

”Sillä sinä kasvatat filosofia, kilvoittelijaa ja taivaan kansalaista”

Kasvattajat, kasvatuksen menetelmät ja päämäärät kirkkoisä

Johannes Khrysostomoksen (349–407) mukaan

Anni Hella

Pro gradu -tutkielma

Turun yliopisto

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Kulttuurihistoria

Kesäkuu 2016

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos / Humanistinen tiedekunta

HELLA, ANNI:

”Sillä sinä kasvatat filosofia, kilvoittelijaa ja taivaan kansalaista” – Kasvattajat, kasvatuksen menetelmät ja päämäärät kirkkoisä Johannes Khrysostomoksen (349–407) mukaan

Pro gradu -tutkielma, 99 s.

Kulttuurihistoria

Kesäkuu 2016

Pro gradu -tutkielmani aiheena on kirkkoisä Johannes Khrysostomoksen (349–407) käsitykset lastenkasvatuksesta. Kyseessä on temaattinen tutkimus, jonka olen jakanut lastenkasvatuksen kolmeen käsiteltävään teemaan: kasvattajiin, kasvatukseen ja kasvatuksen päämääriin.

Ajallisesti tutkimus rajoittuu 300-luvun viimeisille vuosikymmenille ja 400-luvun alkuun, jolloin Khrysostomos toimi kirkon työssä ja kirjoitti saarnoja, jotka ovat tutkimukseni lähteitä. Paikallinen rajausta tulee Khrysostomoksen vaikutusalueista, Antiokiasta ja Konstantinopolista. Ajallisesti ja paikallisesti tutkimuksessa teen kuitenkin vertailuja myös laajemmin. Tutkimukseni yksi lähtökohdista onkin tutkia ajallista jatkumoa ja toisaalta muutoksia. Myös paikallisesti vertailen Khrysostomoksen ajatuksia läntisten vaikuttajien näkemyksiin. Varsinaisesti vertailevasta tutkimuksesta ei kuitenkaan ole kyse, vaan Khrysostomos on tutkimukseni keskiössä. Muiden kirjoittajien teksteillä luon kontekstia tutkimukseeni.

Khrysostomos korosti teksteissään, erityisesti päälähteessäni eli hänen kasvatuserityisyyksissään, vanhempien merkitystä kasvattajina. Hän antoi ohjeita erityisesti hengelliseen kasvattamiseen, jossa molemmilla vanhemmilla oli tehtävänsä. Sukupuolirooleilla oli merkitystä kasvatuksessa. Pojat olivat erityisesti isän kasvatuksen alaisia, tyttäret äidin. Sukupuoli vaikutti kasvatukseen myös sikäli, että odotukset tulevista sukupuolirooleista olivat erilaiset tytöillä ja pojilla. Tytöistä kasvatettiin yleensä tulevia vaimoja ja perheenäitejä, jotka huolehtisivat kotitaloudesta, pojista aviomiehiä ja perheenisiä, joiden vastuulla koko perheen talous olisi. Sukupuolirooleja tärkeämpää Khrysostomokselle oli kuitenkin kasvatukseen hengellinen päämäärä. Niin pojista kuin tytöistä tuli kasvattaa kristillisiä aikuisia, jotka kävisivät kirkossa ja lukisivat Raamattua.

Hengelliseen kasvatukseen kuului Raamatun tarinoiden opettamista, Raamatun henkilöiden asettamista esikuviksi sekä kristillisten arvojen välittämistä lapsille. Moni asia oli kuitenkin säilynyt samanlaisena kuin jo pakanallisen antiikin ajalla. Edelleen kuritusta käytettiin kasvatuksessa samoin kuin palkitsemista. Myös ajatus vanhempien omasta esimerkillisyydestä oli jo monilla antiikin kirjoittajilla läsnä.

Kaiken ytimessä oli kristinusko. Sen tuli näkyä kasvatuksessa, kuten kaikilla muillakin elämänalueilla. Toisaalta hengellinen kasvu kesti läpi elämän.

Asiasanat

Johannes Khrysostomos, kasvatustieteet, kristillinen kasvatustieteet, perhe, lapsuus, vanhemmuus, myöhäisantiikki, Itä-Rooma, Bysantti, kirkkoisät

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	1
1.1. Tutkimuksen lähtökohdat.....	1
1.2. Tutkimuskysymys.....	4
1.3. Lähdeaineisto, tutkimuskirjallisuus ja tutkimuskenttä.....	8
2. ”Koti on pieni kirkko” – kasvaminen perheessä.....	15
2.1. Isän rooli kasvattajana.....	15
2.2. Äidin rooli kasvattajana.....	23
2.3. Muut kasvattajat.....	30
3. ”Anna hänen pelätä vitsaa, mutta älä käytä sitä” – kasvatukseenmenetelmät.....	40
3.1. Tarinat ja jäljittely.....	40
3.2. Lapsen seuran, ympäristön ja tekemisten kontrollointi.....	45
3.3. Lapsen muovailu.....	54
3.4. Kuritus ja palkitseminen.....	59
4. ”Kasvata hänestä kilvoittelija Kristukselle” – kohti aikuisuutta.....	65
4.1. Pojasta mieheksi.....	65
4.2. Tytöstä naiseksi.....	73
4.3. Ihmisen lapsesta Jumalan lapseksi.....	80
5. Lopuksi.....	89
Lähteet.....	94

1. Johdanto

1.1. Tutkimuksen lähtökohdat

Sillä sinä kasvatat filosofia, kilvoittelijaa ja taivaan kansalaista.¹

Näin kirkkoisä Johannes Khrysostomos (n. 349–407) puhutteli 300-luvun vanhempia. Samalla hän otti kantaa asiaan, josta oli kirjoitettu jo ennen häntä ja joka on edelleen kuuma keskustelunaihe, lastenkasvatukseen. Hän asetti tavoitteita kasvatukselle ja antoi ohjeita, miten lapsia tuli kasvattaa.

Johannes Khrysostomos (Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος) syntyi vuoden 349 tienoilla Antiokiassa.² Hän kuuluu ortodoksisessa kristillisyydessä kolmen pyhimmän joukkoon Basileios Suuren ja Gregorios Naziansilaisen kanssa. Lännessä hän on pyhimys. Hänen saarnojaan luetaan edelleen kirkkopyhien yhteydessä ortodoksisessa kirkossa ja niitä on käännetty useille eri kielille.

Khrysostomos tuli vauraasta perheestä. Hänen isänsä loi uransa sotilaspäällikkönä (*magister militum*)³, mutta kuoli pojan ollessa vielä pieni. Khrysostomoksen äiti Anthusa kasvattikin poikansa yksin nuorena kristittynä leskiäitinä eikä mennyt koskaan uudestaan naimisiin. Hän tarjosi pojalleen parhaan mahdollisen koulutuksen. Palladiukselta on myös jäänyt tieto, että Khrysostomoksella olisi ollut isosisko.⁴ Khrysostomos kirjoitti itse kuitenkin vain äidistään. Hänen sanoistaan kumpuaa kunnioitus äitiään kohtaan, joka hoiti poikaansa vaikeassa tilanteessa yksin ja antoi edellytykset hyvään elämään.⁵

Khrysostomoksen nuoruudesta ei tiedetä paljon. Hän sai klassisen koulutuksen, johon kuului muun muassa retoriikkaa. Häntä opetti muun muassa tunnettu pakanareetori Libanios. Khrysostomoksen koulutus tuli päätökseen noin vuonna 367 hänen ollessa 18-vuotias. Pian tämän jälkeen hän otti kasteen piispa Meletiukselta. Tämä oli käännekohtasiikäli, että se käänsi Khrysostomoksen maalliselta uralta hengelliselle tielle. Hän jatkoi

¹ ”φιλόσοφον γὰρ τρέφεις καὶ ἀθλητὴν καὶ πολίτην τῶν οὐρανῶν.” Joh. Chrys. inani gloria 39.

² Syntymäajaksi on esitetty myös ainakin vuosi 347. Khrysostomos oli hänen lisänimensä ja tarkoittaa ”kultasuuta”. Hän oli tunnettu hyvänä puhujana.

³ Magister militum oli Konstantinus Suuren (272–337) perustama virka, jolle kuului pretoriaaniprefektien sotilaalliset tehtävät ja se oli myöhäisantiikissa Rooman armeijan korkeimpien upseerien arvo. Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 320.

⁴ Vuolanto 2015, 314; Allen & Mayer 2000, 5.

⁵ Joh. Chrys. sac. 1.

kolme vuotta Meletiuksen avustajana.⁶

Askeesista oli tullut suosittua 300-luvulla, ja myös Khrysostomos kokeili askeetikon elämää. Hän kävi Diodoroksen ja Carteriuksen opissa askeetikokoulussa, mutta asui kuitenkin vielä kotona äitinsä luona. Hänet nimitettiin vuonna 371 Antiokiassa lukijaksi (*ἀναγνώτης*)⁷, mutta hän palasi jo pian askeettiseen elämään vetäytyen vuoristolle. Ankaran askeesin jälkeen hänen terveytensä kärsi huomattavasti ja hän sai vatsa- ja munuaisvikoja. Hän palasi vuonna 373 takaisin Antiokiaan lukijaksi.⁸

Toimittuaan kaksi vuotta lukijana hänestä tehtiin diakoni ja viisi vuotta sen jälkeen Meletiuksen seuraaja Flavianus vihki hänet papiksi. Vuodet 386–397 hän oli Antiokiassa presbyteerinä, mutta näistä vuosista tiedetään aika vähän. On kuitenkin todennäköistä, että hän kirjoitti tänä aikana suurimman osan saarnoistaan. Hänellä oli tuolloin enemmän aikaa keskittyä saarnaamiseen kuin myöhemmin Konstantinopolissa ollessaan piispa.⁹

Keisarillinen eunukki Eutropius asetti Khrysostomoksen tietämättä hänet ehdolle Konstantinopolin piispaksi edellisen piispan, Nectariuksen, kuoltua. Hänet myös valittiin piispaksi paikallisessa synodissa. Khrysostomos oli näin pakotettu siirtymään Konstantinopoliin. Palladiuksen mukaan aikeesta ei ollut kerrottu etukäteen, sillä Khrysostomokseen kiintyneiden antiokialaisten mahdollista mielenilmausta pelättiin.¹⁰

Khrysostomos aloitti piispan tehtävissä vuonna 398 ja jatkoi tehtävässä vuoteen 404, jolloin hänet karkotettiin pieneen Kykysoksen kylään (nykyinen Göksun noin tuhat kilometriä Konstantinopolista kaakkoon). Hän oli joutunut epäsuosioon aristokraattien ja toisten piispojen kanssa. Vielä vuonna 407 Khrysostomosta oltiin karkottamassa kauemmas Pityukseen (nykyinen Pitsunda) Mustanmeren itärannikolle. Matka oli kuitenkin liian raskas heikossa kunnossa olleelle Khrysostomokselle, ja hän kuoli samana vuonna kesken matkan.¹¹

Khrysostomos vaikutti kahdessa merkittävässä kaupungissa, Antiokiassa ja

⁶ Allen & Mayer 2000, 5.

⁷ Sana *ἀναγνώτης* on johdos verbistä *ἀναγνώσκω*, joka tarkoittaa lukemista. Lukijan tehtävänä olikin erityisesti jumalanpalveluksissa avustaminen lukemalla Raamatun tekstejä. He myös lauloivat ja avustivat pappia rituaalisessa käsien pesussa. Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 203. Lukijan tehtävä oli nuorten miesten väylä tärkeämpiin kirkollisiin tehtäviin. Hatlie 2010, 196.

⁸ Allen & Mayer 2000, 5-6.

⁹ Ibid., 6-7.

¹⁰ Ibid., 7-8.

¹¹ Ibid., 8-11.

Konsantinopolissa. Molemmat olivat alkuperäisiä patriarkaatteja. Merkittävin ero kaupunkien välillä oli niiden historiassa. Antiokialla oli monen vuosisadan kehitys takana, kun Konstantinopoli oli ollut merkittävä vasta noin puolivuosisataa Khrysostomoksen tullessa sinne piispaksi. Antiokia oli hellenistinen kaupunki, mikä näkyi muun muassa pakanallisten patsaiden ja temppelien läsnäolossa katukuvassa. Siellä järjestettiin myös pakanallisia juhlia ja esimerkiksi Olympian kisat järjestettiin siellä. Konstantinopoli perustettiin vanhan kreikkalaisen siirtokunnan Byzantionin päälle, joten sieltäkin löytyi pakanallisia muistoja. Myös Konstantinus oli tuonut kaupunkiin antiikkisten jumalien patsaita koristeiksi.¹²

Molemmat kaupungit olivat uskonnollisesti monimuotoisia. Kristittyjen lisäksi kaupunkilaisiin kuului juutalaisia ja perinteisen uskonnon kannattajia. Kristittyjäkin löytyi monesta opillisesta suuntauksesta.¹³ Khrysostomos näki ja kuuli epäilemättä kaikenlaista, mikä ei miellyttänyt häntä eikä sopinut hänen kristillisiin arvoihinsa. Hän hyökkäsi usein saarnoissaan juutalaisia vastaan ja samoin hän puuttui ihmisten pakanallisiin tapoihin.

Rooman valtakunta koki suuria muutoksia 300-luvulla. Pääkaupunki siirrettiin Roomasta Konstantinopoliin vuonna 330 ja samalla valtakunnan painopiste alkoi siirtyä itään. Kristinusko ei ollut enää uusi uskonto, mutta sen asema ei ollut vielä täysin vakiintunutkaan. Yhä useampi roomalainen oli kristitty, mutta edelleen vanhalla roomalaisella uskonnolla oli kannattajia eivätkä monet kristityt olleet täysin luopuneet vanhasta uskonnosta ja sen tavoista. Kristinusko toi monia muutoksia ja sen edustamat arvot poikkesivat monessa mielessä vanhoista roomalaisista arvoista. Kyse ei ollut kuitenkaan täydellisestä arvomaailman muutoksesta, vaan uusi ja vanha sekoittuivat. Kristinuskon asettamat ihanteet eivät aina toteutuneet.¹⁴

Kristinusko toi muutoksia myös avioliittoon ja perhe-elämään. Avioliitto solmittiin edelleen vanhojen käytäntöjen mukaisesti, mutta sen luonne muuttui. Kristilliset arvot toivat miehelle ja vaimolle seksuaalisen tasavertaisuuden ihanteen. Sen mukaan molemmat olivat seksuaalisesti vastuussa toisilleen. Avioliitossa miehestä ja vaimosta tuli yksi liha ja molemmat ”omistivat” toisen ruumiin. Mies oli kuitenkin pää ja nainen vartalo kuten Kristus on kirkon pää. Avioliitto oli ihanteellisen perhe-elämän edellytys.

¹² Ibid., 11–15. Kolme muuta alkuperäistä patriarkaatia olivat Rooma, Aleksandria ja Jerusalemi.

¹³ Ibid., 12–13.

¹⁴ Myös Khrysostomos kritisoi vanhoja tapoja, jotka olivat ristiriidassa kristillisten arvojen ja tapojen kanssa. Ks. esim. Roth & Anderson 1986, *Sermon on marriage*.

Ideaalitilanne oli siis sellainen, jossa avioituneet vanhemmat kasvattivat lapsensa. Heillä molemmilla oli omia tehtäviä ja velvollisuuksia. Molemmat vanhemmat olivat lasten elämässä aktiivisesti mukana, kuten antiikin historioitsija Douglas O’Roark tähdentää artikkelissaan.¹⁵

Kristillisistä ihanteista tuona aikana kirjoittivat erityisesti kirkkoisinä ja –äiteinä tuntemamme kristityt vaikuttajat. Heidän saarnansa ja muut tekstinsä heijastavat heidän näkemyksiään ja opetuksiaan. Avioliitto ja perhe-elämä olivat usein tärkeitä teemoja heidän kirjoituksissaan ja puheissaan, sillä ne koskettivat ihmisiä. Niissä asioissa oli usein myös parantamisen varaa heidän mielestään. Yksi näistä vaikuttajista oli kirkkoisä Johannes Khrysostomos.

1.2. Tutkimuskysymys

Tutkin pro gradu -tutkielmassani Johannes Khrysostomoksen käsityksiä lastenkasvatuksesta. Tutkimuksessani en tarkastele pelkästään kasvatukseen menetelmiä, joita Khrysostomos ohjasi käyttämään, vaan otan huomioon myös kasvatuksen tavoitteet. Tuon esille myös kasvattajien ja kasvatettavien roolit ja keskinäiset suhteet. Kysyn siis, kuka kasvattaa ja ketä Khrysostomoksen opetusten mukaisesti, miten kasvatetaan ja mihin kasvatuksella pyritään tai millaisiksi lapset tulisi kasvattaa.

Tutkimukseni näkökulma on siis 300-luvun lopun lapsuus Bysantissa. En kuitenkaan tarkastele lapsia heidän omista kokemuksistaan käsin, vaan aikuisten maailmasta. Koska tutkin nimenomaan lastenkasvatusta, keskeistä tutkimukselleni ovat lasten lisäksi kasvattajat, erityisesti vanhemmat. Pohdin sitä, millaisena Khrysostomos näki hyvän kristillisen vanhemmuuden ja mitä se piti sisällään. Kasvatusohjeet oli tarkoitettu vanhemmille, ja niissä kuvattiin sekä sitä, miten vanhemmat onnistuvat kasvatustehtävässään eli toisin sanoen, millaisia ovat hyvät vanhemmat kasvattajina, ja toisaalta sitä, millainen on hyvä kristitty lapsi ja millainen hänestä pitäisi tulla aikuisena. Vanhemmuus on tärkeä teema läpi tutkielmani, mutta sen merkitys korostuu ensimmäisessä käsittelyluvussa, jossa käsittelen kasvattajia. Vanhempien lisäksi myös muut kodin piiriin kuuluneet osallistuivat kasvatukseen. Pohdin myös isä- ja äitipuolien, isovanhempien ja muiden sukulaisten roolia kasvattajina. Otan huomioon myös muiden

¹⁵ O’Roark 1999, passim.

lasten elämässä keskeisten henkilöiden merkitystä kasvatuksessa. Orjat, opettajat ja papit vaikuttivat ja osallistuivat lasten elämään.

Kasvatusohjeissa kiinnitettiin huomiota myös kasvatustapoihin: miten lasta kasvatetaan hyvin? Kasvatusohjeet olivat konkreettisia neuvoja vanhemmille, miten tehdä lapsesta hyvä aikuinen. Toisessa käsittelyluvussa tarkastelen kasvatustapoihin, jotka nousivat esiin Khrysostomoksen kirjoituksissa. Pohdin kuritusta ja palkitsemista ja sitä, miten ne saattoivat joko tukea tai vahingoittaa lapsen kasvamista. Lapsen seuran, olinpaikkojen ja tekemisten kontrollointi olivat myös toistuvia teemoja Khrysostomoksen teksteissä. Tarkastelen näiden asioiden tärkeyttä lapsen kristillisessä kasvussa. Mitkä asiat Khrysostomos näki vahingollisina lapselle tai ylipäänsä kristitylle, mitkä puolestaan hengellisyyttä tukevat? Khrysostomos korosti myös tarinoiden merkitystä ja antoi esimerkkejä Raamatun tarinoista, joita tulisi opettaa lapsille. Tarinoista nousevien esikuvien lisäksi hän painotti lapsen ympärillä olevien ihmisten esimerkillisyyttä. Näin ollen käsittelen tarinoiden yhteydessä myös muuten jäljittelyä kasvatustapoina. Yksi Khrysostomoksen keskeinen ilmaus lastenkasvatuksessa oli lapsen muovaaminen. Käsitän sen kasvatustapoina, sillä erilaisilla lapsen muovaamiskeinoilla Khrysostomos kuvasi, miten lapsesta saa kasvatettua hyvän kristityn aikuisen.

Lapsia kasvatettiin kohti hyvää aikuisuutta. Khrysostomoksen pyrkimyksenä oli erityisesti lasten kasvaminen hengellisiksi kristityiksi. Millainen oli Khrysostomoksen mielestä hyvä kristitty? Kysymys on tietysti hyvin laaja, mutta rajaan tutkimukseni kolmannessa käsittelyluvussa sen käsittämään sitä, millaisina tytön kristillinen naiseus ja pojan miehuus näyttäytyivät Khrysostomoksen kasvatusohjeissa. Esiin nousevat esimerkiksi kysymykset avioliitosta ja neitsyydestä. Aikuistuminen ei tapahtunut hetkessä, vaan siihen kasvatettiin läpi lapsuuden ja nuoruuden. Aikuiseksi ei tultu tietyssä iässä tai tietyn yksittäisen aikuistumisriitin seurauksena, vaan murroskohtia oli useita. Avioliitto, laillisen vastuun alkaminen ja parran kasvun alkaminen ovat erilaisia esimerkkejä aikuistumiseen siirtymistä. Joka tapauksessa kasvatuksen tavoitteet näkyivät koko kasvatuksen ajan. Oli erilaista kasvattaa neitsyt kuin tuleva vaimo ja perheenäiti. Päätös avioliitosta ei siis ihanteellisessa tilanteessa ollut vasta aikuisuuden kynnyksellä tehty päätös, vaan se oli oikeastaan päätetty jo lasta kasvattaessa. Lapsi ei toki välttämättä aina päätenyt vanhempinsa valitsemaan ratkaisuun.

Olennaista tutkimukseni kannalta on määritellä lapsi ja lapsuus. Näen lapsen ja lapsuuden kulttuurisesti rakentuneina, kuten historioitsijat Sari Katajala-Peltomaa ja Ville Vuolanto

teoksessaan *Lapsuus ja arki antiikissa ja keskiajalla*. He hahmottavat lapsuuden ajanjaksona syntymästä avioliittoon tai johonkin muuhun aikuistumisriittiin. He kuitenkin samalla muistuttavat, että lapsi oli oikeastaan juridisesti läsnä jo ennen syntymäänsä ja että toisaalta lapsen sosiaalinen syntymä tapahtui vasta lapsen hyväksynnän tai jonkin rituaalin, kuten nimenannon tai kasteen, yhteydessä. Avioliittoa he pitävät tärkeimpänä aikuistumisen rajana, johon oli asetettu myös alaikärajat, tytöille kaksitoista vuotta, pojille neljätoista, sillä tyttöjen katsottiin kehittyvän poikia nopeammin. Toisaalta laissa oli määritelty laillisen lapsuuden loppu Bysantissa 25 vuoteen roomalaisen lain mukaan. Senkin jälkeen lapsi saattoi vielä pysyä isänsä vallan alla, mutta olla lain edessä vastuussa itsestään. Lapsuuden loppu ja aikuisuuden alkaminen saatettiin asettaa myös esimerkiksi parran kasvun alkamiseen. Leluista luopuminen saattoi myös tarkoittaa lapsuuden loppumista ja se saatettiin tehdä rituaalisesti luovuttamalla lelut pois. Toisaalta se tuskin tarkoitti aikuisuuden alkamista, vaan lähinnä lapsuudesta nuoruuteen siirtymistä.¹⁶

Antiikissa jaettiin ihmisen ikäkaudet usein seitsemän vuoden jaksoihin. Hippokraattisen mallin mukaan 0–7-vuotias oli pikkulapsi (*παιδίον*), 7–14-vuotias lapsi (*παῖς*), 14–21-vuotias nuorukainen (*μειράκιον*), 21–28-vuotias nuori aikuinen (*νεανίσκος*) ja niin edelleen. Ensimmäinen seitsemänvuotinen saatettiin myös jakaa pienempiin osiin niin että varhaisin lapsuus päättyi neljän vuoden iässä, kun lapsi oli jo vieroitettu äidin maidosta ja hänen puheestaan sai selvää. Seitsemänvuotiaana puolestaan lapsi aloitti usein koulunkäynnin. Kulttuurihistorioitsija Günter Prinzing tuo esiin, että ikää jaoteltiin myös biologisten asioiden perusteella, kuten hampaiden kehittymisen mukaan. Ikäraajat olivat kuitenkin arjessa liukuvia.¹⁷

Khrysostomos käytti erityisesti kolmea eri kreikan sanaa lapsesta. Toistuvasti hänen teksteissään esiintyy sana *παῖς*, jolla viitattiin lapseen hyvinkin yleisesti ottamatta välttämättä kantaa lapsen ikään tai sukupuoleen. Myös usein toistuu sana *παιδίον*, joka sen sijaan tarkoitti yleensä nimenomaan pientä lasta, iältään usein noin 4–10-vuotiasta.¹⁸ Kasvatusohjeet kohdistuivat siis usein tämän ikäisten lasten kasvattamiseen. Myös kolmas sana *τέκνον* tulee vastaan Khrysostomoksen teksteissä, esimerkiksi päälähteeni

¹⁶ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 13–14, 24, 28, 30–31, 56–57, 59, 166–167. Ks. myös Vuolanto 2013, 580–581. Antiikissa vaadittiin isän hyväksyntä lapselle. Harlow (2010) 2014, 20. 300-luvulla oli käytössä sekä lapsi- että aikuiskaste. Ks. esim. Leyerle 2013, 567.

¹⁷ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 40–43, 49; Prinzing 2009, 16–17, 34. Ks. myös Hennessy 2010, 81–83, 85, 87 Bysantista.

¹⁸ Prinzing 2009, 17.

otsikossa. Se on samankaltainen sanan *παῖς* kanssa, sillä sekään ei viitannut varsinaisesti tiettyyn ikään tai sukupuoleen.¹⁹ Oman havaintoni mukaan sen merkitys liittyi oleellisesti juuri jälkeläisyyteen. Sitä käytettiin puhuteltaessa omaa lasta, joka saattoi olla jo aikuinen.²⁰ Kun Khrysostomos tahtoi täsmentää, puhuiko hän tytöistä vai pojista, hän käytti sanoja tytär *θυγάτηρ* tai poika *υἴος*. Tytöistä hän käytti myös termiä *κόρη*, jonka merkitys oli kuitenkin laajempi tarkoittaen myös neitoja tai neitsyitä yleensä. Khrysostomoksen käyttämistä lapsisanoista ei voi siis päätellä juurikaan lapsen ikään tai edes sukupuoleen liittyviä asioita. Toisaalta välillä Khrysostomos korosti lapsen ikää mainitsemalla sen vuosissa. Yleistä hänelle oli myös käyttää ilmaisua ”varhaisesta iästä asti” (*ἐκ πρώτης ἡλικίας*).

Suoraan sanasta lapsi *παῖς* johdettiin kreikassa myös sana kasvattaa *παιδεύω*. Se tarkoitti siis lapsen ohjaamista, opettamista, kasvattamista, mutta myös kurittamista. Kurittamismerkityksessään se ei välttämättä viitannut vain lapsiin, vaan esimerkiksi myös orjiin. On hyvä todeta, että *παῖς* saattoikin tarkoittaa myös orjaa (naispuolisena *ἡ παιδίσκη*). Myös Khrysostomos käytti sanaa välillä siinä merkityksessä.²¹ Kasvattamisesta Khrysostomos käytti myös verbiä *τρέφω*, joka usein viittasi konkreettisemmin lapsesta huolehtimiseen, kuten ravitsemiseen tai imettämiseen. Tässä tutkielmassani kasvatusta on kuitenkin nimenomaan hengellistä moraalikasvatusta, johon Khrysostomos antoi ohjeita.

Keskeistä on myös määritellä perhe. Antiikin historiantutkija Kyle Harper määrittelee myöhäisantiikin perhettä nimenomaan praktisesta näkökulmasta. Perhe määrittyi kodin (*οἶκος*) mukaan ja siihen kuuluivat kaikki isän (*pater familias/κύριος*) alaisuudessa olleet perheenjäsenet ja orjat. Perheen keskiössä olivat kuitenkin aviopari ja lapset. Antiikin historioitsija ja arkeologi Mary Harlow muistuttaa myös, että perheet muuttuivat ja muovautuivat perheenjäsenten ikääntyessä ja muuttaessa, samoin kuin avioerojen, lapsipuolten ja adoptioiden myötä.²² Lasten kasvu- ja kasvatusympäristönä nähtiin nimenomaan perhe ja koti. Khrysostomoksella esiintyi teksteissään usein myös muita kodin piiriin kuuluneita: orjia ja lastenhoitajia. Heillä oli myös oma vastuunsa lastenkasvatuksessa. He olivat lapsille lähimpiä ihmisiä omien sukulaistensa jälkeen ja he olivat mukana perheen ja lasten arjessa.

¹⁹ Ibid., 19.

²⁰ Ks. esim. Joh. Chrys. inani gloria 78.

²¹ Orjalle Khrysostomoksella oli myös muita sanoja, kenties eri vivahteilla: οἰκετης ja δούλος.

²² Harper 2012, 669–670; Harlow (2010) 2014, 14, 16.

Sosialisaatioprosesseja, joihin myös kasvatus voidaan sijoittaa, tutkittaessa on Vuolannon mukaan vaara nähdä lapsi passiivisena. Lastenkasvatusohjeet eivät kuvaa lasta, vaan käsityksiä lapsuudesta.²³ Tehdessäni tutkimusta lastenkasvatuksesta, näkökulmani on kasvattajia painottava, jolloin vaarana on juuri lapsen näkeminen passiivisena. Toisaalta passiivisuus ei ole pelkästään tutkijan näkemys, vaan se voi nousta myös tutkimusaineistosta. Khrysostomoksen lapsi näyttäytyy tutkimusaineiston valossa monessa suhteessa passiivisena kasvatuksen kohteena. Kuitenkin kyse on myös vanhempi–lapsi-suhteesta, jossa molemmat olivat aktiivisia ja toisiinsa vaikuttavia.

1.3. Lähdeaineisto, tutkimuskirjallisuus ja tutkimuskenttä

Khrysostomokselta on säilynyt valtava määrä saarnoja, kirjeitä ja muita tekstejä, joiden aitous on selvää. Hän kirjoitti tekstinsä kreikaksi, joista on ilmestynyt lukuisia käännöksiä englanniksi ja muutama suomennos.²⁴ Käytän käännöksiä apunani, mutta olen itse kääntänyt käyttämäni lainaukset suoraan alkutekstistä. Jos käytän valmista käännöstä, ilmoitan siitä erikseen viitteessä. Käännös on osa tulkinnan tekemistä. Tulkinnallisuutta lisää suuri aikaero alkuperäistekstin ja käännöksen välillä. On mahdotonta päästä täysin sen jäljille, mitä Khrysostomos on tarkoittanut tai tahtonut tarkoittaa ilmaisuillaan. Monilla sanoilla on erilaisia vivahteita ja merkityksiä, joita voi vain yrittää jäljittää. Jotkin asiat ovat saattaneet olla Khrysostomoksen kuulijoille yksiselitteisiä, mutta nykylukija joutuu pohtimaan, mistä voisi olla kyse. Kääntäessä joutuu tekemään valintoja, jotka vaikuttavat myös tekstin tulkintaan. En ole kuitenkaan tutkinut eri käsikirjoitusten tarjoamia vaihtoehtoja, sillä se olisi ollut liian laaja urakka tämän tutkimuksen tarkoituksiin.

Khrysostomoksen saarnat (*ὁμιλῖαι*) ovat parista sivusta moneen kymmeneen sivuun pitkiä. Saarnat ovat kirjoitetussa muodossa, mutta niitä luettiin myös kirkon tilaisuuksissa. Tavallisesti viikossa saarnattiin joka päivä. On myös esitetty, että Khrysostomos ei itse kirjoittanut saarnojaan, vaan hänen saarnatessaan kirjuri kirjoitti hänen sanomansa ylös. Saarnoista löytyy merkkejä niiden puheellisesta luonteesta ja

²³ Vuolanto 2013, 580–581.

²⁴ Suomennetut tekstit: Serafim Seppälän *Opetuspuheita Johanneksen evankeliumista I ja II* sekä Helena Lammen *Kuusi kirjaa pappeudesta*. Olen käyttänyt myös Max L. W. Laistnerin englanninnosta *An Address on Vainglory and The Right Way for Parents to Bring Up Their Children*, Sally Rieger Shoren *On Virginity, Against Remarriage* ja Catherine P. Rothin ja David Andersonin *On Marriage and Family Life* alkukielisten tekstien tukena. Khrysostomos saarnasi myös syrian kielellä. Burrus & Lyman 2010, 17.

tilanteen arvaamattomuudesta. Niissä Khrysostomos saattoi välillä puhutella seurakuntaa tai huomioida reaktioita, joita hänen puheensa aiheuttivat kuulijakunnassa.²⁵

Hänen saarnoistaan voi löytää monia retorisia keinoja, sillä hän oli käynyt kunnollisen klassisen koulutuksen. Hän käytti muun muassa toistoa, vastapareja ja metaforia. Useissa hänen vertauskuvissaan ja vastaavissa esiintyvät lapset tai perhe-elämä. Toisaalta hän käytti myös muita metaforia puhuessaan lapsista tai perhe-elämästä. Hän käytti paljon myös Vanhan ja Uuden testamentin tarinoita niin sanottuina *exemploina* eli esimerkkikertomuksina. Muutenkin hän asetti Raamatun henkilöt usein esikuviksi. Saarnat vaihtelivat sen mukaan, mihin tarkoitukseen ne oli tehty. Liturgisen kalenterin mukaan kirjoitetut saarnat olivat tarkemmin rajattuja, kun muulloin saarnan aiheisiin Khrysostomos sai vaikuttaa vapaammin. Hänen homiliansa ovat eksegeettisiä pohdintoja, jotka usein sisältävät myös moraaliopetusta. Harper kuvailee osuvasti, että saarnat paljastavat hyvin ideologioiden ja sosiaalisten käytäntöjen suhdetta. Hän ottaa esimerkiksi Khrysostomoksen, joka saarnoillaan pyrki vakuuttamaan kuulijoita ymmärtämään, että kristilliseen avioliittoon kuului myös miesten seksuaalinen uskollisuus. Klassillisten kielten filologi Paul Harkins kuvaa Khrysostomoksen saarnoja moniosaisina, joiden osat eivät liittyneet aina selkeästi yhteen, mutta joista kuitenkin löytyy hengellinen yhteys.²⁶

Kirkkotila oli jaettu niin, että miehet ja naiset olivat eri puolilla. Siitä on kuitenkin väittelyä, kuinka paljon naisia kävi kirkossa. Samoin lasten ja orjien osallistumisesta kirkkotilaisuuksiin on esitetty monenlaisia tulkintoja. Khrysostomoksen kirjoituksista voi päätellä, että ainakin Khrysostomoksen toiveissa oli, että miehet ottaisivat vaimonsa ja lapsensa kirkkoon mukaan.²⁷ Näin ollen lasten läsnäolo kirkossa ei ollut ainakaan kiellettyä, vaan päinvastoin suositeltavaa. Samoin hänen saarnansa oli periaatteessa osoitettu koko kirkkovaelle, joka saattoi olla hyvin sekalaista statuksiltaan ja varallisuuksiltaan.

Tutkielmani kannalta oleellisimpia näkökulmia tarjoaa hänen tekstinsä *Turhamaisuudesta ja kuinka vanhempien tulee kasvattaa lapsensa* (*περὶ κενοδοξίας καὶ ὅπως δεῖ τοὺς γονεῖας*

²⁵ Allen & Mayer 2000, 31–32.

²⁶ Allen & Mayer 2000, 27–30; Harper 2012, 682; Harkins 1963, 5. Hyvä esimerkki Khrysostomoksen saarnatyylisestä on päälähteeni *Turhamaisuudesta ja kuinka vanhempien tulee kasvattaa lapsensa*, joka koostuu oikeastaan kahdesta irrallisesta osasta, joiden yhteyttä on vaikea löytää.

²⁷ Allen & Mayer 2000, 35. Ks. esim. Joh. Chrys. Hom. 3. in Joh.

ἀνατρέφειν τὰ τέκνα). Viitataan tähän tekstiin jatkossa tutkielmassani kasvatusohjeina tai kasvatustekstinä, mutta viitteissä se esiintyy sen vakiintuneella latinankielisellä lyhenteellä *inani gloria*. Tekstin kirjoittamisajankohta ja -paikka ovat jääneet tutkijoille epäselviksi, mutta niistä on esitetty erilaisia tulkintoja. Tutkijat eivät ole ottaneet myöskään selvästi kantaa tekstilajiin. Antiikin ja keskiajan historioitsija Max W. L. Laistner kuvailee tekstin englanninnoksen johdannossa tekstiä saarnan kaltaisena rakenteellisesti. Hän myös pitää mahdollisena, että se olisi puhuttu vanhemmille, sillä Khrysostomos käytti toisen persoonan puhuttelu muotoja. Ajoituksista hän esittää erilaisia tulkintoja, joista erityisesti 300-luvun loppu tulee esiin, mutta toteaa, että varman ajoituksen tekeminen on mahdotonta.²⁸ Pidän todennäköisenä sitä, että teksti on Khrysostomoksen myöhäistä tuotantoa, sillä hänen käsityksensä avioliitosta ja perhe-elämästä ovat kyseisessä tekstissä huomattavasti positiivisemmat kuin hänen varhaisessa tuotannossaan kuten teoksessa *Neitsyydestä*. Näin ollen ajoitus saattaisi sijoittua Khrysostomoksen Konstantinopolin piispuuden aikaan, mutta myöskään Antiokian aikaa ei voi pitää mahdottomana.

Päälähteeni sisältää oikeastaan kaksi osaa, kuten tekstin nimestäkin voi päätellä.²⁹ Aluksi Khrysostomos käsittelee yhtä toistuvista aiheistaan, turhamaisuutta, ja sen jälkeen tutkielmani kannalta olennaisempaa aihetta, lastenkasvatusta. Lastenkasvatus oli Khrysostomokselle erityisesti hengellistä moraalikasvatusta, johon hän myös tässä tekstissä ja muissa saarnoissaan kiinnitti huomiota. Hän keskittyi siihen, miten vanhemmat onnistuisivat kasvattamaan lapsistaan hyviä kristittyjä. Lähde sisältää kasvatusmenetelmiä, mutta sen lisäksi siitä voi tehdä tulkintoja Khrysostomoksen käsityksistä sopivista kasvattajista ja kasvatuksen päämääristä.

Kasvatusohjeet oli tarkoitettu ensisijaisesti vanhemmille, mikä on kerrottu jo tekstin nimessä. Khrysostomoksen maininnoista orjien suuresta lukumäärästä tai ylellisyyksiin totumisesta voi päätellä, että kohderyhmänä oli nimenomaan eliittivanhemmat. Hänen kasvatustavoitteestaan voi päätellä sen sijaan sen, että Khrysostomos suuntasi ohjeensa erityisesti maallikkovanhemmille, jotka eivät kasvattaneet lapsiaan hengelliselle uralle. Näin ollen tutkimukseni rajautuu käsittelemään nimenomaan eliittimaallikkolasten kasvatukseen, mutta kiinnitän jonkin verran huomiota myös hengelliselle uralle

²⁸ Laistner 1951, iv–vi. 300-luvun lopun ajoituksen kannalla on myös Blake Leyerle. Leyerle 2013, 570. Käyttämäni alkuperäislähteet löytyvät myös lähdeluettelosta vakiintuneilla latinankielisillä nimillä, vaikka olen lukenut ne kreikankielisinä.

²⁹ 1–15 käsittelevät turhamaisuutta, 16–90 lastenkasvatusta.

kasvattamiseen, jota Khrysostomos ei myöskään täysin sivuuttanut. Koska vanhempien rooli oli niin keskeinen Khrysostomoksen kasvatusohjeissa, jätän orvot tutkimukseni ulkopuolelle.

Tutkimuskysymykseni kannalta on keskeistä perehtyä myös Khrysostomoksen avioliittokäsityksiin, sillä lapset kuuluivat ainakin ideaalitulanteessa ehjään perheeseen, jonka ydin oli avioliitossa olevat vanhemmat. Hän kuvasi lasta siltana, joka yhdistää äidin isään.³⁰ Khrysostomoksen laajasta tuotannosta minulle tärkeitä ovat myös jotkin hänen saarnoistaan, joissa hän pureutui tarkemmin perhe-elämään. John Behr on koonnut niitä saarnakokoelmaan *Avioliitosta ja perhe-elämästä*.³¹

Avioliitosta ja perhe-elämästä hyvin toisenlaisen kuvan antaa nuoren Khrysostomoksen teos *Neitsyydestä*. Sen kirjoitusmotiivi on ollut hyvin erilainen, joten myös sen takia avioliitto ja perhe-elämä näyttävät siinä hyvin erilaisessa valossa. Sen tarkoitus on ollut puhua neitsyyden ja neitseellisen elämäntavan puolesta avioliiton ja sen tuoman perhe-elämän kustannuksella.

Myös muut Khrysostomoksen saarnat ja tekstit toimivat tutkimukseni lähteinä. Useissa niistä esiintyy viittauksia perhe-elämään. Esimerkiksi *Kuusi kirjaa pappudesta* valaisee Khrysostomoksen omaa lapsuutta ja suhdetta hänen äitiinsä. Kuitenkin esimerkiksi hänen kirjeensä jäävät tutkimukseni lähdeaineiston ulkopuolelle. Ne olivat pääasiassa yksityistä kirjeenvaihtoa eikä niitä ollut tarkoitettu yleisiksi ohjeiksi.

300–400-luvuilta on säilynyt myös muita lastenkasvatusta koskevia lähteitä. Esimerkiksi kirkkoisä Hieronymus (347–420) antoi ohjeita parissa kirjeessään vanhemmille, jotka olivat luvanneet tyttärensä Jumalan neitsyiksi.³² Niissä hän antoi hyvinkin samankaltaisia ohjeita kuin Khrysostomos saarnoissaan. Hän kirjoitti latinaksi, mutta osasi myös kreikkaa ja vaikutti myös valtakunnan itäosissa, esimerkiksi Antiokiassa ja Konstantinopolissa kuten Khrysostomos. On siis mahdollista tai jopa todennäköistä, että hän oli tutustunut myös Khrysostomoksen tuotantoon ja oppeihin. Hieronymuksen kirjeet eivät ole tutkielmani päälähteitä, mutta ne tarjoavat vertailukohtia.

Vertailukohtia tarjoaa myös Plutarkhoksen (n. 45–n. 125) teksti lastenkasvatuksesta.

³⁰ Joh. Chrys. Hom. 12 in col.

³¹ Kokoelmassa on kuusi saarnaa: 19. homilia 1. korinttilaiskirjeen 7. luvusta, 20. homilia efesolaiskirjeen luvun 5 jakeista 22–33, 21. homilia efesolaiskirjeen luvun 6 jakeista 1–4, 12. homilia kolossalaiskirjeen luvun 4 jakeista 18, saarna avioliitosta ja saarna vaimon valinnasta.

³² Kirjeet Laetalle vuodelta 403 (epistola 107) ja Gaudentiukselle vuodelta 413 (epistola 128).

Vaikka Plutarkhos kirjoitti jo pari vuosisataa Khrysostomosta aiemmin, hänen teksteistään löytyy paljon yhtäläisyyksiä Khrysostomoksen ajatusten kanssa. Plutarkhos ei ollut kristitty, joten vertailen kasvatusohjeita myös uskonnollisesta näkökulmasta. Monet ohjeet olivat samankaltaisia, mutta perustelut vaihtelivat.

Myös lapsiin liittyneet lait ja kirkolliskokousten säädökset tarjoavat mielenkiintoisia vertailukohteita tutkimukseni kannalta. Esimerkiksi noin kymmenen vuotta ennen Khrysostomoksen syntymää säädettiin Kappadokiassa sijainneen Gangran synodin 15. kaanonissa, että ne, jotka hylkäsivät lapsensa eivätkä tarjonneet heille kunnollista kasvatusta asketismin nojalla, tuli erottaa ehtoollisyhteydestä. Toinen esimerkki on vuodelta 374, jolloin aiemmin laillinen lapsenmurha kiellettiin kristinuskon vaikutuksesta.³³ Lait ja säädökset muuttuivat hitaasti, mutta ne kertovat muuttuneista asenteista lapsia kohtaan. Kristinuskolla ja kirkon edustajilla oli suuri merkitys, sillä he olivat vaikutusvaltaisia tavallisen kansan edessä.

Tutkimukseni sijoittuu lapsuudentutkimuksen kenttään. Lapsuudentutkimuksen eräänlaisena pioneerina pidetään yleensä Philippe Ariès'ta. Hänen pääteesinsä teoksessa *L'enfant et la vie familiale sous l'ancien régime* (1960) (englanniksi käännetty *Centuries of childhood*) ovat, että lapset elivät huonoissa oloissa vailla vanhempien kiintymystä 1500-luvulle asti ja että lapsuus syntyi käsitteenä vasta 1400-luvulta alkaen kehittyen kunnolla vasta 1500–1600-luvuilla. Nämä väitteet ovat kuitenkin tulleet jo monta kertaa kumotuiksi.

Keskityn nimenomaan antiikin lapsuuden- ja perheetutkimukseen. Koska aiheeni sijoittuu 300-luvun Bysanttiin, otan huomioon antiikin- ja erityisesti myöhäisantiikin lapsuustutkimuksen, mutta myös Bysantin ja varhaiskristillisen lapsuustutkimuksen. Usein antiikin ja edelleen erityisesti myöhäisantiikin tutkimuksissa on ongelmana, että ne keskittyvät maantieteellisesti länteen. Lännestä voi saada jonkinlaisia viitteitä, mutta väitteitä ei voi suoraan käyttää tutkittaessa itäistä Rooman valtakuntaa. Bysantin tutkimuksissa puolestaan nousee usein ongelmana vastaan se, että ne keskittyvät ajallisesti keskiaikaan, Justinianuksen (keisarina 527–565), ikonoklasmin (700–800-luvut) ja Komnenosten (1081–1185) aikaan. Varhaiskristillinen tutkimus puolestaan sijoittuu usein aivan ensimmäisille vuosisadoille.

Tutkimukselleni relevanttia tutkimusmateriaalia löytyy kuitenkin paljon. Antiikin

³³ Prinzing 2009, 23–24; Carcopino (1939) 2001, 100.

lapsuudentutkimuksista keskeisimpinä mainitsen Sari Katajala-Peltomaan ja Ville Vuolannon tutkimuksen *Lapsuus ja arki antiikissa ja keskiajalla* (2013). Se on keskittynyt läntiseen Roomaan, mutta siinä on myös mainintoja idästä ja esimerkkejä Khrysostomoksesta. Suomalaista antiikintutkimusta edustaa myös Katariina Mustakallion, Jussi Hanskan, Hanna-Leena Sainion ja Ville Vuolannon toimittama *Hoping for continuity: childhood, education and death in antiquity and the Middle Ages* (2005). Myös Geoffrey Nathanin *The Family in Late Antiquity: The Rise of Christianity and the Endurance of Tradition* (2000) antaa hyviä näkökulmia myöhäisantiikin perheeseen ottaen huomioon ajan erityisen uskonnollisen luonteen. Khrysostomos eli myöhäisantiikin aikana, mutta on tärkeää tietää myös varhaisemmista ajoista. Tähän tarkoitukseen olen käyttänyt erityisesti Mary Harlow'n ja Ray Laurencen toimittama ”A Cultural History of Childhood and Family in Antiquity”. Se antaa hyvää kontekstia ja mahdollisuuksia jatkuvuuksien ja toisaalta muutosten löytämiseen aikakausien välillä.

Keskeinen Bysantin lapsuudentutkimus on Arietta Papaconstantinoun ja Alice-Mary Talbotin toimittama *Becoming Byzantine: Children and childhood in Byzantium* (2009) ja sieltä erityisesti myöhäisantiikkia käsittelevät artikkelit. Monista artikkeleista ja niissä esitetyistä väitteistä on kuitenkin vaikea saada varmuutta, mistä ajasta puhutaan. Bysantti on myös käsitteellisesti hankala, sillä kyseessä on renessanssiaikana luotu käsite. Khrysostomos eli 300-luvulla, kun Bysantin valtakunta oli vielä nuori ja Länsi-Rooma oli edelleen olemassa, jolloin puhuminen Itä-Roomasta voisi toisaalta olla parempi.

Kristillisen lapsuudentutkimuksen piiristä esiin nousee erityisesti Marcia Bungen toimittama *The Child in Christian Thought* (2014). Se sisältää kuitenkin suuren määrän artikkeleita läpi historian, joten myöhäisantiikkia ei käsitellä kuin ensimmäisissä artikkeleissa. Kristillistä lapsuudentutkimusta on kuitenkin myös muissa artikkelikokoelmissa, kuten *A People's History of Christianity* -sarjaan kuuluvissa myöhäisantiikkia ja Bysanttia käsittelevissä osissa. Kristillisuus on näkyvä teema myös monissa antiikin lapsuutta tutkivissa teoksissa, sillä kirkkoisien tekstejä on käytetty paljon lähteinä.

Käytän myös tutkimusta, jota on tehty Khrysostomoksesta ja perheestä tai lapsista. Khrysostomoksen vanhemmuuskäsityksiä on tutkinut Douglas O'Roark artikkelissaan "Parenthood in Late Antiquity: The Evidence of Chrysostom" (1999). Sitä käytän erityisesti ensimmäisessä käsittelyluvussa, joka koskee juuri kasvattajien roolia. Vaikka en teekään Khrysostomoksesta biografista tutkimusta, hyödynnän myös hänestä

henkilönä tehtyä tutkimusta. Pauline Allenin ja Wendy Mayerin tutkimus ja saarnakokoelma *John Chrysostom* (2000) avaa hyvin Khrysostomoksen taustoja ja elämänvaiheita mutta myös yleisemmin 300-luvun saarnauskäytäntöjä. Khrysostomoksen omasta elämästä kertoo kuitenkin parhaiten hänen oma teoksensa *Pappeudesta*.

Tutkimuskirjallisuuteni on luonteeltaan toteavaa. Erityisesti Khrysostomoksesta tehdyt maininnat ovat usein nimenomaan juuri mainintoja ja poimintoja Khrysostomoksen teksteistä, jotka olen itsekin lukenut, jolloin ne eivät tarjoa tulkintoja, joihin voisin tarttua. Tämä on asettanut haasteita keskustelemaan tulkitsemiseen, mutta olen ottanut muut tutkijat kuitenkin mahdollisimman hyvin huomioon tutkimuksessani.

Toisaalta tutkimukseni asettumista tietynlaiseen väliinpuotoajan asemaan voisi ajatella hankalana ja harmillisena. Toisaalta se kuitenkin tarjoaa minulle hyvän tilaisuuden tehdä tutkimusta, joka yhdistää ja vertailee piirteitä monista näkökulmista. Ajankohtana 300-luku on oivallinen valaisemaan antiikin ja myöhäisantiikin välillä säilyneitä jatkuvuuksia sekä paljastamaan muutoksia, joita vuosisatojen välillä tapahtui. Se mahdollistaa kristinuskon vaikutuksen tarkastelua. Bysantti alueellisesti avaa ikkunan rohkeasti itään ja samalla muistuttaa siitä, että Bysanttia ei pitäisi ajatella yhtenäisenä muuttumattomana ajanjaksona, vaan Bysantti, tai Itä-Rooma, ei ollut 300-luvulla samanlainen kuin Komnenosten tai edes Justinianuksen Bysantti. Khrysostomos keskipisteessä tuo tutkimukseen yhden henkilön mielipiteet ja ajatukset keskeisiksi. Vaikka hän edusti tiettyä aikaa, aluetta, sukupuolta, sosiaalista luokkaa ja uskontoa, hänellä oli omat ajatukset ja mielipiteet, joihin toki edellä mainitsemani asiat vaikuttivat. Tutkimuksessani minulla on mahdollisuus ja velvollisuus luoda kontekstia ja vertailla Khrysostomoksen ajattelua muiden aikalaisten ja edeltäjien ajatteluun, mutta minulla on samalla vastuu koettaa löytää Khrysostomoksen oma ääni ja kirjoittaa se auki.

2. ”Koti on pieni kirkko” – kasvaminen perheessä

2.1. Isän rooli kasvattajana

Johannes Khrysostomos kirjoitti kasvatusohjeet ensi sijassa lasten vanhemmille, sillä ihannetapauksessa lasta kasvattivat hänen vanhempansa. Kasvatusohjeissa nouseekin keskeiseksi nimenomaan se, millaiset ovat hyvät vanhemmat. Khrysostomos näki lapsen hyvän tulevaisuuden edellytyksenä kristillisen kasvatuksen, jonka vain kunnolliset vanhemmat pystyivät lapselle antamaan. Samalla kun Khrysostomos kuvasi ohjeissaan sitä, miten lapsesta saadaan kasvatettua kunnollinen kristitty aikuinen ja mitä se pitää sisällään, hän tuli määritelleeksi hyvän kristillisen vanhemmuuden.

Kasvatusohjeissaan Khrysostomos kuvasi vanhempia taiteilijoina, jotka muovaavat ja veistävät taideteoksiaan eli lapsiaan:

Jokaiselle isälle ja äidille sanon, että kuten näemme taiteilijoiden tekevän maalauksiaan ja veistoksiaan suurella tarkkuudella, samoin meidän tulee välittää näistä taideteoksistamme. [--] Kuten taideteosten veistäjät, antakaa tekin kaikki vapaa-aikanne näiden Jumalan ihmeellisten veistosten muovaamiseen.³⁴

Vanhempien ensisijainen tehtävä oli kasvattaa lapsiaan. Tähän tehtävään heidän tuli asennoitua vakavasti, kuten taiteilijat heidän työhönsä. Samoin kuin taideteos ei syntynyt hetkessä, ei myöskään lapsia voinut kasvattaa kiireellä tai huolimattomasti.

Vaikka kasvatusohjeet oli tarkoitettu molemmille vanhemmille, niin kuin edellisestä lainauksestakin käy ilmi, isän rooli nousi Khrysostomoksella näkyvämmäksi kuin äidin rooli. Hän puhutteli useammin isiä ja antoi heille ohjeita useimmiten nimenomaan poikien kasvattamiseen. Kuitenkin hän totesi, että äitien tulisi noudattaa samoja periaatteita kasvatessaan tyttäriä.³⁵ Khrysostomoksella siis näkyy sukupuolijako perheessä: isät poikien ja äidit tyttärien kasvattajina. Tämä jako ei kuitenkaan ollut täysin ehdoton. Molemmat vanhemmat osallistuivat sekä poikien että tyttärien kasvattamiseen, mutta sukupuoliin yhdistetyillä ominaisuuksilla ja rooleilla oli merkityksensä myös kasvattamisessa. Myös historioitsija Geoffrey Nathan korostaa kristillisen

³⁴ “Ἐκαστος τοίνυν ὑμῶν τῶν πατέρων καὶ τῶν μητέρων, καθάπερ τοὺς ζωγράφους ὁρῶμεν τὰς εἰκόνας καὶ τὰ ἀγάλματα μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας ἐξασκοῦντας, οὕτω τῶν θαυμαστῶν τούτων ἀγαλμάτων ἐπιμελώμεθα. [--] Οὕτω δὴ καὶ ὑμεῖς· καθάπερ ἀγαλμάτων τινῶν κατασκευασταί, πρὸς τοῦτο τὴν σχολὴν ἅπασαν ἔχετε τὰ θαυμαστὰ ἀγάλματα τῷ Θεῷ κατασκευάζοντες.” Joh. Chrys. inani gloria 22.

³⁵ Joh. Chrys. inani gloria 90.

vanhemmuuden sukupuolirooleja ja tehtävien jakautumista.³⁶

Isä oli perheen pää, jonka alaisena koko perhe oli. Edelleen 300-luvun Itä-Roomassa oli vallassa *patria potestas* eli isän valta, joka oli antiikin perua. Isällä oli valta kaikkiin perheenjäseniinsä ja kodin orjiin. Hänellä oli jopa valta päättää heidän elämästään ja kuolemastaan, joskin vuoden 374 jälkeen isällä ei ollut valtaa surmata lastaan. Tämä ajatus siirtyi myös kristilliseen ajatteluun kuitenkin muuttaen hiukan luonnettaan.³⁷ Perheen ydin oli aviopari, jossa mies oli pää ja vaimo vartalo Paavalin vertauksen mukaisesti. Myös Khrysostomos viittasi usein tähän raamatunkohtaan ja lisäsi vertaukseen vielä lapset. Mies hallitsi vaimoaan, mutta mies ja vaimo yhdessä hallitsivat lapsiaan. Lapsi oli kehovertauksessa niska, joka yhdisti isän eli pään äitiin eli vartaloon. Niska oli kuten silta, pään ja vartalon yhdistäjä:

Lapsi on silta, joka yhdistää äidin isään niin että näistä kolmesta tulee yksi liha kuten kaksi kaupunkia, jotka on erotettu joella, yhdistyvät sillalla. Ja tässä tapauksessa tuo silta on muodostunut molempien olemuksesta. Kuten pää ja muu vartalo ovat yhtä, sillä niska yhdistää ne eikä erota niitä, samoin on tilanne lapsen kanssa.³⁸

Kun mies ja vaimo olivat yhtä ruumista avioliiton myötä, myös lapset liittyivät tähän yhteen ruumiiseen niin että koko perhe oli yhtä. Ruumis tarvitsi kuitenkin jonkun, joka on hierarkkisesti ylempänä ohjaamaan muuta vartaloa, siis isän ohjaamaan perhettään.

Isä ei ollut kuitenkaan kaikissa asioissa johtaja, vaan vastuut ja tehtävät oli Khrysostomokselle ihannetapauksessa jaettu aviopuolisoiden ja vanhempien kesken. Saarnoissaan Khrysostomos jakoi julkisen ja yksityisen elämänpiirin miehelle ja naiselle. Mies oli julkisen elämän vastuuhenkilö, nainen kodissa.³⁹ Vanhempien moraalinen ja sosiaalinen velvoite olikin opettaa lapsilleen yhteisön säännöt, lait ja moraalikoodit sekä kristilliset arvot.⁴⁰ Tämä velvoite oli molemmilla vanhemmilla, ja sen tuli toteutua sekä julkisen että yksityisen piirissä. Isä oli vastuussa erityisesti yhteisön sääntöjen, lakien ja

³⁶ Nathan 2002, 143–144.

³⁷ Nathan 2002, 144, 156; Harlow (2010) 2014,15; Carcopino (1939) 2001, 100. Isän valta surmata lapsi liittyi nimenomaan lapsen syntymän jälkeisiin päiviin, jolloin isällä oli valta päättää, kasvatettiin vai hylättiin lapsi. Harlow (2010) 2014, 21, 24.

³⁸ “Καὶ γέφυρά τις ἐστὶ τὸ παιδίον. Ὡστε οἱ τρεῖς σὰρξ γίνονται μία, τοῦ παιδὸς ἐκατέρωθεν ἐκατέρους συνάπτοντος. Ὡσπερ γὰρ εἰ δύο πόλεων οὐσῶν, καὶ ποταμοῦ διόλου διαιροῦντος, μία γίνεται πόλις, γεφύρας ἐκατέρωθεν ἀπτομένης· οὕτως ἐστὶν ἐνταῦθα, καὶ πλέον· αὐτὴ γὰρ ἡ γέφυρα ἐκ τῆς ἐκατέρων οὐσίας. Καὶ τῷ λόγῳ τούτῳ ἐν εἰσιν, ὡς τὸ σῶμα καὶ κεφαλὴ ἐν σῶμα· τῷ γὰρ τραχήλῳ διαίρεται· ἀλλ’ οὐ διαίρονται μᾶλλον, ἢ συνάπτονται· μέσος γὰρ ὢν ἐκατέρους συνάγει.” Joh. Chrys. Hom. 12 in col. 5.

³⁹ Joh. Chrys. qual. duc. 4.

⁴⁰ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 96.

moraalikoodien opettamisesta, äiti kodin sisäisten normien opettamisesta, ja molemmat vanhemmat kristillisten arvojen välittymisestä ja toteutumisesta.

Roomassa eliitin isien vastuulla oli pojan tutustuttaminen kotikaupungin julkiseen elämään, joka piti sisällään näytöksiä ja teatteriesityksiä. Edelleen 300-luvulla julkiset näytökset olivat suosittuja ja esimerkiksi Basileios Kesarelaisen (n. 330–379) mukaan erilaisissa taistelunäytöksissä oli katsojina paljon lapsia.⁴¹ Myös Khrysostomoksen saarnoista löytyy paljon viittauksia teatteriin ja muihin näytöksiin, joita hän arvosteli. Hän ei niissä suoraan viitannut lasten läsnäoloon, mutta kasvatusohjeissaan hän kehotti lapsia viettämään mieluummin esimerkiksi pyhien miesten luona kuin paheellisiin spektaakkeleihin.⁴² Antiikin käytäntö, jossa isä opasti poikaa julkiseen elämään esimerkiksi viemällä häntä julkisiin näytäntöihin, jatkui todennäköisesti Khrysostomoksen aikana, koska hänen on ollut tarvetta puuttua asiaan ja tarjota erilaisia vaihtoehtoja.

Vuolanto toteaa, että isän vastuulla oli lasten kasvatus, koulutus ja elättäminen. Samoin isällä oli vastuu lasten terveydestä ja hoidon järjestämisestä. Nathan sen sijaan kuvaa isän vastuualueeksi jälkeläistensä, erityisesti poikien, kasvattamisen niin että poika selviää, toimii ja jopa kukoistaa maailmassa.⁴³ Myös Khrysostomoksen tarjoama aineisto puhuu paljon tämän asian puolesta, joskaan ei voi sanoa, että lasten kasvatus kokonaisuudessaan olisi ollut vain isän vastuulla, kuten olen jo aiemmin todennut. Koulutuksen etsiminen ja tarjoaminen myös taloudellisesti kuuluivat perheen isälle. Tämä käy monessa kohdassa ilmi Khrysostomoksella, joka esimerkiksi valitti siitä, että isät näkivät vaivaa pojan kouluttamisessa kirjallisuudessa (γράμματα) ja puhetaidossa (λόγους), mutta eivät pojan sielun kehittämisessä. Tämä pitäisi aloittaa kuitenkin jo varhaisella iällä.⁴⁴ Käytännön asioiden hoitamisen sijaan Khrysostomos näki isien tärkeimmäksi tehtäväksi hengellisen kasvatuksen, siis ”sielun kehittämisen”.

Vanhempien ja erityisesti isien tehtävänä oli myös avioliiton järjestäminen lapsille.

⁴¹ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 170; Vuolanto 2013, 586. Ks. Bas. ep. 66. Viitataan myös jatkossa leipätekstissä pelkkään Vuolantoon, vaikka ”Lapsuus ja arki antiikissa ja keskiajalla” on heidän yhteisteoksensa, jonka sisältöön ei ole suoraan merkitty kirjoittajaa. Antiikki ja keskiaika kulkevat koko teoksessa rinnakkain, kuitenkin niin että Vuolanto on antiikkiosioden takana ja Katajala-Peltomaa keskiajan.

⁴² Ks. esim. Joh. Chrys. inani gloria 78.

⁴³ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 62, 64; Nathan 2002, 143. Isän koulutuksen järjestämisvastuusta ks. myös Kalogeras 2005, 134 ja O’Roark 2000, 68.

⁴⁴ Joh. Chrys. inani gloria 18–19. Plutarkhos sen sijaan moitti isiä siitä, että he säästelivät rahoja poikiensa koulutuksessa valitsemalla huonoja ja halpoja opettajia. Plut. lib. educ. 7.

Khrysostomos kiinnitti siihen paljon huomiota kasvatusohjeissaan ja saarnoissaan. Vaikka puoliso piti valita huolella, se ei saanut olla ainoa asia, johon vanhemmat keskittyivät. Samoin kuin Khrysostomos kritisoi, että isät keskittyivät poikien koulutuksen järjestämiseen sielun kehittämisen sijaan, hän valitteli sitä, että hyveellisyyden kehittämisen sijaan isät keskittyivät etsimään pojalle rikasta vaimoa.⁴⁵ Vanhempien tärkeimpänä tehtävänä ei ollut maallisten asioiden järjestäminen lapsille, vaan sielun ja mielen hyveellisyyden kehittäminen ja kristillisyyden istuttaminen.

Toisaalta Khrysostomos kasvatusohjeissaan neuvoi lähinnä isiä kasvatustehtävässään. Näin ollen jako julkiseen ja yksityiseen elämänpiiriin ei ollut kuitenkaan tarkka ja ehdoton. Isällä oli päävastuu monissa kasvatukseen liittyneissä asioissa. Toisaalta niihin tehtäviin liittyi usein voimakkaasti kodin ulkopuolisia asioita kuten koulutuksen järjestäminen ja avioliittojärjestelyjen tekeminen. Monet Khrysostomoksen neuvot viittaavat kuitenkin siihen, että isä oli läsnä kotona lasten kanssa ja ohjaamassa heitä. Hän ei ottanut suoraan kantaa siihen, tapahtuiko näin hänen aikanaan, mutta tämä oli ainakin ihanteena.

Keskeistä lastenkasvatuksessa oli lapsen ohjaaminen hyveellisyyteen ja kristillisyyteen. Koska lapsi vietti paljon aikaansa kotona, oli myös tärkeää, että kotona oli valvovia silmiä. Isän läsnäolo oli tärkeää, sillä hänen tehtävänä oli ohjata lapsen tekemisiä, kurittaa ja palkita lasta tarpeen mukaan, opettaa kristinuskon asioita ja niin edelleen. Erityisesti isä oli lapselle, varsinkin pojalle, matkimisen mallina. Näin ollen isän tuli olla myös itse hyveellinen teoiltaan ja sanoiltaan. Lastenkasvatus oli samalla vanhemmille kasvamisen paikka. Vaikka heitä ei enää kasvatettu, heidän tuli itse kasvaa jatkuvasti kristittyinä.

Khrysostomos antoi Raamatusta esikuvia isille kasvatustehtävässään. Vaikka Khrysostomos piti neitsyyttä parhaana elämäntapana avioliiton yläpuolella, hän totesi, että monilla Vanhan testamentin hyveellisillä miehillä oli vaimo ja lapsia ja he olivat silti jäljittelemisen arvoisia. Hän luetteli monia kunniallisia miehiä: Nooa, Abraham, Joosef, Mooses ja Jesaja olivat kaikki hyviä esikuvia, mutta hän keskittyi kuvaamaan Abrahamin hyveellisyyttä. Kaikkia näitä yhdisti todellisen viisauden rakastaminen ja maanpäällisen elämän väheksyminen taivaallisen elämän rinnalla. Myös toisessa saarnassaan hän nosti

⁴⁵ Joh. Chrys. Hom. 20 in ef. 3. Vastakkainasettelua korostaa tässä yhteydessä Khrysostomoksen puhe rikkaan vaimon etsinnästä. Hän ei tosiaan pitänyt hyvän vaimon etsintää turhana, vaan päinvastoin siinä vanhempien tuli olla tarkkana, mutta rikkauden sijaan tuli vaimosta etsiä sielun hyveitä. Ks. esim. Joh. Chrys. qual. duc. passim.

Abrahamin isien esikuvaksi, sillä Abraham näki paljon vaivaa löytääkseen pojalleen Iisakille hyvän vaimon.⁴⁶

Nathan toteaa, että vaikka Raamatusta löytyy selkeä esikuva isä–poika-suhteeseen, jumalallinen Isä–Poika-suhde, sitä harvemmin käytettiin kristillisissä teksteissä. Khrysostomos ei myöskään varsinaisesti nostanut tätä suhdetta imitoitavaksi, mutta hän vertasi isää Jumalaan, joka hallitsee maailmaa pitämällä alamaisensa helvetin pelossa ja taivaallisen valtakunnan lupauksella. Näin myös isän tuli pelotteilla ja palkinnoilla kasvattaa lapsia.⁴⁷ Toisaalta Khrysostomos asetti Kristuksen esikuvaksi miehelle myös isän roolissa verratessaan miestä ja vaimoa sekä lapsia Kristukseksi ja seurakunnaksi. Samoin kuin Kristus piti huolta seurakunnastaan, isän tuli päänä pitää huolta vartalostaan.⁴⁸

Kasvatusohjeissaan Khrysostomos esitti pitkän vertauksen kuninkaasta ja kaupungista. Kuningas on isä ja kaupunki hänen poikansa sielu. Kuningasta tarvitaan asettamaan kaupunkiin lakeja, kuten pojan nuori sielu kaipaa isän ohjastusta. Kaupunki on myös täynnä asukkaita, joista osa on hölmöjä ja osa järkeviä.⁴⁹ Vertaus on vahva ja se kuvaa hyvin isän valtaa. Pojan sielu on isän hallinnassa. Isä on toisaalta myös suuressa vastuussa kuninkaan tehtävässä. Kuninkaalla alamaisjoukko kuvastaa myös suurta tehtävämäärää isällä. Isän tulee päästää vain hyvät asukkaat kaupunkiin ja huolehtia, ettei kukaan pääse tekemään tuhoja kaupungissa.

Khrysostomos ei ollut ensimmäinen, joka käytti tällaista vertausta. Platon oli jo noin 600 vuotta aiemmin esittänyt hyvin samankaltaisen vertauksen kuninkaasta, kaupungista ja sen porteista. Sosiaali- ja kulttuurihistorioitsija Blake Leyerle kuitenkin huomaa, että Khrysostomoksen ja Platonin näkökulmat olivat erilaiset vertauksessa. Kun Platon oli kiinnostunut politiikasta, Khrysostomoksen huoli oli yksilön hengellisyys ja varjelemisessa.⁵⁰ Tämä osoittaa kuitenkin hyvin, että Khrysostomos oli suorittanut klassisen koulutuksen ja tunsikin keskeiset antiikin tekstit ja hyödynsi niitä myös omissa teksteissään. Hän kuitenkin käytti niitä omiin tarkoituksiinsa ja lisäsi niihin hengellisen

⁴⁶ Joh. Chrys. Hom. 21 in ef. 4.; Joh. Chrys. qual. duc. 9.

⁴⁷ “Ἄμα καὶ καταφιλοῦμεν αὐτὸν λέγοντες καὶ περιβάλλομεν ταῖς χερσὶν καὶ ἐπισφίγγομεν, ὥστε τὸν πόθον δεικνύναι. Τούτοις ἅπασιν αὐτὸν μαλάττομεν.” Joh. Chrys. inani gloria 67; Nathan 2002, 146–147.

⁴⁸ Joh. Chrys. Hom. 20 in ef. 2. Joh. Chrys. 21 Hom. in ef. 3.

⁴⁹ Joh. Chrys. inani gloria 23–26. Myös Aristoteles vertasi isää kuninkaaseen, sillä lapset välittivät hänestä ja kunnioittivat hänen vanhempaa ikäänsä. Harlow (2010) 2014, 16.

⁵⁰ Leyerle 2013, 572.

näkökulman.

Isän tehtävään liittyi siis sekä ankaruutta että huolenpitoa. Toisaalta juuri ankaruus ja kuri olivat osa huolenpitoa. Kurinpito ei liittynyt pelkästään lapsiin tai vaimoonkaan, vaan Khrysostomos tähdensi sitä, että pitämällä kuria myös itsellensä isästä tulisi parempi kasvattaja.⁵¹ Isän hellyydestä ja huolenpidosta Khrysostomos kirjoitti vähemmän, mutta painotti kuitenkin sen tärkeyttä kasvatuksessa:

Kun puhumme hänelle [pojalle], suukotelkaamme häntä, laittakaamme kädet hänen ympärilleen ja painakaamme hänet lähellemme osoittaaksemme hänelle välittämistä. Näin saamme muotoiltua häntä.⁵²

Khrysostomos näki hellyyden osoitukset merkkeinä välittämisestä ja sen esiintuomisesta. Hänelle oli siis tärkeää, että poika tiesi olevansa rakastettu. Lapsen ja vanhemman välinen tunneside oli tärkeää myös kasvatuksen päämäärää ajatellen. Hellyys auttoi lapsen muotoilussa eli kasvattamisessa kohti hyvää aikuisuutta.

Khrysostomoksen saarnoissa ja teksteissä toistuu monesti käsitys siitä, että lapset muistuttivat vanhempiaan ja omaksuivat piirteitä heiltä:

Yleensä lapset omaksuvat vanhempiensa luonteen, muotoutuvat vanhempiensa temperamentin mukaan, rakastavat samoja asioita kuin heidän vanhempansa, puhuvat samalla tavalla ja toimivat samoja päämääriä varten.⁵³

Tämä ei tietenkään liittynyt Khrysostomoksella ajatukseen geeneistä tai perimästä, vaan erityisesti siihen, että omalla esimerkillä ja teoilla oli vaikutusta lapsen luonteen kehityksessä. Lapsi otti vaikutteita ympäristöstä ja läheisistä ihmisistä, mikä lisäsi vanhempien vastuuta omista teoistaan ja sanoistaan. Niillä ei ollut vaikutusta vain heihin itseensä, vaan merkittävästi myös jälkeläisiin. Heidän antamansa malli määritteli paljolti sitä, mitä lapsesta tulisi.

Muilta antiikin kirjoittajilta löytyy kuitenkin viitteitä myös sille, että lasten ajateltiin omaksuvan piirteitä vanhemmiltaan ilman imitointia. Jo Plutarkhos totesi, että lapset, jotka oli siitetty miehen ollessa humaltuneena, olivat taipuvaisia viininjuontiin. Myös

⁵¹ Joh. Chrys. inani gloria 70.

⁵² "Ἄμα καὶ καταφιλοῦμεν αὐτὸν λέγοντες καὶ περιβάλλομεν ταῖς χερσὶν καὶ ἐπισφίγγομεν, ὥστε τὸν πόθον δεικνύναι. Τούτοις ἅπασιν αὐτὸν μαλάττωμεν." Joh. Chrys. inani gloria 78.

⁵³ "Ὡς γὰρ τὰ πολλὰ πρὸς τοὺς κρατοῦντας καὶ οἱ δοῦλοι τὰ ἥθη ῥυθμίζονται, καὶ ταῖς ἐκεῖνων ἐξομοιοῦνται ἐπιθυμίαις, τῶν αὐτῶν ἐρῶσιν, ὧν ἂν καὶ διδαχθῶσι, τὰ αὐτὰ φθέγγονται, ἐν τοῖς αὐτοῖς συνασπρέφονται." Joh. Chrys. Hom. 20 in ef. 9.

käsitys, että luonteenlaatua imettiin äidinmaidon mukana, kertoo siitä, että lapsien ajateltiin omaksuvan piirteitä ruumiillisesti.⁵⁴ Khrysostomokselta ei vastaavanlaisia huomioita löydy, mutta edellinen lainaus antaa mahdollisuuden myös tällaiselle tulkinnalle eikä se sulje pois imitoinnin merkitystä ominaisuuksien samankaltaisuudessa.

Neljännän käskyn mukaisesti lasten kuului kunnioittaa vanhempiaan. Lapsilta odotettiin kuuliaisuutta vanhempiaan kohtaan, mutta vanhemmilta odotettiin vastavuoroisesti oikeudenmukaista huolenpitoa. Se oli osa perinteistä roomalaista *pietas*-ajattelua, kuten Vuolanto ja Nathan täsmentävät.⁵⁵ Myös Khrysostomos korosti vanhemmille osoitetun kuuliaisuuden tärkeyttä. Hänen mukaansa vanhemmat olivat ensimmäisiä ihmisiä, jotka ansaitsivat lapsen kunnioituksen. Samassa yhteydessä hän myös totesi, että vasta kun kunnioittaa vanhempiaan, voi tehdä hyvää muulle luomakunnalle. Hän totesi eräässä saarnassaan Kaanan häistä, että myös Jeesus osoitti kuuliaisuuttaan äidilleen kuuntelemalla hänen toiveitaan häissä. Kuuliaisuus ei saanut olla kuitenkaan täysin sokeaa, sillä lapsen ei tarvinnut eikä pitänyt osoittaa kuuliaisuutta vanhemmilleen, mikäli he pyysivät jotain, mikä oli ristiriidassa hengellisten arvojen kanssa.⁵⁶ Khrysostomokselle lapsi ei ollut vain vanhempiensa ehdottomassa kontrollissa ollut nukke, vaan myös itsenäiseen ajatteluun kykenevä Jumalan luomus, joka sai ja pystyi puolustamaan uskoaan jopa uhmaten neljättä käskyä ja perinteistä *pietasta* vastustamalla vanhempiaan.

Selityksenä Khrysostomoksen toteamukseen on luultavasti ainakin se, että kristillinen usko tuli asettaa kaiken edelle, mutta taustalla oli mahdollisesti myös hänen havaintojaan hänen aikalaisistaan ja seurakuntalaisistaan. Hän ehkä koki monet ihmiset maallisiin asioihin kiintyneinä tai vähintään sellaisina, jotka asettivat esteitä lapsen hengellisyyden toteuttamiselle. Tästä hän antoi viitteitä myös kasvatusohjeissaan, joissa hän muun muassa valitteli sitä, ettei kukaan kerro nuorelle neidolle ”neitsyydestä, kohtuullisuudesta tai rikkauksien ja kunnian halveksinnasta eikä niistä asioista, joita pyhissä kirjoituksissa on säädetty”.⁵⁷

Isien ja tyttärien suhteesta Khrysostomokselta löytyy hyvin vähän mainintoja. Edellisessä

⁵⁴ Plut. lib. educ. 5.

⁵⁵ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 63; Nathan 2002, 143–144; Harlow (2010) 2014, 20, 24

⁵⁶ Joh. Chrys. Hom. 21 in ef. 3.; Joh. Chrys. Hom. 21, 22, 23 in Joh. Khrysostomos selitti, että Jeesus teki viini-ihmeen nimenomaan kunnioittaakseen äitinsä pyyntöä, vaikka hän ensin sanoi, ettei hänen aikansa ollut vielä. Joh. Chrys. Hom. 22 in Joh.

⁵⁷ “οὐδείς περὶ παρθενίας αὐτοῖς διαλέγεται, οὐδείς περὶ σωφροσύνης, οὐδείς περὶ ὑπεροψίας χρημάτων καὶ δόξης, οὐδείς ταῦτα τὰ ἐν ταῖς γραφαῖς παρηγγελμένα.” Joh. Chrys. inani gloria 17.

lainauksessakin oli aiemmin viitattu tyttären kasvattamiseen ”äitinsä kammarissa” (ἐν τῷ θαλάμῳ τῷ μητρικῷ), joten kritiikki kohdistui enemmän äiteihin tyttärien huonossa kasvatuksessa. Nathan mainitsee isän kaksi keskeistä tehtävää tyttären kasvattamisessa: perinnön siirto ja naittaminen. Tyttäret olivat poikien kanssa vanhempiensa laillisia perijöitä. Myös myötäjäisiin liittyi säädöksiä. Tärkeämpi isän tehtävistä oli kuitenkin Nathanin mukaan kunnollisen aviomiehen valinta tyttärelle. Hän muistuttaa, että kristillisessä yhteiskunnassa oli myös painetta pyhittää lapsi neitsyeksi.⁵⁸ Tämän voi havaita myös Khrysostomoksen teksteistä.

Khrysostomokselta on säilynyt esimerkkejä vanhemmista ja lapsista, joilla tuli kiistaa hengellisistä asioista. Kirjeenvaihdossa Stagiriuksen kanssa on kuvattu alle 20-vuotiaan Stagiriuksen halua liittyä askeettiyhteisöön Antiokian ulkopuolella, johon hänen isänsä suhtautui kielteisesti painottaen maallisen koulutuksen tärkeyttä. Stagiriuksen äiti oli kuitenkin myönteisempi hengellisen uran suhteen ja he yhdessä poikansa kanssa vakuuttivat isälle, että paremman koulutuksen saamiseksi Stagiriuksen tulisi muuttaa pois kaupungista. Todellisuudessa hän oli liittynyt askeettiyhteisöön ja isä sai sen selville, mutta hänen mielensä oli muuttunut siihen mennessä.⁵⁹ Äidin ja Stagiriuksen keksimä selitys koulutuksesta oli varmasti toimiva, sillä asuinpaikka vaikutti koulutusmahdollisuuksiin. Aina varsinkaan ylempää koulutusta ei löytynyt omasta kaupungista. Tapauksesta kuvastuu myös jo aiemmin mainitsemani Khrysostomoksen kritiikki isien keskittymisestä pojan koulutukseen panostamiseen sielun kehittämisen sijaan.⁶⁰

Isän tuli olla lapsen hengellinen kasvattaja. Kristilliset arvot ja periaatteet olivat koko ajan taustalla hänen antamissaan ohjeissa. Esimerkiksi Nathan kuitenkin korostaa hengellistä kasvattamista äidin tehtävänä. Hän jopa väittää, että isä koulutti lasta tähän elämään ja äiti seuraavaan taivaalliseen elämään. Hän myös toteaa, että Augustinuksella, Ambrosiuksella ja Hieronymuksella ei ole mainintoja isistä hengellisinä kasvattajina. Vuolanto kuitenkin on sitä mieltä, että Nathanin väittäminen on liioittelua, vaikka itsekin myöntää äitien keskeisen roolin hengellisessä kasvatuksessa.⁶¹ Olen samoilla linjoilla

⁵⁸ Nathan 2002, 145–146.

⁵⁹ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 98–99; Vuolanto 2015, 313. Joh. Chrys. Stag. 1.1.

⁶⁰ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 157; Joh. Chrys. inani gloria 18–19.

⁶¹ Nathan 2002, 143, 149, 158. Nathanin väitteestä tulee mieleen Khrysostomoksen vastaanlainen ilmaus, jossa hän tosin vertasi maallista ja hengellistä isää, pappia: ”Luonnolliset vanhemmat eivät synnyttävät tähän elämään, papit taas synnyttävät tulevaan.” Joh. Chrys. sac. 7. Suom. Helena Lampi. Vuolanto 2013, 586.

Vuolannon kanssa. Vaikka monen hengellisen vaikuttajan omat äidit olivat heidän hengellisiä kasvattajiaan, se ei tarkoita sitä, että isän tehtäviin ei olisi kuulunut hengellinen kasvatustyö. Lukemani Khrysostomoksen aineiston pohjalta löydän selkeän ihanteen molemmista vanhemmista hengellisinä kasvattajina. Ihanne ei välttämättä kohdanna käytäntöä, mutta joka tapauksessa isää hengellisenä kasvattajana ei voi jättää syrjään. Usein tilanne vain oli se, että lapsen isä oli kuollut, jolloin äiti huolehti myös isälle kuuluneista kasvatustehtävistä, jolloin hengellisen kasvattajan rooli korostui.

Kirjoittajien omat kokemukset vaikuttivat siis huomattavasti heidän näkemyksiinsä hengellisestä kasvatuksesta. Toisaalta myös Khrysostomoksen isä kuoli hänen ollessaan vielä hyvin nuori, joten hänen hengellinen kasvattajansa oli hänen äitinsä. Kuitenkin hänen mukaansa isän tehtävänä oli toimia hengellisenä oppaana sekä lapsille että myös vaimolle. Kun hän antoi esimerkkejä tarinankerronnasta, hän mainitsi, että myös perheen äidin tuli olla kuuntelemassa tarinaa ja osallistua myös sen kerrontaan. Toisaalta eräissä hänen saarnoissaan hän korosti myös vaimon mahdollisuutta opastaa miestänsä hengellisyyteen.⁶² Paras olikin varmasti tilanne, jossa molemmat vanhemmat pystyivät toimimaan hengellisinä esikuvina, kasvattajina ja opettajina niin toisilleen kuin lapsille.

2.2. Äidin rooli kasvattajana

Kun isän vastuualue oli julkinen piiri, äidin vastuulla oli yksityinen eli kodin piiri. Kodin piiri piti sisällään taloudenhoidon ja lastenhoidon ja -kasvatuksen. Vaikka julkisen ja yksityisen piirit eivät olleet täysin tiukasti jaettuja isän ja äidin kesken, kuitenkin erityisesti äiti pysytteli kodin piirissä ja sen tehtävien parissa, kun puolestaan isä saattoi osallistua myös kodin asioihin.

Khrysostomos antoi äidin tehtäväksi kotitaloudesta huolehtimisen. Hän ei ollut ainoastaan sitä mieltä, että naisen kuului olla kotona hoitamassa lapsia ja kotia, vaan hän myös ilmaisi, että nainen oli siinä myös hyvä ja miestä parempi:

Hän ei voi antaa mielipidettä neuvostossa, mutta hän voi antaa mielipiteensä kodissa. Usein nimittäin, mitä tahansa hänen miehensä tietääkin kodinhoidon asioista, nainen tietää paremmin. Hän ei voi hoitaa kaupungin asioita hyvin, mutta hän osaa kasvattaa lapset hyvin, mikä on suurin

⁶² Joh. Chrys. inani gloria 39–40; Ks. esim. Joh. Chrys. Hom. in Joh.

rikkaus.⁶³

Oli siis luontevaa ja kaikille edullista, että äiti oli kotona lasten kanssa. Toki se ei kuitenkaan riittänyt erityisesti poikien kasvatuksessa, joiden tuli saada kosketusta myös julkiseen elämään isän opissa. Isän roolia kotikasvatuksessa ei voi myöskään väheksyä, sillä Khrysostomos kävi tarkasti läpi kasvatusohjeissaan isän tehtäviä ja vastuualueita. Hän myös totesi, että sen paras tilanne oli, jos isä vietti aikaansa mahdollisimman paljon kotona. Toisaalta Khrysostomoksen teksteistä kuultaa myös ajatus äidin ensisijaisesta roolista lasten kasvattajana, sillä hän totesi, että äidin hyveellisyys johtaa siihen, että isä rakastaa häntä ja osallistuu myös lastenhoitoon. Tästä seuraa myös se, että Jumala on läsnä lastenkasvatuksessa.⁶⁴ Tästä kohdasta näkyy myös se, että hyvä avioliitto on edellytyksenä lasten hyvälle kasvatukselle. Hyvään avioliittoon puolestaan kuului kristillisuus ja vanhempien keskinäinen rakkaus. Keskinäinen rakkaus sen sijaan heijastui siinä, että asioita haluttiin hoitaa yhdessä.

Äidin tuli tarjota erityisesti tytöille malli kotitalouden hoitamisessa. Tytöt kasvoivat äidin kanssa kotona ja opettelivat samalla kotitaloudenhoitamisen taitoja ja osallistuivat niihin yhdessä äidin kanssa. Äiti oli esikuvana ja mallina siitä, millaisia tyttäristä pitäisi tulla aikuisina. Aikuisuus puolestaan tarkoitti luultavasti vaimona ja äitinä olemista.⁶⁵ Oma äiti oli siis paras ja läheisin esikuva.

Khrysostomos ei varsinaisesti antanut esimerkkejä tai neuvoja äideille, miten heidän tulisi hoitaa taloutta esimerkillisesti niin että tyttäret voisivat ottaa mallia. Hän kuitenkin teki selväksi, että äitien tuli pitää huolta, että tyttäristä tulisi hyviä kodinhoitajia.⁶⁶ Varsinaisissa kasvatusohjeissa hän ei antanut äideille paljon omia neuvoja, vaan hän totesi, että heidän tulisi noudattaa samoja periaatteita kuin isien poikien kasvatuksessa:

Ja oppikoon äiti kasvattamaan tyttärensä näillä menetelmillä, ohjaamaan

⁶³ “Οὐ δύναται γνώμην εἰσηγήσασθαι ἐν βουλευτηρίῳ· ἀλλὰ δύναται γνώμην εἰσηγήσασθαι ἐν οἰκίᾳ, καὶ πολλάκις ἄπερ συνείδεν ὁ ἀνὴρ τῶν κατὰ τὴν οἰκίαν, βέλτιον αὕτη συνείδεν. Οὐ δύναται τὰ δημόσια διαθεῖναι καλῶς· ἀλλὰ δύναται παιδία διαθρῆναι καλῶς, τὸ κεφάλαιον τῶν κτημάτων.” Joh. Chrys. qual. duc. 4. Ks. myös Joh. Chrys. Hom. 20 in ef. Äitien hyvistä kodinhoito- ja lastenkasvatustaidoista ks. myös Shore 1983, *Against Remarriage* 4.

⁶⁴ Joh. Chrys. qual. duc. 9. Joh. Chrys. Hom. 20 in ef. Aristoteleen mukaan perheen ja kodin kukoistamiseen auttoi aviopuolisoiden keskinäinen kumppanuus ja harmonia (*ὁμόνοια*). Harlow (2010) 2014, 18. Samoin jo Odysseiassa todettiin, että miehen ja naisen yhdessä vaalima koti oli vertaansa vailla. Odysseia 6. 182–184. Myös Khrysostomos puhui paljon puolisoiden välisestä harmoniasta. Ks. esim. Joh. Chrys. Hom. 20 in ef. 1.

⁶⁵ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 119, 212; Vuolanto 2013, 187. Ks. myös Joh. Chrys. Virg. 73.

⁶⁶ Joh. Chrys. Hom. 1 in Tim. 9. Ks. myös O’Roark 2000, 79–80.

hänet pois tuhlailusta, kaunistuksista ja kaikista asioista, jotka kuuluvat prostituoiduille naisille. [--] Näin onnistumme miellyttämään Jumalaa kasvattamalla hänelle tällaisia kilvoittelijoita, niin että me ja lapsemme voimme loistaa siunauksista, jotka häntä rakastaville on luvattu.⁶⁷

Tässä lyhyessä maininnassa hän toi kuitenkin esille asiat, joihin äidin tulisi erityisesti kiinnittää huomiota tyttärien kasvattamisessa, ja jotka eivät olleet samalla tavalla läsnä poikien kasvatuksessa. Tyttöjen ja naisten paheina olivat usein korut ja itsensä koristaminen. Äitien piti pitää huolta, että tyttäret eivät tottuisi niihin. Tämä oli samalla muistutus äideille, etteivät hekään sortuisi tuhlailuun ja turhamaisuuteen koristamalla ja kaunistamalla itseään.

Muissa saarnoissaan hän kuitenkin asetti Raamatun naisia aikansa naisten, vaimojen ja äitien esikuviksi. Äidin esikuvaksi hän nosti esimerkiksi Hannan. Hanna sopi esikuvaksi Khrysostomoksen mukaan sen takia, että hän luotti Jumalaan kasvattaessaan poikaansa Samuelia ja asetti hengelliset asiat etusijalle.⁶⁸ Hengellisyys olikin äidille tärkeä ominaisuus. Äidin hengellisyys ja luottamus Jumalaan olivat oivallisia lähtökohtia myös lastenkasvatukseen. Ne auttoivat äidin lisäksi lasta hengellisessä kasvussa.

Toisessa aarnassaan Khrysostomos nosti esikuvaksi tyttären kasvattamiseen myös Rebekan tapauksen. Hän totesi, että äitien tulisi kasvattaa tyttärensä niin kuin Rebekka oli kasvatettu.⁶⁹ Mielenkiintoista kohdassa on se, että hyvä ja esimerkillinen kasvattaja on tuotu esiin siten, että on korostettu kasvatuksen kohdetta, Rebekka-tytärtä. Koska Rebekka oli nuhteeton nainen, se oli merkki hyvästä kasvatuksesta ja koska kyseessä oli tytär, äidin kasvatuksen merkitys nousi erityisen tärkeäksi. Tästä voi päätellä, että Khrysostomos piti kasvatusta merkittävänä, niin että aikuisuus oli oikeastaan jälki siitä, millainen kasvatusta on ollut.

Myös Plutarkhos korosti kasvatuksen merkitystä. Hän esitti vertauksen koirista, jotka

⁶⁷ “Καὶ ἡ μήτηρ δὲ μαθέτω τὴν αὐτῆς κόρην τούτοις παιδεύειν καὶ πολυτελείας ἀπάγειν καὶ κόσμου καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων, ἅπερ ἐστὶ πορνῶν γυναικῶν. [--] Καὶ ταῦτα οὖν πάντα καταστέλλωμεν, καὶ οὕτως δυνησόμεθα ἀρέσαι τῷ Θεῷ τοιούτους τρέφοντες ἀθλητάς, ἵνα δυνηθῶμεν καὶ ἡμεῖς καὶ οἱ παῖδες τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν ἐπιτυχεῖν.” Joh. Chrys. inani gloria 90.

⁶⁸ Joh. Chrys. Hom. 21 in ef. 3. Anni Maria Laato mainitsee Neitsyt Marian useiden tekstien äitien esikuvana. Laato 2011, 44. Khrysostomoksella hän ei esiintynyt kuitenkaan varsinaisena äitien esikuvana.

⁶⁹ Joh. Chrys. qual. duc. 9. Abraham lähetti palvelijansa hakemaan vaimoa pojalleen Iisakille kaukaa omasta kylästään. Hän löysi kunniallisen Rebekan ja toi hänet vaimoksi Iisakille. 1. Moos. 24–27. Khrysostomos kuvasi Rebekkaa hyveellisenä ja arvosti erityisesti hänen siveellisyyttään. Joh. Chrys. qual. duc. 9.

olivat samasta pentueesta, mutta jotka olivat saaneet eri kasvatuksen. Toisesta oli tullut ahmatti ja toisesta metsästäjä.⁷⁰ Kasvattajilla oli siis suuri vastuu siitä, millaisia heidän lapsistaan tulisi. Toisaalta Khrysostomos esitti myös ajatuksen, että vanhemmat joutuivat jatkuvasti olemaan huolissaan siitä, tuliko heidän lapsistaan kunnollisia aikuisia:

Vanhemmat pelkäävät, että heidän jälkeläisensä kohtaa jotain kamalaa, kuolee ennenaikaisesti, tai muuttuu pahaksi, sillä hyvistä lapsista kasvaa ilkeitä ja pahoja miehiä samoin kuin pahoista kasvaa kunniallisia miehiä.⁷¹

Tämän ajatuksen hän esitti kuitenkin teoksessaan *Neitsyydestä* ja sen tarkoituksena oli osoittaa erityisesti neitsyyden hyviä puolia verrattuna avioliittoon ja perhe-elämään. Neitsyydessä ei tarvitsisi huolehtia perhemurheista. Toisaalta siihen liittyi varmasti ajatus myös kristityn jatkuvasta taistelusta syntiä vastaan. Synnin tekeminen tai siitä pidättäytyminen ei ollut kiinni ainoastaan kasvatuksesta, vaan mahdollisuus hairahtamiseen tai toisaalta myös parannuksen tekoon oli läsnä koko elämän ajan.

Äidit pyysivät myös ohjeita kirkonmiehiltä tyttäriensä kasvattamisessa. Esimerkiksi Hieronymukselta (n. 347–420) on säilynyt kirjeitä, joissa hän vastasi äitien pyyntöihin. Näissä tapauksissa äidit olivat luvanneet lapsensa Jumalalle. Hieronymus korosti Khrysostomoksen tavoin lapsen matkimisen merkitystä. Kasvattamisessa oli tärkeää olla itse kunniallinen ja esimerkillinen, siis lapselle hyvä matkimisen malli. Äitiin tuli suhtautua rakkaudella, kuuliaisuudella ja kunnioituksella.⁷²

Äidit eivät opettaneet ainoastaan kodinhoitoa, vaan he olivat usein myös vastuussa ensimmäisestä opetuksesta. Historioitsija Nikos Kalogeras toteaa, että molemmat vanhemmat huolehtivat lasten koulutuksesta ja kasvatuksesta. Äitien tehtävänä oli usein opettaa aakkosia ennen varsinaisen koulun aloittamista ja myöhemmin he antoivat moraalikasvatusta ja mahdollisesti jatkoivat tyttärien kirjallista opetusta.⁷³

Samoin kuin isän ja äidin kasvatustehtävien jako julkisen ja yksityisen piiriin ei ollut täysin tarkkarajainen, ei myöskään sukupuolijako kasvatuksessa ollut ehdoton. Erityisesti poikalasten ollessa pieniä äidin rooli oli merkittävä.⁷⁴ Tämä selittyy paljolti sillä, että

⁷⁰ Plut. lib. educ. 4.

⁷¹ "πάλιν ἐν φόβοις οἱ τεκόντες μὴ τι πάθῃ δεινὸν τὸ τεχθέν, μὴ θάνατον ἄωρον ὑποστῆ, μὴ μεταβάλλῃ πρὸς κακίαν τινά. Οὐδὲ γὰρ ἐκ πονηρῶν χρηστοὶ γίνονται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ σπουδαίων φαῦλοι καὶ πονηροί." Joh. Chrys. Virg. 57.5.

⁷² Hier. ep. 107, 128. "Hänen tulee rakastaa tyttöä kuin vanhempaansa, totella kuin emäntäänsä ja kunnioittaa kuin opettajaansa." Hier. ep. 128.3.

⁷³ Kalogeras 2005, 135–138.

⁷⁴ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013 119, 144.

pienet lapset viettivät suurimman osan ajastaan kotona, eivätkä esimerkiksi isän mukana töissä tai julkisissa paikoissa. Pieniä lapsia myös imetettiin, yleensä parin ensimmäisen vuoden ikään asti, jolloin tietysti äidin tuli olla lähellä ja äidin hoiva ja huolenpito korostuivat, mikäli imettäjä ei käytetty. Koulunkäynti aloitettiin yleensä noin seitsemän vuoden iässä, joten aika ennen sitä oli lähinnä kotona olemista ja leikkimistä.⁷⁵

Kun pojat kasvoivat, he siirtyivät äidin ja kodin piiristä julkisen piiriin isän huolenpitoon. Toki he asuivat edelleen kotona ja viettivät siellä aikaansa eivätkä eläneet eristyksissä äidistään. Äiti edusti Khrysostomokselle oikeastaan myös ainoaa niin sanotusti luotettavaa naispuolista aikuista pojan elämässä, sillä hän korosti kasvatusohjeissaan sitä, että äidin tulisi olla ainoa nainen, jonka kanssa poika saisi olla tekemisissä.⁷⁶ Rajoitus tuntuu ehdottomalta, eikä siinä esimerkiksi mainita edes sisaria. Elivätkö sisaret omissa oloissaan verrattuina veljiinsä? Toisaalta isoista sisarusten välisistä ikäeroista huolimatta sisaret olivat usein myös lapsia, siis vielä tyttöjä. Sisarilta eristäminen ei tunnu todennäköiseltä myöskään siksi, että vanhemmat sisarukset osallistuivat usein äidin apuna nuorempien sisarusten hoitoon. Toisaalta tästä käytännöstä ei löydy Khrysostomokselta itseltään mainintoja. Khrysostomos laati kasvatusohjeensa käsittämään yhden lapsen kasvatusta, joissa sisarusten rooli on lähes näkymätön muutamia mainintoja lukuun ottamatta. Joka tapauksessa hänen ihanteensa oli tuskin sellainen, jossa kodin sisällä miehet eli isät ja pojat ja naiset eli äidit ja tyttäret olisivat eläneet erillisiä elämiä. Se olisi sotinut vastaan hänen ihanteitaan avioliitosta samoin kuin esimerkiksi sitä, että hän korosti kirkossa käyntiä koko perheen voimin.

Myöhäisantiikissa oli korkea lapsikuolleisuus. Lapsia kuoli paljon ennen aikuisuutta. Myös aikuisia uhkasivat jatkuvasti sairaudet ja äitejä koettelivat niiden lisäksi raskaudet ja synnytykset. Ennenaikaiset kuolemat vaikuttivat perheen muotoon. Myös avioliittoiät ja ikäerot vaikuttivat siihen. Bysantissa nainen oli naimisiin mennessään usein noin 15-vuotias ja mies noin 30-vuotias. Tämä tarkoitti usein sitä, että isä ehti kuolla ennen äitiä, jolloin äiti jäi vastuuseen lastenhoidosta ja -kasvatuksesta. Myöhäisantiikista tunnetaan monia leskiäitien kasvattamia lapsia. Yksi niistä on tutkimukseni kohdehenkilö Johannes Khrysostomos. Hänen isästään ei tiedetä muuta kuin että hän oli sotilasjohtaja (*magister militum*) ja että hän kuoli Khrysostomoksen ollessa pieni. Khrysostomos kuvasi kokoelmansa *Pappeudesta* alussa, kuinka hänen äitinsä Anthusa pysyi naimattomana ja

⁷⁵ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 59, 86.

⁷⁶ Joh. Chrys. inani gloria 62. Ks. myös Joh. Chrys. inani gloria 79.

kasvatti itse lapsensa. Myös monet muut kirkkoisät, kuten Gregorios Naziansilainen (n. 330–389), Augustinus (354–430), Gregorios Nyssalainen (n. 335–394) ja Theodoret Kyrrhoslainen (n. 393–458/466) korostivat teksteissään äitiensä merkitystä heidän kasvatuksessaan. Myös pakanaopettajana tunnettu Libanios (n. 314–394) kirjoitti äidistään kunnioittavaan sävyyn.⁷⁷

Kun perheenisä oli kuollut, äidin tuli ottaa myös isän tehtäviä hoitaakseen. Esimerkiksi Khrysostomos ylisti äitiään ja muisti häntä esimerkiksi siitä, että hän tarjosi pojalleen parhaan mahdollisen koulutuksen. Yleensä koulutuksen tarjoaminen ja mahdollistaminen myös rahallisesti katsottiin isän tehtäväksi. Khrysostomos kuvasi leskiäitinsä ahdinkoa haasteiden äärellä antaen puheenvuoron äidilleen:

Lapseni, Jumala ei sallinut minun pitkään riemuita isäsi hyvydestä, sillä tähtesi kärsimiäni synnytystuskia seurasi isäsi kuolema, joka teki sinusta orvon ja toi minulle leskeyden vaivat, jotka vain ne itse kärsinyt pystyy oikein ymmärtämään. Mitkään sanat eivät riitä kuvaamaan sitä myrskyjen merta, jolla vastikään isänsä kodista lähtenyt ja maailmaa kokematon nuori nainen joutuu ajelehtimaan, kun hänet yhtäkkiä syöstään sellaiseen murheeseen. Hän joutuu kantamaan ikäiselleen ja omalle sukupuolelleen liian raskaita huolia. [--] Poika täyttää äitinsä päivän tuhansilla peloilla ja monenlaisilla huolilla puhumattakaan siitä rahanmenosta, joka hänen on kestettävä, jos aikoo hankkia pojalleen hyvän kasvatuksen.⁷⁸

Khrysostomos myös mainitsi äitinsä käyttäneen poikansa kouluttamiseen omia kotoa tuomiaan rahojaan, sillä hän ei tahtonut köyhdyttää isänperintöä.⁷⁹ Nathan ei mainitse koulutuksen järjestämistä, mutta toteaa, että leskiäidin piti ottaa kantaakseen avioliittojärjestelyt, omaisuudesta huolehtiminen ja perinnön siirto lapsille ja mahdollisesti myös ammatin löytäminen.

Antiikissa pojalla oli usein tapana jatkaa isänsä ammatissa. Isän kuolema saattoikin usein tarkoittaa vapaampaa mahdollisuutta pojalle toteuttaa omaa uraansa, esimerkiksi

⁷⁷ Joh. Chrys. sac. 1.2; Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 68–69; Allen & Mayer 1999, 5; Leyerle 2013, 560; Vuolanto 2013, 585.

⁷⁸ “Εγώ, παιδίον, φησί, τῆς ἀρετῆς τοῦ πατρὸς τοῦ σοῦ οὐκ ἀφείθην ἀπολαῦσαι ἐπὶ πολὺ, τῷ Θεῷ τοῦτο δοκοῦν· τὰς γὰρ ὠδῖνας τὰς ἐπὶ σοὶ διαδεξάμενος ὁ θάνατος ἐκείνου, σοὶ μὲν ὀρφανίαν, ἐμοὶ δὲ χηρείαν ἐπέστησεν ἄωρον καὶ τὰ τῆς χηρείας δεινὰ ἃ μόναι αἱ παθοῦσαι δύναιτ' ἂν εἰδέναι καλῶς. Λόγος γὰρ οὐδεὶς ἂν ἐφίκοιτο τοῦ χειμῶνος ἐκείνου καὶ τοῦ κλύδωνος ὃν ὑφίσταται κόρη, ἄρτι μὲν τῆς πατρῴας οἰκίας προελθοῦσα καὶ πραγμάτων ἄπειρος οὔσα, ἐξαίφνης δὲ πένθει τε ἀσχέτῳ βαλλομένη καὶ ἀναγκαζομένη φροντίδων καὶ τῆς ἡλικίας καὶ τῆς φύσεως ἀνέχεσθαι μειζόνων. [--] τὴν γὰρ τῶν χρημάτων ἐῷ δαπάνην ὅσῃν ὑπομένειν ἀναγκάζεται, ἐλευθερίως αὐτὸν θρέψαι ἐπιθυμοῦσα.” Joh. Chrys. sac. 1.2. suom. Helena Lampi.

⁷⁹ Joh. Chrys. sac. 1.2.

hengellistä uraa.⁸⁰ Toisaalta Khrysostomoksen tilanne oli yksi esimerkki leskiäidin ja pojan välisestä erimielisyydestä hengellisestä urasta. Hän kuvasi kokoelmassaan *Pappeudesta* omaa kivistä tietään pappeuteen, jonka hän aloitti nuoruudessaan, jolloin häntä odotti kutsumus munkin elämään. Se olisi tarkoittanut muuttamista kotoa ja äidin jättämistä. Khrysostomoksen äiti ei tahtonut poikansa muuttavan, vaan vetosi häneen pitkällä tunteikkaalla puheenvuorolla: ”Älä syökse minua toiseen leskeyteen äläkä herätä nukkuvaa murhettani. [--] Mutta niin kauan kuin minä elän, asu yhdessä minun kanssani.”⁸¹ Khrysostomos kertoi, että äidin ”toistuvat hartaat pyynnöt” estivät häntä lähtemästä. Vuolanto näkee juuri Khrysostomoksen kuuliaisuuden äitiään kohtaan merkittäväksi tekijäksi hänen valinnoissaan.⁸² Khrysostomoksen muutamain maininnat äidistään kuvastavat hänen läheistä suhdettaan äitiin. Leskiäiti saattoi siis toimia hidasteena hengelliselle uralle, mutta silti mahdollistaa sen paremmin kuin isän ollessa elossa.

Leskiäitejä Khrysostomos käsitteli saarnassaan uudelleenavioitumista vastaan. Sen pääsanoma oli, että erityisesti naisen tulisi pysyä naimattomana, jos hän jäisi leskeksi, ja Khrysostomos yritti kannustaa leskeksi jääneitä nuoriakin naisia pärjäämään yksin kodinhoidossa. Hän vastasi saarnassaan *Uudelleenavioitumista vastaan* niille, jotka väittivät leskinaisille kohtuuttomaksi tehtäväksi miehisten asioiden hoitamisen. Hän totesi, että pystyväthän myös neitsyet huolehtimaan asioistaan ja että sitä käytettiin vain tekosyynä uudelleenavioitumiselle. Hän vielä ylisti naisia heidän kodinhoito- ja lastenkasvatustaidoissaan. Naisten ei tulisi myöskään huolestua, että heidän kotitaloutensa olisi vaarassa miehen kuoltua, sillä he ovat olleet vastuussa siitä jo miehen eläessä.⁸³ Khrysostomoksen mielipiteisiin oli todennäköisesti vaikuttanut hänen oma kasvatuksensa. Hän kiitti äitiään hyvästä kasvatuksesta ja toi esiin hänen panoksensa kasvatuksessa ja myös tyypillisesti miesten asioiden hoitamisessa. Hän tiesi, että nainen pystyi hoitamaan yksin taloutta.

Leskiäiditkään eivät välttämättä tai jopa todennäköisesti olleet yksin lastenkasvatuksen kanssa. Theodosius I:n laki vuodelta 390 mahdollisti sen, että yksin jäänyt äiti pystyi olemaan lastensa holhooja, joten avioituminen ei ollut pakollista tai kenestäkään muusta

⁸⁰ Joh. Chrys. Hom. 2 in Joh. Ks. myös Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 81, 118; Nathan 2002, 154; Vuolanto 2015, 321–322.

⁸¹ “μή με δευτέρα χρεία περιβαλεῖν, μηδὲ τὸ κοιμηθῆν ἤδη πένθος ἀνάψαι πάλιν, [--] Ἐως δ' ἂν ἐμπνέωμεν, ἀνάσχει τὴν μεθ' ἡμῶν οἴκησιν.” Joh. Chrys. sac. 1.2.

⁸² Joh. Chrys. sac. 1.2; Vuolanto 2015, 318–319.

⁸³ Joh. Chrys. Shore 1983, *Against Remarriage* 4.

esimerkiksi miespuolisesta sukulaisesta ei tullut automaattisesti lasten holhoojaa. Jos nainen kuitenkin avioitui uudelleen, hän menetti lastensa huoltajuuden ja joutui hankkimaan lapsille ulkopuolisen holhoojan.⁸⁴ Khrysostomoksen teksteistä voi päätellä, että moni leskinainen meni uudestaan naimisiin jo sen takia, että ei uskonut pärjäävänsä taloudellisesti yksin. Samoin leskimiehet saattoivat avioitua uudestaan. Syntyikin perheitä, joissa oli isä- ja äitipuolia ja mahdollisesti myös sisaruspuolia.

Vaikka leski ei olisi avioitunut uudelleen, hän tuskin jäi lastensa kanssa aivan yksin. Myöhäisantiikista on säilynyt tietoa, että esimerkiksi myös enot, sedät, tädit, isovanhemmat ja muut sukulaiset huolehtivat lapsista. Sukulaiset todennäköisesti osallistuivat lastenhoitoon myös silloin, kun molemmat vanhemmat olivat elossa.⁸⁵ Heidän merkitystään pohdin seuraavassa alaluvussa.

2.3. Muut kasvattajat

Khrysostomos ei maininnut varsinaisissa kasvatuseroissaan muita sukulaisia kuin vanhemmat kasvattajina. Isä- ja äitipuolia käsittelemällä tässä alaluvussa, sillä heitä Khrysostomos ei pitänyt täysvanhempien veroisina. Hän vastusti sekä avioeroa että uudelleenavioitumista, joten isä- ja äitipuolet eivät olleet hänelle edes kelvollisia kumppaneita. Heistä ei tullut yhtä lihaa puolison kanssa eivätkä myöskään lapset olleet silloin samasta lihasta. Hän kirjoitti heistä poikkeuksesta huonossa valossa. Esimerkiksi teoksessaan *Neitsyydestä* hän korosti sitä, kuinka uusi vaimo ja äitipuoli toivat ongelmia perheeseen, kun uusi perheenjäsen kilpaili kuolleen vaimon kanssa ja ongelmia syntyi myös lasten kanssa. Äitipuolilla oli myös tapana suosia omia lapsiaan ja syrjiä lapsipuoliaan.⁸⁶ Isä- ja äitipuolet olivat Khrysostomoksen mukaan siis pikemminkin uhka lastenkasvatuksessa kuin potentiaalisia kasvattajia.

Khrysostomos puhui vähän suvusta ja sen merkityksestä kasvatuksessa. Lähes poikkeuksetta Khrysostomoksen puhuessa suvusta sävy oli negatiivinen. Hän ei

⁸⁴ Nathan 2002, 156; Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 81; Kalogeras 2005, 138; Harper 2012, 675; Hennessy 2010, 83.

⁸⁵ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 84.

⁸⁶ Joh. Chrys. Virg. 37.3. Myös Hieronymos varoitti leskiä uudelleenavioitumisesta, sillä sen sijaan että äiti olisi antanut lapsilleen isäpuolen, hän antoi heille vihollisen ja vanhemman sijaan tyrannin. Leyerle 2013, 565. Isä- ja äitipuolien huonosta maineesta antiikissa ks. myös Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 81. Toisaalta uusi avioliitto saattoi myös vaikuttaa huonolla tavalla täysvanhempiin. Esimerkiksi Euripides antoi lapsenohjaajan suuhun säkeen, että isä lakkaa rakastamasta lapsiaan uuden avioliiton myötä. Eur. Med. 88.

kannattanut lasten nimeämistä esi-isien ja -äitien mukaan ja korosti sitä, että sukulaisten hyveelliset teot eivät olleet tie pelastukseen. Isovanhemmat eivät esiinny Khrysostomoksen teksteissä, vaan he jäivät hyvin etäisiksi henkilöiksi. Pikemminkin Khrysostomos korosti kirjoittaessaan avioliitosta, kuinka mies jättää vanhempansa yhtyäkseen vaimoonsa.⁸⁷ Tahtoiko Khrysostomos sulkea isovanhemmat ulos kasvatuksesta? On vaikeaa keksiä selitystä, miksi hän olisi tahtonut tehdä näin. Ehkä kyse on lähinnä siitä, että hän katsoi vanhemmat ensisijaisiksi kasvattajiksi eikä kasvatuksessa periaatteessa tarvittu isovanhempia. Se ei silti kiellä sitä, etteivätkö myös isovanhemmat olisi voineet olla mukana kasvatuksessa. Tärkeintä oli, että lapsilla oli hyvät kristityn mallit ja että kaikki, jotka kuuluivat lapsen lähipiiriin, olivat kelvollisia.

Isovanhemmista ja heidän osallistumisestaan kasvatukseen löytyy tietoa Khrysostomoksen aikalaisilta. Esimerkiksi Basileioksen ylpeyden aihe oli, että hän oli isoäitinsä, siunatun Makrinan, kasvattama. Myös Hieronymukselle isoäiti oli tärkeä ja hän kertoi omista lapsuusmuistoistaan tarinan, kuinka hän pakeni koulumestaria isoäidin syliin. Ausoniuksen mukaan lapsilla oli jopa tapana pitää enemmän isovanhemmistaan kuin vanhemmistaan. Vuolannon mukaan isovanhempien rooli korostui vanhempien ollessa poissa.⁸⁸

Khrysostomos vaikenä myös sedistä, enoista ja tädeistä. Kuitenkin myöhäisantiikista on aineistoa, joka puhuu sen puolesta, että usein erityisesti miespuoliset sukulaiset olivat leskiäitien apuna lastenkasvatuksessa. Vanhempien sisaruksia saattoi jopa asua samassa kodissa lasten kanssa.⁸⁹

Vuolanto mainitsee myös vanhemmat sisarukset kasvatukseen osallistujina. Erityisesti isosiskot opettelivat äidin seurana kodinhoitoa ja lastenkasvatusta ja olivatkin äidin apuna nuorempien sisarusten hoitamisessa. Historioitsija Béatrice Chevallier Caseau mainitsee esimerkkinä Makrinan, joka jäi äitinsä luokse hoitamaan sisaruksiaan, eikä mennyt naimisiin. Harlow lisää, että sisarusten sukupuolella ja iällä oli myös merkitystä.

⁸⁷ Joh. Chrys. inani gloria 47; Ks. esim. Joh. Chrys. Hom. 20 in ef. 4.

⁸⁸ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 83, 152; Vuolanto 2015, 316; Vuolanto 2013, 591. Khrysostomos kertoi vastaavanlaisen tarinan pelottavasta opettajasta kuin Hieronymus. Hänellä lapset kuitenkin pakenivat lyövästä opettajasta itkien äitiensä luokse. Joh. Chrys. stat. 6.

⁸⁹ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 83–85; Esimerkiksi Ausoniuksen kasvattivat hänen isoäitinsä, tätinsä ja enonsa. Vuolanto 2013, 591. Ks. myös Kalogeras 2005, 137–138 enojen ja muun lähisuvun merkityksestä lasten kasvatuksessa. Libanioksen eno mahdollisti hänen opintonsa Ateenassa, vaikka hänen äitinsä vastusti muuttoa. Ks. Vuolanto 2015, 132 ja Vuolanto 2013, 591.

Vanhempia sisaruksia kunnioitettiin, mutta heillä oli myös vastuuta nuoremmista sisaruksistaan.⁹⁰ Khrysostomokselta löytyy muutama maininta sisaruksista, jopa kasvatukseen osallistujina. Hän nimittäin näki veljen tehtäväksi koetella veljeään, niin että poika oppisi hillitsemään tunteitaan. Hän myös kehotti kasvattamaan pojan antamaan etusijan pikkuveljelleen, jos hänellä oli sellainen.⁹¹ Sisaruksiset nousivat keskeisiksi erityisesti Khrysostomoksen esittämissä tarinoissa, joita lapselle tulisi kertoa. Esimerkkitarinoita olivat kahden veljesvaljakon, Kainin ja Abelin sekä Jaakobin ja Esaun tarinat. Hän vielä totesi, että jälkimmäisen tarinan opetus on, ettei ole väliä, onko esikoinen vai kuopus.⁹² Näissä tarinoissa korostuu veljesten välinen kilpailu ja valtataistelu, eikä niissä tule sen kummemmin kasvatuksellista näkökulmaa esiin.

Vauraissa kodeissa asui perheen lisäksi orjia ja palveluskuntaa. Heidän tehtävistään Khrysostomos teki huomioita. Lapsen kannalta tärkein henkilö oli luultavasti lapsenohjaaja (παιδαγωγός), jonka kreikankielinen nimi jo viittaa hänen tehtäväänsä lapsen (παίς) ohjaajana (ἄγω, ohjata). Käytän myös jatkossa nimenomaan termiä lapsenohjaaja, sillä usein esiintyvä käännöksen lapsenhoitaja antaa kuvan vaippojen vaihtamisesta ja vastaavasta, toisaalta erityisesti englannin kielisissä teksteissä käytetty tuutori (*tutor*) antaa väärän vaikutelman. Myös termin muuttaminen suomenkieliseen asuun pedagogiksi on harhaanjohtavaa, sillä pedagogilla on vahvasti Khrysostomoksen lapsenohjaajaorjasta poikkeava merkitys nykysuomessa.

Lapsenohjaajan työ alkoi heti vieroittamisen jälkeen ja hänestä tuli usein lapsen pitkäaikainen seuralainen. Khrysostomos korosti heti kasvatusohjeidensa alkupuolella, että poika tarvitsi tiukan lapsenohjaajan kullaan sijaan. Hän oli nimittäin edellä kritisoinut isiä siitä, että he tahtoivat koristaa poikiaan koruilla ja muilla turhuuksilla sen sijaan, että he keskittyisivät oleelliseen eli hyvän kasvatuksen tarjoamiseen.⁹³ Hyvän lapsenohjaajan hankkiminen oli siis keskeistä hyvän kasvatuksen tarjoamiseksi.

Lapsenohjaajan läheisyys ja tehtävät tulevat esiin monessa kohdassa kasvatusohjeissa. Khrysostomos esimerkiksi totesi, että isän tulee opastaa myös äitiä, lapsenohjaajaa ja orjaa (ἀκόλουθος) toimimaan pojan valvojina. Hän oli edellä kuvannut lapsen

⁹⁰ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 91; Caseau-Chevallier 2009, 138; Harlow (2010) 2014, 26. Sisarusten väliset ikäerot olivat usein suuria korkean lapsikuolleisuuden ja pitkien imetyisaikojen takia.

⁹¹ Joh. Chrys. inani gloria 68, 74.

⁹² Ibid., 39–41 (Kain ja Abel), 42–46 (Jaakob ja Esau).

⁹³ Joh. Chrys. inani gloria 16; Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 144,146; Clark 1994, 7.

opastamista hyvään kielenkäyttöön ynnä muuhun sellaiseen. Myös toisessa kohdassa hän viittasi lapsenohjaajan tehtävään pojan valvojana:

Ja kun hän [poikasi] on agoroilla, hänen lapsenohjaajansa tulee olla erityisen tarkkaavainen, kun hän kulkee kaduilla ja hänen täytyy varoittaa poikaa tästä, ettei hän kärsi tästä vahingosta.⁹⁴

Edellisestä lainauksesta voi päätellä, että lapsenohjaaja oli keskeinen ja läheinen henkilö pojan elämässä. Sen sijaan että poika olisi välttämättä kulkenut ulkona isänsä kanssa, hänellä oli mukanaan hänen lapsenohjaajansa. Hänellä oli suuri vastuu pitää pojasta huolta ja katsoa, ettei hän saanut huonoja vaikutteita. Hän oli vastuussa pojan vanhemmille.

Välillä lapsenohjaaja näyttäytyi Khrysostomoksen kasvatusohjeissa myös vähemmän kasvattajan roolissa ja enemmän mahdollisena lapsen vahingoittajana. Hän nimittäin totesi, että isien tulisi valvoa, etteivät lapset kuulisi mitään vahingoittavaa kodin palvelusväen, lapsenhoitajan tai imettäjien suusta.⁹⁵ Kohta osoittaa, että kodin palvelusväki oli läheisissä tekemisissä myös lasten kanssa ja he liikkuvat samoissa tiloissa ja sen takia olikin tärkeää valvoa, että heidän käytöksensä oli sopivaa lapsille. Myös heistä lapset voisivat saada vaikutteita.

Monissa yhteyksissä Khrysostomos suuntasi ohjeita lapsenohjaajalle ja myös muille orjille. Lapsen ympärillä oli siis ainakin varakkaassa perheessä paljon kodin palvelusväkeä. Hän otti kantaa orjan tehtäviin kotona:

Älköön hän [poika] vaatiko orjilta mitään sellaista, mitä vapaa mies vaatii, vaan palvelkoon hän itseään suurimmassa osassa asioita. Orjat palvelevat vain niissä asioissa, joita hän ei itse voi suorittaa. Vapaa ei voi valmistaa ruokaa. Sillä vapaan ei tule antaa itseään tällaisten asioiden hoitamiseen. Mutta kuitenkin hänen tulee pestä omat jalkansa, eikä orjan tule koskaan tehdä tätä, vaan hänen itsensä.⁹⁶

Khrysostomos jatkoi listaa vielä mainitsemalla, että orjan ei tullut myöskään pestä poikaa

⁹⁴ “Καὶ ἐν ἀγοραῖς ὁ παιδαγωγὸς μάλιστα τοῦτο ἐπιτηρεῖτω παριῶν διὰ τῶν στενωπῶν, καὶ παραινείτω τοῦτο, ὥστε μηδέποτε δέξασθαι τὴν λύμην ἐκείνην.” Joh. Chrys. inani gloria 56. Ks. myös *ibid.*, 40, jossa Khrysostomos kertoo lapsenohjaajan tehtäväksi myös näyttää hyviä paikkoja pojalle.

⁹⁵ Joh. Chrys. inani gloria 37.

⁹⁶ “Μηδένα ἀπαιτεῖτω παρὰ οἰκετῶν οἷα ἐλεύθερος, ἀλλὰ τὰ πλείω ἑαυτῷ διακονεῖτω. Ἐκεῖνα δὲ μόνον οἱ παῖδες ὑπηρετήτωσαν, ὅσα οὐχ οἷόν τε αὐτὸν ἑαυτῷ διακονήσασθαι· οἷον μαγειρεύειν οὐ δυνατόν ἐλεύθερον· οὐ γὰρ χρητῶν πόνων ἀφέμενον τῶν ἐλευθέρῳ προσηκόντων τούτοις ἑαυτὸν διδόναι. Ἄν μέντοι δέη τοὺς πόδας τοὺς ἑαυτοῦ περιπλύνειν, μηδέποτε τοῦτο ποιεῖτω δοῦλος, ἀλλ’ αὐτὸς ἑαυτῷ.” Joh. Chrys. inani gloria 70.

tai tarjota hänelle viittaa peseytymisen jälkeen, sillä ”se tekee hänestä vahvan, vaatimattoman ja hyveellisen.”⁹⁷ Khrysostomokselle oli tärkeää tehdä ero vapaan ja orjan välillä. Se ei kuitenkaan tarkoittanut, että orjaa olisi saanut kohdella huonosti. Päinvastoin hän korosti, että orjia piti kohdella kuin veljiään.⁹⁸

Orjien läsnäolo saattoi siis olla lapselle joko hyödyksi tai vahingoksi. Kuten edellinen lainaus osoittaa, pojalle ei tehnyt hyvää, jos hän tottui olemaan orjiensa palvelema kaikissa asioissa. Orja osallistui kasvattamiseen siten, ettei hän turmellut poikaa liialla palvelulla väärissä asioissa. Orja auttoi tekemällä vapaalle sopimattomia tehtäviä. Tästä tulee mieleen antiikin orjuuden perusperiaate: orjien käyttäminen mahdollisti isännän keskittymisen valtiollisiin tehtäviin fyysisten tehtävien sijaan.⁹⁹ Ehkä Khrysostomoksen mainitsemat orjan tehtävät, jotka eivät sopineet vapaalle liittyivät myös siihen, että vapaa pystyi keskittymään muihin tärkeämpiin asioihin, kun orja hoiti muunlaisia kodin tehtäviä. Valtiollisten tehtävien tilalle tuli hengellisyyden hoitaminen. Näin ollen orjuuden merkitys pysyi tärkeänä vielä kristinuskossa.

Khrysostomoksen epäilevä suhtautuminen orjiin näkyi myös hänen kehotuksessaan rankaista orjaa, jos tämä puhui häpeällisesti.¹⁰⁰ Erityisesti naispuoliset orjat Khrysostomos näki uhkana pojan hyvälle kasvulle. Hän ei katsonut nuorten neitojen läsnäoloa pojalle hyväksi, joten orjattarien tuli olla vanhoja (γυνὴ γηραιά). Toisaalta hän piti juuri vanhoja naisia uhkaavina sikäli, että heille oli tyypillistä kertoa tyhjämpäiväisiä satuja.¹⁰¹

Tyhjämpäiväisten satujen sijaan lapselle tuli kertoa opettavaisia ja hyödyllisiä tarinoita. Kasvatusohjeissaan Khrysostomos kehotti erityisesti isää kertomaan näitä tarinoita, mutta myös äidin ja orjien tuli osallistua tarinankerrontaan. Kaikkien orjien seura ei tehnyt hyvää lapselle, joten vanhempien piti pitää huolta, etteivät kaikki orjat pääsisi lasten luokse. Jos hyveellisiä orjia ei löytynyt, tuli palkata vapaa mies tähän tehtävään.¹⁰²

Keskeiseksi orjien kasvattamisroolissa nousi se, mitä he saivat ja eivät saaneet tehdä. He saattoivat omalla toiminnallaan joko tukea lapsen kasvamista hyvään suuntaan tai

⁹⁷ “τοῦτο καὶ εὐρωστων αὐτὸν καὶ ἄτυφον καὶ προσηνῆ ἔργάζεται.” Joh. Chrys. inani gloria 70.

⁹⁸ Joh. Chrys. inani gloria 72.

⁹⁹ Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 387.

¹⁰⁰ Joh. Chrys. inani gloria 53.

¹⁰¹ Ibid. 38, 79; Nuorten naisten haitallisuudesta myös Joh. Chrys. inani gloria 53.

¹⁰² Joh. Chrys. inani gloria 38. Kehotus orjan palkkaamisesta on merkki, että ohjeet oli tarkoitettu nimenomaan eliittiperheen vanhemmille.

aiheuttaa vahinkoja. Koska orjat olivat voimakkaasti läsnä kodin ja lasten arjessa, ei ole ihme, että Khrysostomos puuttui tarkasti heidän rooliinsa kasvatuksessa.

Tulkintaa hankaloittaa se myöhäisantiikin orjuuteen kuulunut ilmiö, että periaatteessa vain pakanoita saatettiin orjuuttaa.¹⁰³ Khrysostomokselle oli kuitenkin tärkeää orjien kunnollisuus ja toisaalta myös esimerkillisyys. Pystyikö pakanallinen orja olemaan esimerkkinä lapselle, josta kasvatettiin kristittyä? Vai olivatko Khrysostomoksen ihanteissa orjat kristittyjä? Tähän on vaikeaa löytää vastausta, mutta joka tapauksessa Khrysostomos ei ainakaan tahtonut, että pakanallisuus olisi tullut esiin tai että sitä olisi tyrkytetty esimerkiksi pakanallisia tarinoita kertomalla.

Myöhäisantiikissa käytettiin edelleen imettäjiä. Imettäjien rooliin Khrysostomos ei ottanut erityisesti kantaa kasvatusohjeissaan. Vuolanto toteaa, että imettäjien käyttöä paheksuttiin, sillä antiikin aikana katsottiin, että maidosta saatiin myös imettäjän luonteenlaatua mukana, kuten on jo aiemmin käynyt ilmi. Osittain imettäjän käytön paheksuminen liittyi siihen, että sen katsottiin kuvastavan äitien turhamaisuutta. Äidin imettäminen lisäisi sen sijaan äidinrakkautta ja sidettä lapseen sekä koko perheen yhteyttä.¹⁰⁴ Khrysostomokselta ei löydy imettäjien käyttöä kohtaan liittyvää kritiikkiä, mutta toisaalta hän ei myöskään korostanut äidin roolia imettäjänä. Hän mainitsi eräässä saarnassaan, että äiti imetti lasta, vaikka se teki kipeää, sillä hän ei halunnut laiminlyödä lasta mitenkään.¹⁰⁵ On siis vaikea sanoa, uskoiko Khrysostomos esimerkiksi siihen, että lapsi imi vaikutteita ja luonteenpiirteitä maidosta. Leyerle kuitenkin tulkitsee antiikin uskomuksen jatkuneen vielä kristillisessä ajattelussa. Khrysostomos ei kuitenkaan kokenut ainakaan tärkeäksi kieltää imettäjien käyttöä tai tuonut esiin mahdollisia haittavaikutuksia vieraan maidon vaikutuksesta. Sen sijaan hän korosti jäljittelyn merkitystä ja sitä, kuinka lapsella oli tapana muistuttaa vanhempiaan.¹⁰⁶

Mikäli imettäjiä käytettiin, hänen tehtävänsä oli laajempi kuin pelkkä pikkulapsen imetys. Imettäjät toimivat muutenkin lapsenhoitajana vielä pitkälle lapsen kasvettua. He

¹⁰³ Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 388.

¹⁰⁴ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 86; Pitarakis 2009, 211. Plutarkhoksen mukaan imettäjät olivat kiinnostuneita palkkiosta, eivätkä todella rakastaneet lapsia kuten äidit. Hän perusteli äitien imetystä myös luonnollisuudella: kaikki synnyttävät eläimet tuottavat maitoa. Jos imettäjiä oli käytettävä jostain syystä, heidät tulisi valita huolella. *Plut. lib. educ.* 5. Myös Tacitus näki imettäjien käytön haitallisena erityisesti juuri sen takia, että lapsi imisi vieraita vaikutteita. Harlow (2010) 2014, 21.

¹⁰⁵ Leyerle 2013, 560.

¹⁰⁶ *Ibid.*, 561; *Joh. Chrys. Hom.* 20 in ef. 9.

olivat usein luottohenkilöitä ja he hoitivat lapsia myös vanhempien poissa ollessa. Heidän myös oletettiin nukkuvan lasten kanssa samassa huoneessa ja rauhoittelevan heitä. Toisaalta lapsia saatettiin lähettää myös muualle imetettäväksi, tyttöjä poikia useammin. Usein kuitenkin imettäjä siirtyi isäntäperheeseen asumaan. Vuolanto korostaa heidän vaikutustaan lasten ajatuksiin uskonnollisesta elämästä ja naimisiinmenosta, sillä lapset viettivät heidän kanssaan paljon aikaa ja he olivat usein lapsille tärkeitä ja läheisiä aikuisia. Imettäjät huolehtivat usein myös taloudessa asuvien orjalasten kasvatuksesta.¹⁰⁷ Myöhäisantiikista on säilynyt myös lääketieteellisiä tekstejä, joissa suositeltiin imettäjän käyttöä etenkin lapsen ensimmäisinä päivinä ja muutenkin estämään äitiä väsymästä liikaa.¹⁰⁸

Imettäjän ja lapsen läheisyydestä kertoo eräs Khrysostomoksen huomio. Hän nimittäin mainitsi kertoessaan tarinaa Jaakobista ja Esausta, että Jaakobilla ei ollut ketään mukanaan, ”ei orjaa, ei imettäjää, ei lapsenohjaajaa eikä ketään muuta”.¹⁰⁹ Khrysostomos tahtoi tehdä selväksi sen, että hän oli aivan yksin. Pelkkä yksinoleminen olisi saattanut tarkoittaa vielä sitä, että hän ei ollut kenenkään perheenjäsenen kanssa, mutta joku orjista olisi silti saattanut olla läsnä, joten oli tärkeää vielä täydentää, että kukaan orjistakaan ei ollut hänen kanssaan.¹¹⁰ Khrysostomos mainitsi yhtenä henkilönä imettäjän. Toki on muistettava, että hän viittasi vanhoihin tapahtumiin, sijoittuihan tarina Vanhan testamentin aikaan, mutta se oli kuulijalle tai lukijalle luultavasti tarpeellinen lisäys.

Imettäjät kuuluivat muun kodin palvelusväen ohessa siihen ryhmään, jota vanhempien tulisi tarkkailla. Heiltä lapsen ei tullut kuulla mitään vahingoittavaa.¹¹¹ Imettäjiä luultavasti siis käytettiin ainakin vauriissa perheissä ja heidän roolinsa oli tietysti keskeinen lastenhoidossa.

Kotikasvatuksen ulkopuolelta lapsenkasvatuksessa mukana saattoivat olla opettaja (διδασκάλος) ja pappi. Opettajan tärkeyttä Khrysostomos tähdensi heti kasvatusohteidensa alussa: ”Mitä tulee niistä lapsista, jotka ovat varhaisimmasta iästä

¹⁰⁷ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013 86–90, 138; Ambrosius suositteli äitejä imettämään itse. Nathan 2002, 150.

¹⁰⁸ Bourbou & Garvie-Lok 2009, 71–72. Ks. myös Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 90 imettäjän käytön perusteluista.

¹⁰⁹ “οὐ δοῦλον, οὐ τροφέα, οὐ παιδαγωγόν, οὐκ ἄλλον οὐδένα.” Joh. Chrys. inani gloria 46.

¹¹⁰ Myös Vuolanto tekee saman havainnon. Vuolanto 2013, 588.

¹¹¹ Joh. Chrys. inani gloria 37.

lähtien vailla opettajaa?”¹¹² Vanhempien lisäksi lapsi tarvitsi siis opettajan. Eräässä saarnassaan hän totesi, että opettajan ei tule aina osoittaa ystävällisyyttä ja sävyisyyttä, vaan hänen tulee käyttää välillä vitsaa, kun oppilas on laiska. Opettajan rooli poikkesi siis isän roolista sikäli, että Khrysostomos jopa suositteli opettajaa käyttämään fyysistä kuritusta, kun sen sijaan isän tuli ainoastaan pelotella sillä.¹¹³ Kuritusta pohdin tarkemmin seuraavassa luvussa, mutta selvää on, että opettajan ja isän kasvatusero olivat erilaiset, jolloin heiltä ei myöskään odotettu välttämättä samanlaisia kasvatuseroita.

Khrysostomoksen mielestä opettaja ansaitsi kunnioitusta oppilailtaan kuten vanhemmat lapsiltaan. Hän vertasi opettajaa ja oppilaita tässä yhteydessä Jeesukseen ja opetuslapsiin. Toisessa saarnassaan hän myös odotti oppilailta kunnioitusta opettajaa kohtaan siten, että oppilaiden tulee kuunnella opettajaansa, uskoa tätä ja odottaa sopivaa hetkeä lisäselityksille. Nenäkäs ei saisi olla.¹¹⁴ Oletan, että myös Khrysostomos itse odotti seurakunnaltaan tällaista käytöstä tai ainakin toivoi saavansa sellaista osakseen. Joka tapauksessa opettajan ja oppilaan suhteessa näkyi samanlainen *pietas*-ajattelu kuin perhe-elämässä. Lapsen tuli olla tottelevainen, mutta toisaalta opettajalla oli vastuu opettaa oikein ja hyvin. Eihän lapsen muuten tarvitsisi edes uskoa häntä.

Opettajien saamista kunnioituksesta kertoo myös myöhäisantiikissa ollut tapa kutsua opettajaa ”isäksi” ja toisia oppilaita ”veljiksi”. Opettajille oppilaat sen sijaan olivat ”lapsia”. Koulua saatettiin käydä joko kotoa käsin tai tarvittaessa muuttaa toiselle paikkakunnalle parempaa koulutusta varten. Historiantutkija Edward Watts on perehtynyt myöhäisantiikin koulumaailmaan ja nostaa esille sen, kuinka koulu yhteisössä omaa opettajaa tuettiin. Muiden opettajien tunteja saatettiin vältellä ja jopa taistella toisten koulujen oppilaita vastaan. Koulu yhteisöstä syntyi toinen perhe.¹¹⁵ Tämä kuvastaa sekä voimakkaita tunnesiteitä että sitoutumista tiettyyn kouluun ja opettajaan. Koulu oli myös paikka, jossa vietettiin paljon aikaa ja näin ollen se oli ikään kuin toinen koti, jossa oli toinen perhe. Myös koulua määrittivät erilaiset sosiaaliset roolit ja tehtävät.

Myös papilla oli tehtävänsä lapsen kristillisessä kasvatuksessa. Etenkin kokoelmassaan *Pappeudesta* Khrysostomos käsitteli papin roolia hengellisenä vanhempana. Hän asettikin papit ja vanhemmat vastakkain: edelliset edustivat hengellisiä ja jälkimmäiset

¹¹² “Ὅταν τοίνυν ἐκ πρώτης ἡλικίας διδασκάλων ἀπορήσωσιν οἱ παῖδες, τί ἔσονται;” Joh. Chrys. inani gloria 18.

¹¹³ Joh. Chrys. Hom. 44 in Joh.; Joh. Chrys. inani gloria 30.

¹¹⁴ Joh. Chrys. Hom. 33, 46 in Joh.

¹¹⁵ Watts 2012, 472.

maallisia vanhempia. Hän vielä täydensi tätä vastakkainasettelua kuvaamalla, kuinka vanhemmat synnyttävät tähän elämään ja papit tulevaan.¹¹⁶ Papin hengellisen kasvattajan roolia korostaessaan Khrysostomos tuli vähätelleeksi vanhempien merkitystä kristillisessä kasvatuksessa. Hänen kärjistyksensä antaa vaikutelman, että vanhemmilla ei ollut osaa siinä. Toisaalta Khrysostomos ehkä tahtoi lähinnä korostaa eroa näiden valtuuksissa, joskin toisaalta kyseessä saattoi olla myös kritiikkiä vanhempien maallisuutta kohtaan. Khrysostomos kirjoitti teoksen ollessaan vielä nuori, joten silläkin saattoi olla vaikutuksensa asiaan. Monet muut hänen kasvatusohjeensa muistuttavat kuitenkin siitä, että Khrysostomos ei väheksynyt vanhempien merkitystä kristillisessä kasvatuksessa, vaan päinvastoin vanhempien tuli tarjota lapsille sitä ja he olivat päävastuussa siitä.

Vaikka aiempi kohta teoksesta vähätteli vanhempia ja nosti papin tärkeäksi, Khrysostomos asetti myös maallisen isän papille esimerkilliseksi samassa teoksessaan:

Papin tuleekin kohdella kaittäviaan samalla tavoin kuin isä kohtelee pienokaisiaan. Lasten mahtailut, lyönnit tai valitukset eivät saa isää lyömään takaisin, eikä hän silloin kun he nauraen ja riemuiten juoksevat häntä vastaan, ajattele siitä sen kummempaa.¹¹⁷

Khrysostomos näki pappien erityisen tärkeäksi tehtäväksi neitsyiden ohjaamisen ja silmälläpidon, johon tuli papin lisäksi osallistua hänen isänsä, äitinsä, imettäjänsä ja palvelijattarensa.¹¹⁸ Neitsyeksi kasvattaminen oli kokonaisvaltaista ja oli tärkeää, että nuorta tyttöä valmistettiin siihen kaikkialla. Tässä yhteydessä hän tarkoitti neitsyillä nimenomaan tyttöjä, vaikka teoksessaan *Neitsyydestä* hän kehotti myös miehiä neitseelliseen elämään. Neitsyyteen kasvattaminen nousee keskeiseksi neljännessä luvussa.

On hyvä muistaa, että papeille kaikki seurakuntalaiset olivat lapsia, joita tuli kaitsea. Näin ollen hengellinen lapsuus ei ollut iästä riippuvaista. Toisaalta kirkko sai myöhäisantiikissa myös nimenomaan lapsiin liittyvän tehtävän, kun se sai vastuulleen orvoista huolehtimisen.¹¹⁹

¹¹⁶ Joh. Chrys. sac. 7.

¹¹⁷ “οὕτως οὖν χρῆ τὸν ἱερέα διακεῖσθαι πρὸς τοὺς ἀρχομένους ὥσπερ ἂν εἰ πατὴρ πρὸς παῖδας ἄγαν νηπίους διακείτο· καὶ καθάπερ ἐκείνων οὔτε ὑβρίζόντων, οὔτε πληττόντων, οὔτε ὀδυρομένων ἐπιστρεφόμεθα, ἀλλ’ οὐδὲ ἡνίκα ἂν γελῶσι καὶ προσχαίρωσιν ἡμῖν, μέγα ἐπὶ τούτῳ φρονοῦμέν ποτε.” Joh. Chrys. sac. 5.4. suom. Helena Lampi.

¹¹⁸ Joh. Chrys. sac. 10.3.

¹¹⁹ Nathan 2002, 137.

Khrysostomoksen sanoin: ”koti on pieni kirkko.”¹²⁰ Kotona tuli pitää huolta kristillisestä kasvatuksesta ja kasvattaa lapsi kristityksi. Jokaisella oli oma tehtävänsä ja vastuunsa kasvattamisessa. Isä oli päävastuussa hengellisestä kasvatuksesta, mutta myös äidin piti olla mukana tukemassa. Vanhempien piti olla tarkkana kodin palvelusväen kanssa, ettei lapsi saanut heiltä huonoja vaikutteita. Orjat saattoivat kuitenkin toimia myös kasvatuksen apuna ja tukea hengellistä kasvua. Edelleen kodin ulkopuolella opettajan ja papin roolit olivat merkittävät ja heiltä saadun kasvatuksen tuli olla sopusoinnussa kodin kristillisen kasvatuksen kanssa.

¹²⁰ Joh. Chrys. Hom. 20 in ef. 6.

3. ”Anna hänen pelätä vitsaa, mutta älä käytä sitä” – kasvatustieteelliset menetelmät

3.1. Tarinat ja jäljittely

Johannes Khrysostomos kertoi kasvatustieteellisen ohjeissaan erilaisista kasvatustieteellisistä menetelmistä, joita vanhempien tulisi käyttää muovatakseen lapsistaan hyviä kristittyjä. Hän ei käsitellyt niitä varsinaisesti erikseen tai puhunut niistä kasvatustieteellisinä, mutta hänen kasvatustieteellisen ohjeensa pyrkivät vastaamaan kysymykseen, miten lasta kasvatetaan – siis toisin sanoen millaisilla kasvatustieteellisillä menetelmillä. Hänen kuvaamansa kasvatustieteelliset menetelmät kertovat siitä, millainen hänen lapsuuskäsityksensä oli. Ne myös paljastavat hänen näkemyksensä vanhempien ja lasten suhteesta.

Olen nostanut keskeisimmät ja toistuvimmat päälähteestäni nousevat menetelmät omiksi alaluvuikseen. Khrysostomos esitteli kasvatustieteellisen ohjeissaan monta Raamatun tarinaa, joita vanhempien tulisi kertoa ja opettaa lapsille. Tarinoissa oli opetus ja niihin liittyi yleensä esimerkillisiä ja jäljiteltäviä henkilöitä. Tarinoiden lisäksi Khrysostomos korosti muutenkin jäljittelyn merkitystä. Erityisesti vanhempien tuli olla esimerkillisiä, sillä lapset oppivat heiltä. Pelkkä jäljittely ei kuitenkaan riittänyt takaamaan lapsen kehittymistä hyvään suuntaan, vaan vanhempien tuli jatkuvasti seurata lasten tekemisiä. Heidän tuli valvoa ja rajoittaa lapsen elämänpiiriä ja näin taata lapsen pysyminen kaidalla tiellä. Aina lapsi ei kuitenkaan käyttäytynyt hyvin, vaan häntä piti kurittaa. Khrysostomos käsiteli myös fyysistä kuritusta ohjeissaan, mutta hän nosti sen lisäksi keskeiseksi menetelmäksi palkitsemisen. Näitä teemoja käsitellen tässä luvussa.

Tarinankerronta oli osa moraalista kasvatusta antiikin kirjoittajilla, kuten Platonilla (427–347), Tacituksella ja Strabonilla (n. 63–24). Myös Plutarkhos viittasi Platoniin ja Fokylideen (s. n. 560 eKr.), jotka kehottivat kertomaan lapsille tarinoita. Erityisesti Aisopoksen faabelit olivat suosittuja. Ne kuuluivat myös antiikin lasten koulukirjallisuuteen. Niiden suosio perustui niiden viihdyttävyyteen ja opettavuuteen ja niiden katsottiin myös valmistavan lapsia aikuisuutta varten. Tarinoita ei saanut valita sattumanvaraisesti, vaan niiden tuli kertoa kunniallisista teoista. Tärkeää oli kertoa tarinat lapselle hänen ollessaan vielä pieni, sillä silloin lapsi oli altis vaikutteille.¹²¹

Myös Khrysostomos tiedosti tarinoiden tehon kasvatuksessa. Hän antoi lukuisia esimerkkejä lapsille kerrottavista tarinoista, joista kaikki löytyvät Raamatusta. Hänen

¹²¹ Laes (2010) 2014, 83; Leyerle 2013, 571; Plut. lib. educ. 5. Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 163.

kehotuksistaan käy kuitenkin ilmi, että ihmiset kertoivat edelleen myös pakanallisia tarinoita. Khrysostomos näki ne uhkina:

Sen vuoksi älkööt lapset kuulko vanhojen naisten hölmöjä tarinoita. ”Tuo suuteli tätä”, he sanovat. ”Kuninkaan poika ja nuorempi tytär tekivät näin ja näin.” Älkööt he kuulko tällaisia tarinoita, vaan kuulko he toisenlaisia tarinoita, yksinkertaisia ja huolella mietittyjä.¹²²

Kuten mainitsin, pakanalliset tai muuten vahingolliset tarinat yhdistettiin usein nimenomaan vanhoihin naisiin. Myös Khrysostomos näki nimenomaan vanhojen naisten kertomukset tällaisina. Varoittaessaan näistä tarinoista Khrysostomos jatkoi, että lasten ei tulisi antaa olla kaikkien orjien seurassa, etteivät he kuulisi tällaisia tarinoita. Orjista tulisi valita vain kelvolliset. Khrysostomos vertasi tilannetta siihen, että vanhemmat olivat rakentajia, jotka tekivät taloa kuninkaalle eikä kaikkien tulisi antaa lähestyä taloa.¹²³

Vanhojen naisten kertomien tarinoiden lisäksi kirkkoisät paheksuivat antiikin mytologiaa. Klassinen kirjallisuus oli täynnä sitä ja pakanallista teologiaa. Paheksumisesta huolimatta ne säilyivät osana myöhäisantiikin opetusta. Watts tähdentää, että klassisesta kirjallisuudesta pyrittiin poimimaan ja omaksumaan oikeat asiat. Sillä oli myös eroa, lukiko pakanallista kirjallisuutta lapsi vai aikuinen. Se sai kuulua koulutukseen, mutta jos aikuinen luki sitä omaksi ilokseen, sitä pidettiin vääränä.¹²⁴ On hyvä muistaa, että myös Khrysostomoksella oli taustalla klassinen koulutus.

Khrysostomoksen ymmärtämä tarinoiden teho näkyy myös niin, että hän koki jopa uhkana vääränlaiset tarinat, sillä myös niiden vaikutus olisi suuri. Niistä lapsi voisi oppia kristinuskolle vastaisia asioita ja omaksua väärä arvoja. Tarinoihin liittyi nimittäin keskeisesti ajatus jäljittelystä. Tarinassa tuli olla jotain jäljittelemisen arvoista, erityisesti kunniallisia henkilöitä esikuviksi. Paheelliset tarinat saattoivat puolestaan sisältää huonoja esikuvia.

Raamatun tarinat olivat parhaita tarinoita tarjoamaan imitoinnin malleja. Khrysostomos nosti erityisesti Vanhan testamentin kertomuksia esimerkillisiksi kasvatusohjeissaan. Hän kertoi niissä koko tarinan ja miten tarinat tulisi kertoa pojalle. Hän otti myös kantaa,

¹²² ”Μὴ τοῖνον, μηδὲ μύθους ἀκούετωσαν ληρώδεις καὶ γραώδεις. «Ὁ δεῖνα, φησί, τὸν δεῖνα ἐφίλησεν.» «Ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς καὶ ἡ μικροτέρα θυγάτηρ τότε ἐποίησαν.» Μηδὲν τούτων ἀκούετωσαν· ἀλλ' ἀκούετωσαν ἕτερα χωρὶς πάσης περιόδου μετὰ πολλῆς τῆς ἀπλότητος.” Joh. Chrys. inani gloria 38.

¹²³ Ibid. Ks. myös Joh. Chrys. inani gloria 34, 37.

¹²⁴ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 162–163; Watts 2012, 475–476; Laurence (2010) 2014, 44.

minkä ikäisille tarinat sopisivat. Tarinat sopivat kerrottaviksi, kun poika kaipasi levon hetkeä ”opintojen rasituksista”, sillä mieli ilahtuu vanhoista tarinoista. Tarinoiden kerronta oli parempi vaihtoehto ”lapselliselle leikille” (παιδιά).¹²⁵ Khrysostomos ymmärsi myös tarinoiden viihdyttävän puolen ja näki sen väylänä kristillisten asioiden opettamiseen. Sen sijaan leikkimistä Khrysostomos ei nähnyt hyödyllisenä tai lapselle tarpeellisenä. Leikki näyttäytyi hänelle pikemminkin usein keskittymistä häiritsevänä ja liian lapsellisena toimenä. Tarinoissa oli sen sijaan potentiaalia pitää yllä lapsen mielenkiintoa samalla opettaen tärkeitä uskonasioita ja tarjoten käyttäytymisen malleja.

Tarinat sopivat lapsille hyvin Khrysostomoksen mukaan sen takia, että lapsi uskoi kuulemansa.¹²⁶ Tulkitseen, että lapsen herkkään uskomistaipumukseen liittyi ajatus lapsen vaikutusalttiudesta. Koska lapsi uskoi kuulemansa sen kummemmin epäilemättä, hän oli myös altis vaikutteille eli kuulemilleen ja näkemilleen asioille. Vaikutusalttius ja uskomisherkkyyks saattoivat olla lapselle joko eduksi tai vahingoksi, joten Khrysostomoksesta oli tärkeää kertoa, mitkä tarinat tarjosivat hyviä malleja lapselle. Samalla hän antoi esimerkkejä tarinoista, joita lapsen tuli uskoa ja jotka hän itse koki tosina. Pakanalliset tarinat eivät olleet tosia, joten niitä ei tullut kertoa lapselle, joka olisi uskonut ne tosina.

Khrysostomoksen mukaan oli tärkeää ottaa huomioon myös lapsen ymmärryksen taso tarinankerronnassa: ”tarinaa voidaan yksinkertaistaa vastaamaan lapsen älyllistä tasoa ja istuttaa hänen herkkään lapsen älyynsä.”¹²⁷ Khrysostomos ei ajatellut lapsen olevan älyllisesti vielä aikuisten tasolla. Hän viittasi usein myös lasten lyhyeen keskittymiskykyyn, joka tuli ottaa huomioon tarinankerronnassa. Hän ei kuitenkaan rinnastanut lapsia eläimiin älykkyydeltään, kuten esimerkiksi Aristoteles, vaan piti lapsia kyvykkäinä vastaanottamaan Jumalan sanaa ja oppeja. Hänen mukaansa lapset piti

¹²⁵ Joh. Chrys. inani gloria 39. Sana *παιδιά* viittaa suoraan lapseen (*παίς*) eli sillä tarkoitetaan oikeastaan lapselle ominaisia tekemisiä, siis erityisesti leikkimistä. Hieronymus näki leikin sen sijaan mahdollisuutena opetuksessa. Hän muun muassa kannusti aakkosten opetteluun käytettäväksi norsunluisia lelukirjaimia. Hier. ep. 107.4 Laato kuitenkin huomauttaa, että kielen oppimisen ohjeet Hieronymus on lainannut Quintilianukselta (n. 35–n. 95). Laato 2011, 62–63. Basileios Kesarealainen kehotti opettelemaan pyhien nimiä leikein, sillä se oli sekä opettavaista että viihdyttävää. Hatlie 2010, 191. Leikkiminen kuului kuitenkin todennäköisesti lasten arkeen. Ks. Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 159. Leikkiminen saattoi myös uskontoon liittyvää, sillä on säilynyt kertomuksia, joissa lapset ovat leikkineet piispaa ja kirkollisia toimituksia. Ks. esim. Vuolanto (2010) 2014, 147.

¹²⁶ Joh. Chrys. inani gloria 39.

¹²⁷ ”δυναμένη μέντοι μετὰ συγκαταβάσεως καὶ εἰς τὸ τῆς παιδικῆς διανοίας ἀπαλὸν καταφρευθῆναι, ἂν μεταχειρισώμεθα τὴν διήγησιν.” Joh. Chrys. inani gloria 46.

opettaa pienestä pitäen opiskelemaan Raamattua.¹²⁸

Lapsen älyn huomioonottamiseen Khrysostomos tarjosi keinoja. Hän välillä esimerkiksi kertoi, miten jokin asia tuli muotoilla niin että lapsi ymmärtäisi sen. Yksi tapa oli ottaa konkreettinen esimerkki lapsen elämästä, kuten koulumaailmasta, jonka lapsi ymmärtäisi paremmin kuin Raamatun haastavan ilmaisu.¹²⁹

Tärkeää oli ottaa huomioon lapsen ikä. Ensimmäisenä lapsen tuli kuulla Raamatusta käsky: ”kunnioita isääsi ja äitiäsi.” Tästä olisi myös vanhemmille hyötyä.¹³⁰ Tämä oli helppo ymmärtää ja oppia. Varsinainen ensimmäinen Raamatun kertomus, jonka Khrysostomos otti esimerkiksi kasvatusohjeissaan, on kertomus Kainista ja Abelista. Kun tämä tarina oli kerrottu, opetettu ja se oli jäänyt lapsen muistiin, tuli kertoa toinen tarina. Myös se oli tarina veljeksistä: Jaakobista ja Esausta. Näiden tarinoiden jälkeen ja pojan kasvettua vanhemmaksi tulisi kertoa pelottavampia tarinoita, jotka käsittelivät jumalallista rankaisua ja helvettiä.¹³¹

Samoin kuin antiikin ajan kouluissa keskeisinä opetusmenetelminä olivat sanelu ja toisto ja niiden avulla ulkoa oppiminen Khrysostomos korosti näiden merkitystä myös tarinankerronnassa. Sama tarina piti kertoa moneen kertaan ja tarinankertojaa tuli vaihtaa välillä. Ensin isä kertoi tarinan, sitten myös äitiä piti pyytää kertomaan tarina. Lopulta kun lapsi oli kuullut tarpeeksi usein tarinan, häntä piti pyytää kertomaan sama tarina.¹³² Myös Hieronymus korosti, että ensin lapsen tuli opetella Raamatun jakeita ulkoa ja myöhemmin opetella vakavampaa raamatullista eksegeesiä. Hän korosti myös toiston merkitystä.¹³³ Ulkoa opettelulla ja suullisella kerronnalla oli siis pitkät perinteet eikä ole siis ihme, että myös Khrysostomos käytti niitä kasvatusohjeissaan kasvatusmenetelminä.

Tarinoiden merkitys ei perustunut ainoastaan siihen, että niiden avulla lapselle opetettiin

¹²⁸ Aristoteleesta Laes (2010) 2014, 81. Joh. Chrys. Hom. 21 in ef. 3. Lasten kärsimättömyydestä ks. esim. Joh. Chrys. inani gloria 39, jossa Khrysostomos totesi, että tarinankerronnan tulee olla miellyttävää, että se tuo lapselle iloa ja lapsi jaksaa keskittyä siihen. Khrysostomos myös korosti, ettei Raamatun lukeminen ollut pelkästään munkeille. Ks. Joh. Chrys. Hom. 21 in ef. 3.

¹²⁹ Joh. Chrys. inani gloria 39.

¹³⁰ Joh. Chrys. Hom. 21 in ef. 3.

¹³¹ Joh. Chrys. inani gloria 39–42, 43–46, 50–51. Khrysostomos antoi esimerkkejä myös muista Raamatun tarinoista, joita tulisi kertoa lapselle. Joosefin tarinasta ks. Joh. Chrys. inani gloria 61, Paavalista ja Mooseksesta Joh. Chrys. inani gloria 69.

¹³² Ibid., 39–40, 45; Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 144; Laes (2010) 2014, 85–86. Myös Khrysostomos viittasi koulun opetustapaan, jossa oppilaat toistivat opettajaa. Joh. Chrys. Virg. 35.1.

¹³³ Nathan 1999, 152; Hier. ep. 128.1.

Raamatun sisältöä. Khrysostomos kehotti vanhempia kertomaan tarinankerronnan yhteydessä tarinan opetuksesta. Keskeisin opetus oli Jumalan kunnioittamisen merkitys. Opetukset liittyivät myös perhe-elämään, ja Khrysostomos kehottikin hyödyntämään tarinoita myös perheen hierarkian opettamisessa.

Tavallisia lapsille kerrottuja tarinoita olivat myös sukuun liittyvät kertomukset. Esimerkiksi Augustinus kertoi äidiltä kuulemista tarinoista vanhemmista sukulaisistaan, äidin lapsuudesta sekä omasta varhaislapsuudestaan. Myös muun muassa veljekset Gregorios Nyssalainen (335–394) ja Basileios Kesarealainen (330–379) mainitsivat tarinoita suvusta ja esivanhemmistaan. Erityisesti keskeistä niissä oli tuoda esiin esivanhempien hurskaus. Niissä välitettiin myös yhteisön arvoja.¹³⁴ Kuten edellisessä luvussa olen tuonut ilmi, Khrysostomos ei osoittanut erityistä arvostusta isovanhempien tai muiden sukulaisten hurskaudelle, mikä käy ilmi esimerkiksi hänen kehotuksestaan nimetä lapset mieluummin pyhien kuin esivanhempien mukaan, sillä pyhät olivat hurskaita (δίκαιοι). Hän myös muistutti moneen kertaan, että vanhempien tai isovanhempien hurskaat teot eivät pelastaneet.¹³⁵ Suvun tarinat saattoivat kuitenkin toimia samoin kuin Raamatun tarinat: ne tarjosivat esikuvia ja käyttäytymisen malleja. Niiden avulla ehkä nostettiin sukuyllpeyttä, mutta samalla annettiin jälkipolville tavoitetta pyrkiä samankaltaisiin tekoihin.

Khrysostomokselle perheen ja koko lapsen lähipiirin tuli olla esimerkillisiä lapselle. Harlow tulkitsee lasten oppineen valtasuhteet perheessä ja laajemmin yhteiskunnassa tarkkailemalla suhteita perheessä. Tarkkailemalla vanhempien keskinäistä suhdetta ja vanhempien suhtautumista orjiin he oppivat sukupuolirooleja ja löysivät oman paikkansa hierarkiassa. Myös historioitsija Louise Revell painottaa sosiaalisten normien oppimista kotona. Kotona opittiin toimimaan perheen kanssa, mutta siellä opeteltiin myös perheen ja muun yhteisön suhteita.¹³⁶ Hierarkia oli Khrysostomokselle tärkeä asia ja sen opettaminen lapselle oli keskeistä kasvatuksessa. Vanhempien keskinäisen suhteen tuli olla kunnossa. Miehen tuli olla rakastava vaimoaan kohtaan myös lasten ollessa läsnä.¹³⁷ Vanhempien malli oli tärkeä tekijä kasvatuksessa. Khrysostomos oletti, että lapsi

¹³⁴ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 162. Äidin keskeisyys tarinankertojana ja perhetraditioiden suojelijana ks. Vuolanto 2015, 322.

¹³⁵ Joh. Chrys. inani gloria 47; Joh. Chrys. Joh. 12, 21, 31, 49. Sanan δίκαιοσ voi kääntää myös oikeana, oikeamielisenä tai oikeudenmukaisena. Tässä se viitanee kristilliseen hurskauteen ja oikeamielisyyteen, oikeiden elämäntapojen noudattamiseen.

¹³⁶ Harlow (2010) 2014, 16; Revell (2010) 2014, 61–62.

¹³⁷ Joh. Chrys. Hom. 20 in ef. 7.

tarkkailee vanhempiaan ja oikeastaan kaikkia ympärillä olevia ihmisiä.

Myös ikätoverit saattoivat olla hyviä jäljittelyn kohteita. Jos poika kaipasi teatteriin, tulisi isän etsiä pojan ikätoveri, joka ei tahtoisi teatteriin, ja jota poika voisi jäljitellä:

Jos hän kaippaa sieltä [teatterista] löytyvää nautintoa, osoittakaamme hänelle hänen ikätovereitaan, jos sellaisia löydämme, jotka pidättäytyvät tällaisesta, niin että hän jäljittelyn vuoksi pidättäytyisi siitä. Sillä mikään ei samalla tavalla ojenna, ei mikään. Ja toimikaamme näin kaikissa asioissa, etenkin jos hän on jäljittelyyn taipuvainen. Sillä tällä on suurempi voima kuin pelolla, lupauksilla tai millään muulla.¹³⁸

Khrysostomos mainitsi jäljittelyn (ζηλοτυπία) kaikkein tehokkaimmaksi kasvatustekniikäksi. Jäljittely toimi parhaiten, kun jäljiteltävät henkilöt löytyivät lähipiiristä. Lapset tarkkailivat ja matkivat aikuisia, mutta myös ikätovereitaan, mikä tuli ottaa kasvatuksessa huomioon.

Lapsen taipumuksesta jäljitellä saattoi koitua myös harmia. Sen vuoksi oli tärkeää pitää huolta, että lapsen ympärillä oli henkilöitä, jotka olivat moitteettomia ja jotka kannustaisivat hyviin tekoihin. Ikätovereista saattoi löytyä hyviä malleja juuri lapsen omaan elämänvaiheeseen. Vanhemmat ja muut aikuiset puolestaan antoivat esikuvia lapselle siitä, millainen hänestä voisi tai pitäisi aikuisena tulla. Vanhempien tehtävänä olikin rajoittaa lapsen sosiaalista ympäristöä ja hänen tekemisiään ja samalla itse käyttäytyä moitteettomasti.

3.2. Lapsen seuran, ympäristön ja tekemisten kontrollointi

Lapsen tavasta ottaa vaikutteita toisista ihmisistä ja ympäristöstä seurasi se, että Khrysostomos määritteli tarkkaan, minkälaisien ihmisten seurassa lapset saivat olla, missä he saivat olla ja mitä he saivat tehdä. Seura, ympäristö ja tekemiset saattoivat kaikki vaikuttaa joko positiivisesti tai negatiivisesti lasten kasvamiseen. Vanhempien tuli olla tarkkana.

Khrysostomos käsitteli vertauksessaan isästä ja pojasta tai oikeastaan pojan sielusta kuninkaana ja kaupunkina jokaista aistia kaupungin porttina, josta kulki sisään ja ulos vaikutteita. Kuten kaupungissa, myös sielussa on erilaisia asukkaita, jotka tekevät harmia

¹³⁸ ”Ἐὰν δὲ ἐπιζητῆ τὴν ἐκεῖ τέρψιν, εἴ τινας εὐροίμεν ὁμήλικας τούτου κατέχοντας ἐπιδεικνύωμεν, ὥστε τῷ ζήλῳ κατέχεσθαι· οὐδὲν γὰρ οὕτως κατορθοῖ ὡς ζηλοτυπία, οὐδὲν οὕτως· καὶ ἐν πᾶσιν τοῦτο πράττωμεν, μάλιστα ἂν ζηλότυπος ᾦ· τοῦτο καὶ φόβου καὶ ὑποσχέσεων καὶ πάντων μᾶλλον μείζονα ἔχει τὴν ἰσχύν.” Joh. Chrys. inani gloria 77.

mutta myös hyötyä sielulle. Kaupunkiin tarvitaan myös lakeja samoin kuin lapsen sielua varten. Lapsen sielu on vastaperustettu kaupunki, jota on vielä helppo johtaa ja johon on helppo asettaa lakeja. Lakien tulee olla pelkoa herättäviä ja vahvoja ja niiden noudattamisesta tulee pitää huolta, että niistä on hyötyä.¹³⁹ Siis kuten kaupunki, myös poika tarvitsi lakeja eli erilaisia sääntöjä ja rajoituksia, joista isä oli vastuussa. Niillä isä pyrki rajaamaan pojan elinpiiriä ja tekemisiä niin että mikään ei vahingoittaisi poikaa.

Koti oli lapsen pääasiallinen kasvatuspaikka. Toki lapset kävivät myös koulua, mutta Khrysostomos ei ottanut kantaa koulukasvatukseen tai oikeastaan muutenkaan koulutuksen järjestämiseen. Koti ei silti voinut olla lapselle paikka, jossa olla ja toimia täysin vapaasti, sillä erityisesti orjien läsnäololla oli hänen mukaansa suuri vaikutus lapsen kehittymiseen. Näin ollen hän antoi ohjeita vanhemmille siitä, miten orjien kanssa tulisi menetellä suhteessa lapsenkasvatukseen.

Khrysostomos viittasi jatkuvasti kasvatustekstissään orjien läsnäoloon kotitaloudessa. Orjien mahdollinen haitallisuus perustui erityisesti siihen, että he saattoivat puhua paheellisesti.

Älkööt lapset kuulko mitään haitallista kodin orjilta, lapsenohjaajalta tai imettäjiltä. Mutta kuin siemenet, joilla on suuri tarve huolenpidolle, koska ne ovat herkkiä, samanlaisia ovat lapset. Siis kiinnittäkäämme huomiota hyviin hoitajiin, niin että he tarjoavat alusta asti hyvän perustan eivätkä lapset saisi heiltä mitään huonoja vaikutteita alusta asti.¹⁴⁰

Khrysostomos korosti tässä yhteydessä kuulemisen merkitystä. Kuulemalla lapsi oppi myös itse tuottamaan puhetta, ja näin oli laita myös paheellisten puheiden suhteen. Toisaalta hän käytti verbiä ”*παραδέχομαι*”, joka tarkoittaa yleisesti vastaanottamista. Joka tapauksessa lapset olivat siementen lailla herkkiä ja riippuvaisia huoltajista. Heidän teoillaan oli suuri merkitys kasvuun.

Plutarkhos oli huolissaan samasta asiasta jo parisataa vuotta aiemmin. Hän painotti Khrysostomoksen tavoin orjien valinnan tärkeyttä, jossa oli huomioitava erityisesti orjan puhetapa, jonka tuli olla kreikkalainen barbaarimaisuuden sijaan.¹⁴¹ Vaikka Plutarkhokselle tärkeintä oli, että orjat olivat kreikkalaisia eivätkä barbaareja, mikä ei

¹³⁹ Joh. Chrys. inani gloria 23–27.

¹⁴⁰ ”Μηδὲν οὖν ἄτοπον ἀκουέτωσαν οἱ παῖδες μήτε παρὰ οἰκετῶν μήτε παρὰ παιδαγωγῶν μήτε παρὰ τροφῶν. Ἀλλὰ καθάπερ τὰ φυτὰ τότε μάλιστα πολλῆς χρείαν ἔχει τῆς ἐπιμελείας, ὅταν ἀπαλὰ ᾖ, οὕτω καὶ οἱ παῖδες· ὥστε τροφῶν προνοῶμεν ἀγαθῶν, ἵνα αὐτοῖς ἐκ κρητῆδος καλὸς θεμέλιος βάλληται καὶ μηδὲν ὅλως ἐξ ἀρχῆς παραδέχωνται πονηρόν.” Joh. Chrys. inani gloria 37.

¹⁴¹ Plut. lib. educ. 6.

ollut Khrysostomokselle vaatimuksena, lähtökohta oli hyvin samanlainen. Lapsen lähipiirin tuli olla kunniallista eikä huonoja vaikutteita antavaa.

Seuran kontrolloinnista tai sen vaikutuksesta lastenkasvatuksessa (myöhäis)antiikissa on tehty vähän tutkimusta. Bysantin historian tutkija Béatrice Chevallier Caseau mainitsee kunnollisen palvelusväen merkityksen kasvatuksessa, mutta sen pidemmälle hän ei vie analyysiä.¹⁴² Vuolanto toteaa, että lapset leikkivät usein ikätoveriensa ja orjien kanssa, jotka saattoivat olla lapsia tai vanhempia kuin heidän leikkitoveriensa. Sisarukset, naapuruston lapset ja sukulaiset kuuluivat myös lapsen lähipiiriin. Seuran kontrolloinnista Vuolanto mainitsee, että eliittiperheiden vanhemmat saattoivat usein eristää lapsensa toivomattomien ikätoverien seurasta. Ystävien puute saattoi olla myös osoitus kunnollisesta koulutuksesta ja kasvatuksesta, sillä se oli merkki ulkopuolisten vaikutteiden kontrolloinnista. Hän myös toteaa, että kristilliset kirjoittajat eivät pitäneet poikien ja tyttöjen yhteisleikkiä soveliaana, mutta tämä ei ollut luultavasti vallitseva käytäntö.¹⁴³ Khrysostomos kirjoitti kuitenkin hyvin vahvasti seuran kontrolloinnin tärkeydestä lastenkasvatuksessa.

Orjien lisäksi Khrysostomos oli hyvin tarkka vastakkaisen sukupuolen läsnäolon karsimisesta:

Jos näet tytön, on paljon parempi, jos tytön ei anneta lähestyä ja sytyttää rakkautta tulen lailla, vaan hänen tulee olla vanha, jolla ei ole mitään, jolla houkutella nuorta. Nuorilta naisilta varjeltakoon [poikaa] kuin tulelta.¹⁴⁴

Khrysostomos piti tytön seuraa ja vaikutusta yhtä vaarallisena kuin tulta. Syynä tähän oli tulkintani mukaan hänen pelkonsa pojan ajautumisesta haureuteen. Teoksessaan *Neitsyydestä* hän korosti ihmisen seksuaalista viettiä ja piti sitä vaarallisena. Tästä syystä hän näki monelle miehelle ja naiselle avioliiton paremmaksi vaihtoehdoksi kuin neitsyyden, sillä avioliitto oli ensi sijaisesti oman seksuaalisuuden toteuttamista varten.¹⁴⁵

Hän käytti tulta vertauskuvallisesti myös kuvastaessaan, kuinka pojan sisällä palaa tuli, ”luonnollinen tarve”. Tätä tulta ei saisi kuitenkaan ruokkia naisten läsnäololla. Khrysostomos korosti monessa kohdassa, että poika tulisi eristää naisilta. Hän mainitsi,

¹⁴² Chevallier-Caseau 2009, 159.

¹⁴³ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 86, 167, 184–187; Vuolanto 2015, 323. Leikkiminen erilaista riippuen sosiaalisesta taustasta ks. Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 185.

¹⁴⁴ ”Ἄν ἴδῃς κόρην, μᾶλλον δὲ μηδὲ προσίτω κόρη μηδὲ ὑπεκκαίεσθω τὸ πῦρ, πλὴν εἴ που γραῦς καὶ οὐδὲν ἔχουσα ἱκανὸν νέον ἐλεῖν· νέας δὲ μᾶλλον ἀπεχέσθω ἢ πυρός.” Joh. Chrys. inani gloria 53.

¹⁴⁵ Ks. esim. Joh. Chrys. Virg. 49.3. Avioliitto ei siis Khrysostomoksen mukaan ollut ensi sijaisesti lasten saamista varten, kuten monelle muulle.

että poika ei saisi kylpeä naisten kanssa, sillä se oli paha tapa. Poikaa ei tulisi lähettää naisten seuraan. Hän sanoi jopa, että pojan ei tulisi antaa nähdä ketään muuta naista kuin omaa äitiänsä.¹⁴⁶ Khrysostomos viittasi lääkäreihin (ιατρῶν παῖδες), jotka olivat sitä mieltä, että poikaan iskee voimakkaasti suuri halu viidentoista vuoden iässä. Hän kuvaili tätä halua villipetona (τὸ θηρίον), joka pitäisi kesyttää (καταδήσομεν), ettei poika syyllisty haureuteen. Hän totesi itse, että hän ei osaa kuitenkaan antaa neuvoja tähän kesytykseen, muuta kuin helvetillä pelottelun.¹⁴⁷

Kasvatusohjeissaan Khrysostomos keskittyi lähinnä pojan kasvattamisohjeisiin, joten hän ei niissä erityisesti kieltänyt tyttöjä näkemästä poikia – siis tytön kannalta. Hänen saarnoistaan käy kuitenkin ilmi, että hän oletti myös tyttöjen olleen eristyksissä pojista. Hän viittasi monesti tyttöjen omiin tiloihin kotona. Maininnoista voi päätellä, että se oli hänen käsityksensä mukaan myös ajan käytäntö. Khrysostomos kirjoitti nimittäin Rebekasta:

Jos hän olisi istunut koko ajan kammarissaan, kuten tytöt nykyään, eikä olisi ikinä mennyt torille tai lähtenyt isänsä talosta, ei olisi paljon aiheutta ylistää häntä siitä, että hän oli tuntematon miehille.¹⁴⁸

Vuolanto toteaa, että kristilliset kirjoittajat vastustivat ajatusta poikien ja tyttöjen yhteisleikeistä, mutta että tämä ei suinkaan ollut luultavasti tavallinen käytäntö, kuten olen jo edellä maininnut. Toisaalta hän myös viittaa antiikin normiin, että tyttöjä pidettiin kotona vanhempien kontrollissa ja suojelussa. Hieronymus antoi selkeät ohjeet tyttären kasvatukseen, että tytön tulisi antaa olla vain toisten tyttöjen seurassa.¹⁴⁹ Toki on hyvä muistaa, että Hieronymuksen kirjeet olivat vastauksia kasvattajille, jotka halusivat kasvattaa tyttäristään nimenomaan neitsyitä. Voi olla, että myöskään tyttöjä ei pidetty pelkästään äitiensä kammareissa ”turvassa pojilta”, mutta toki heidän pääasiallinen paikkansa oli äidin tiloissa. Jos tyttöä kasvatettiin neitsyeksi, oli entistä tärkeämpää, että tyttöä varjeltiin pojilta. Kuitenkin viitatessaan aikansa siveettömiin ja turmiollisiin hääjuhliin Khrysostomos antoi ymmärtää, että oli yleinen tapa pitää tyttö eristyksissä

¹⁴⁶ Joh. Chrys. inani gloria 60, 62. Ks. myös Joh. Chrys. inani gloria 79: kielto nuorten naisten seurasta, mutta pakon edessä vanha nainen. Khrysostomos mainitsi naisten kanssa kylpemisen pahana tapana, mikä viittasi siihen, että sitä harrastettiin.

¹⁴⁷ Joh. Chrys. inani gloria 76. Kohdan ”ὥστε μήτε αὐτὸν καταπορνεύεσθαι μήτε πορνεύειν εἰς κόρας” voisi kääntää: ”niin ettei hän vahingoita itseään eikä tyttöjä haureudella.” Himo (ἐπιθυμία) nuorten poikien ongelmana ks. myös Joh. Chrys. inani gloria 90.

¹⁴⁸ ”Εἰ μὲν γὰρ ἐν θαλάμῳ διηνεκῶς ἐκάθητο, καθάπερ αἱ νῦν παρθένοι, καὶ μηδέποτε εἰς ἀγορὰν ἐνέβαλεν, μηδὲ ἐξήει τὴν οἰκίαν τὴν πατρῶαν, οὐδὲν τοσοῦτον ἦν εἰς ἐγκώμιον λέγεσθαι περὶ αὐτῆς, ὅτι ἀνὴρ οὐκ ἔγνω αὐτήν.” Joh. Chrys. qual. duc. 7.

¹⁴⁹ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 135, 167. Hier. ep. 107.4, 128.3.

pojilta ennen tytön omia häitä. Tyttö siis tapasi jopa sulhasensa ensimmäistä kertaa häissään. Hän mainitsi, että tyttöä pidettiin omissa naisten tiloissa, vartioituna ovien ja lukkojen takana. Ulkona tyttö sai käydä vain iltaisin eikä häntä saanut nähdä kuin hänen perheenjäsenensä. Häpäpäivänä isät yhdessä äitien kanssa kuitenkin heittivät kaiken tämän hukkaan paheellisten tapojen kera.¹⁵⁰

On vaikea päästä täysin sen jäljille, miten tyttäriä todellisuudessa kasvatettiin. Miten kontrolloitua heidän elämänsä oli? Ei ole myöskään yksinkertaista sanoa, mikä oli Khrysostomoksen ihanteena tyttärien kasvatuksessa. Toisaalta hän korosti usein tyttöjen sulkemista omiin tiloihinsa ja kannusti tyttöjen kasvattamista neitsyiksi. Toisaalta hän kuitenkin arvosti Rebekkaa juuri sen takia, että vaikka hän kulki ulkona ja näki miehiä, hän pysyi neitsyenä niin ruumiltaan kuin sielultaan. Hän vielä vertasi Rebekkaa oman aikansa tyttöihin, jotka turmeltuivat käydessään ulkona, vaikka heillä oli saattaja mukana: ”Sen sijaan hän piti ruumiinsa ja sielunsa puhtaina ja säilytti siveellisyytensä paremmin kuin nuo, jotka istuvat kotona naisten tiloissa.”¹⁵¹ Tahtoiko Khrysostomos, että tytöt liikkuvat kodin ulkopuolella? Vai oliko Khrysostomos kenties sitä mieltä, että hänen aikansa tytöistä ei ollut siihen? Khrysostomos arvosti paljon Vanhan testamentin henkilöitä ja asetti heidät esikuviksi, mutta toisaalta hän tuntui myös epäilevän oman aikansa ihmisten mahdollisuuksia olla yhtä hyveellisiä. Turvallisinta oli kuitenkin Khrysostomokselle se, että tytöt eivät liikkuneet ulkona ilman saattajaa, kuten ei poikienkaan tullut liikkua, vaan että heitä pidettiin tiukassa valvonnassa kotona.

Aatehistorioitsija ja teologi Reidar Aasgaard toteaa, että lapsen tila oli pienempi kuin aikuisen ja tytön tila pienempi kuin pojan antiikissa.¹⁵² Tämä pitää paikkansa myös Khrysostomoksella, sillä hän jakoi tilan julkiseen ja yksityiseen sukupuolten välillä. Toki tämä jako ei ollut absoluuttinen, kuten jo edellisessä luvussa totesin, mutta se oli kuitenkin merkittävä. Poika kulki kasvaessaan isänsä mukana julkisissa tiloissa, kun tyttö opetteli kotona äitinsä opissa kotitalouden hoitamista. Khrysostomos viittasi myös tapaan kasvattaa poika samaan ammattiin kuin isä,¹⁵³ jolloin poika kulki todennäköisesti mukana myös isän töissä. Naisten paikka ei ollut kuitenkaan pelkästään kotona, vaan esimerkiksi

¹⁵⁰ Roth & Anderson 1986, *Sermon on Marriage*; Joh. Chrys. qual. duc. 3.

¹⁵¹ ”ἀλλὰ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ἀδιάφθορος μένασα, καὶ τὴν σωφροσύνην τῶν ἐν γυναικωνίτιδι καθημένων ἀκριβέστερον διατηρήσασα.” Joh. Chrys. qual. duc. 7. Khrysostomos korosti teoksessaan *Neitsyydestä*, että neitsyen tuli olla niin ruumiiltaan kuin sielultaan neitsyt. Joh. Chrys. Virg. 5.2.

¹⁵² Aasgaard 2015, 164.

¹⁵³ Joh. Chrys. Hom. 2 in Joh.

kirkko oli paikka jokaiselle. Vuolanto mainitseekin, että kirkko samoin kuin monet muut julkiset tilat olivat paikkoja tavata vastakkaisen sukupuolen edustajia.¹⁵⁴ Toisaalta on mielenkiintoista, että Khrysostomos viittasi usein naisten tiloihin, äidin kammareihin tai muihin vastaaviin, mutta ei niinkään miesten tiloihin. Se antaa ymmärtää, että oli tiloja, jotka olivat nimenomaan naisia varten ja joihin miehillä ei ehkä edes ollut pääsyä. Tämä kaventaisi miesten tilaa kodin piirissä.

Sen lisäksi että Khrysostomos pyrki vaikuttamaan lapsen seuran kontrollointiin, hän antoi myös ohjeita lapsen tilan kontrollointiin. Kasvatusohjeissa lapsen pääasiallinen elinympäristö oli koti. Niissä hän keskittyi vanhempiin kasvattajina, jotka kasvattivat lapsensa paljolti kotioloissa. Hän mainitsi kuitenkin myös kodin ulkopuolisia tiloja, jotka olivat joko hyödyllisiä tai haitallisia pojille. Tyttöjen kodin ulkopuoliseen elämään hän ei niinkään ottanut kantaa, kuten edellä on tullut jo ilmi.

Lapsen tilan kontrolloinnin merkitys oli erityisesti siinä, että siten vanhemmat pystyivät vaikuttamaan lapsen saamiin vaikutuksiin. Maailma oli täynnä houkutuksia ja ansoja. Kuitenkin kirkko oli paikka kodin ulkopuolella, jonka tuli olla tärkeässä roolissa. Näin ollen Khrysostomos korosti kodin ulkopuolisista paikoista eniten kirkon merkitystä lastenkasvatuksessa. Hän oli sitä mieltä, että lapsi tulisi viedä pienestä pitäen kirkkoon. Hän myös kehotti monissa saarnoissaan perhettä käymään yhdessä läpi kirkossa kuultuja ja opittuja asioita antaen samalla viitettä siitä, että kirkossa käytiin, ainakin ihannetapauksessa, koko perheen voimin.¹⁵⁵ Kirkosta saadut vaikutteet olivat hyviä lapselle. Siellä kuka tahansa ei ollut antamassa niitä, vaan kirkossa puhui pappi. Tästä saa kuvan, että Khrysostomos luotti papistoon ja siihen, että kirkosta sai hyviä vaikutteita. Kirkossa kuuli Raamatun sanaa ja oppi rukoilemaan. Siellä siis oppi asioita, joiden tuli kuulua ihannetapauksessa myös kodin arkeen ja elämään. Kirkonmenot olivat malleina tavalliselle elämälle. Koti oli pieni kirkko.

Khrysostomos esitti teatterin kirkon kilpailijana. Hän totesi, että teatterin sijaan kirkko olisi lapsille oikea paikka. Vuolanto esittää, että teatteri ja kilpailut assosioituivat polyteistisiin kultteihin, mistä seurasi luonnollisesti kristillistä vastustusta. Tämä käy hyvin ilmi myös Khrysostomokselta, joka vastusti vahvasti niin teatteria kuin muitakin

¹⁵⁴ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 170; Vuolanto (2010) 2014, 147.

¹⁵⁵ Joh. Chrys. inani gloria 41, 79; Joh. Chrys. Joh. 2, 3, 8, 10, 11, 12, 25, 32, 53. Kristillinen opetus ja ilosanoma kuuluivat kaikille: niin miehille ja naisille kuin myös lapsille. Kotona tuli käydä läpi myös kristillistä kirjallisuutta (Raamattua). Kirkossa käymisestä koko perheen voimin myös Vuolanto (2010) 2014, 147.

klassisen antiikin perintönä säilyneitä huvituksia. Hän muun muassa kritisoi sitä, että ihmiset olivat menneet teatteriin sen sijaan, että olisivat tulleet kirkkoon. Hän myös kirjoitti kokonaisia saarnoja teatteria vastaan.¹⁵⁶

Konstantinopolin hippodromi valmistui Konstantinuksen aikana vuonna 330 ja siellä tiedetään olleen myös lapsia katselijoina. Lapsia saattoi olla siellä myös esiintymässä, sillä tauoilla soi musiikki ja esiintymässä olivat klovnit, jonglöörit ja akrobaatit, joista osa oli lapsia.¹⁵⁷ Tällaiset julkiset tilaisuudet olivat oikeita paheiden pesäkkeitä Khrysostomokselle. Ne saattoivat toimia kuitenkin myös opetuksellisina pojan kasvattamisessa:

Osoitelkoon isä viedessään poikansa illalla sinne, kun teatteri päättyy, siellä olleita ja pilkatkoon vanhoja, koska he ovat hölmömpiä kuin nuoret, ja nuorempia, koska he ovat tulella. Ja kysyköön hän pojalta: ”Mitä nämä kaikki ovat saavuttaneet? Ei mitään muuta kuin häpeää, moitetta ja paheksuntaa.” Kaikista näistä speaktaakkeleista ja musiikkiesityksistä pitäytyminen tekee paljon itsekurille.¹⁵⁸

E erityisen vaarallisia olivat speaktaakkeleissa olleet alastomat naiset häpeällisine puheineen. Khrysostomos totesi heidän olevan vain orjia varten. Speaktaakkelit turmelisivat pojan sekä kuulo- että näköaistin välityksellä. Pojan tulisi luvata, ettei hän kuuntelisi tai katselisi moisia menoja.¹⁵⁹ Päinvastoin kuin kirkossa teatterissa tai vastaavassa olisi tarjolla pojalle, tai tytölle, paljon huonoja vaikutteita. Siellä poika voisi nähdä ja kuulla asioita, joita vanhemmat eivät haluaisi lapsen kokevan. Siellä olisi vaikeaa, ellei mahdotonta, valvoa lasta ulkoisilta vaikutteilta, koska niitä tulisi niin paljon joka puolelta.

Erilaiset speaktaakkelit säilyttivät suosionsa myöhäisantiikissa. Basileios Kesarealaisen mukaan taistelun- ja nyrkkeilynäytöksissä oli paljon lapsia katselijoina. Libanios sen sijaan kirjoitti itse 300-luvulla, että hän piti muun muassa kilpa-ajoista ja gladiaattoritaisteluista,

¹⁵⁶ Joh. Chrys. Hom. in Joh. Ks. myös Joh. Chrys. inani gloria 56: Poikaa ei tule ikinä lähettää teatteriin. Vuolanto (2010) 2014, 141. Saarnat teatteria vastaan: *Contra ludos et theatra* ja *Contra theatra*.

¹⁵⁷ Aasgaard 2015, 158–159.

¹⁵⁸ ”Καὶ λαμβάνων αὐτὸν ὁ πατήρ κατὰ τὴν ἐσπέραν, ὅταν τὸ θέατρον διαλύηται, ἐπιδεικνύτω τοὺς ἐκεῖθεν κατιόντας καὶ καταγέλατω τῶν γερόντων, ὅτι δὴ νέων γέγονασιν ἀσυνετώτεροι, καὶ τῶν νεωτέρων, ὅτι ἐξεκαύθησαν. Καὶ ἐρωτάτω τὸν παῖδα: «Τί δὴ οὗτοι κεκερδάκασιν ἅπαντες; Οὐδὲν ἀλλ' ἢ αἰσχύνῃν καὶ ὄνειδος καὶ κατάγνωσιν.» Οὐ μικρὸν δὲ ὅλως πρὸς σωφροσύνην ἐστὶ τὸ πάντων ἐκείνων ἀπέχεσθαι καὶ τῶν θεαμάτων καὶ τῶν ἀκουσμάτων.” Joh. Chrys. inani gloria 79.

¹⁵⁹ Joh. Chrys. inani gloria 78.

kunnes rakastui opintoihinsa 14-vuotiaana.¹⁶⁰ Khrysostomos ei ollut kuitenkaan ainoa, joka vastusti speaktaakkeleja ja piti niitä vahingollisina. Jo Tacitus yhdisti roomalaiseen huvitukseen moraalisen rappion piirteitä ja arvosti sen sijaan barbaareja siitä, etteivät he tunteneet kyseisiä huvituksia eivätkä sen takia myöskään sortuneet haureuteen. Monet myöhäisantiikin kirjoittajat puolestaan kokivat speaktaakkelit haitallisina, koska ne veivät nuorten keskittymisen opiskelulta.¹⁶¹ Khrysostomoksen ankarin kritiikki kohdistui speaktaakkelien moraalittomuuteen ja siihen, että ne käänsivät huomion pois hengellisyydeltä. Teatterit ja muut speaktaakkelit olivat kirkon ja hengellisen elämän kilpailijoita.

Khrysostomos antoi ohjeita, miten pojan saisi pidettyä pois speaktaakkeleista ja mitä hän voisi niiden sijaan tehdä. Koska Khrysostomos piti jäljittelyä erityisen tehokkaana kasvatustapana, hänen mielestään se oli tehokkain keino myös pidättäytyä speaktaakkeleista. Hän totesi, että tulisi etsiä joku pojan ikätoveri (ὁμήλικας), joka ei tahdo esityksiin, jota poika voisi jäljitellä¹⁶², johon viittasin jo edellisessä alaluvussa jäljittelyn yhteydessä.

Julkiset paikat olivat ylipäänsä vaarallisia lapselle Khrysostomoksen mukaan. Hän mainitsi, että pojan saattajan, usein jonkun talouden orjista, tuli olla tarkkaavainen kuljettaessa kaduilla ja varottaa poikaa, ettei tämä turmellu.¹⁶³ Khrysostomos ei kuitenkaan tahtonut sulkea poikaa kokonaan kotiin, vaan tarjosi muita vaihtoehtoja teatterin tilalle. Hän mainitsi taivaan, auringon, kukat, niityt ja hyvät kirjat hyvinä katselukohteina. Hienot rakennukset toimivat myös hyvinä vierailukohteina niittyjen ohella. Poika tulisi viedä myös pyhien miesten luokse. Pyhien miesten lisäksi pojan tulisi nähdä tarpeeksi usein kirkon päämies ja kuulla piispan ylistystä.¹⁶⁴ Khrysostomoksen mukaan oli siis tärkeää kontrolloida, millaisia aistiärsyksiä poika saisi. Teatterista ja speaktaakkeleista saisi huonoja vaikutteita, luonnonpaikoista sen sijaan hyviä. Vaikka kukat eivät suoraan liittyneet hengellisyyteen, ne eivät vahingoittaneet sitä, vaan ehkä päinvastoin tukivat sitä. Vaikka Khrysostomos ei sanonut sitä suoraan, tulkitsen että luonnossa olemisen merkitys saattoi perustua siihen, että poika oppi kunnioittamaan luomakuntaa ja näki luonnon Jumalan mahdin osoituksena.

¹⁶⁰ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 170; Vuolanto 2015, 314.

¹⁶¹ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 170; Harlow & Laurence (2010) 2014, 176.

¹⁶² Joh. Chrys. inani gloria 77.

¹⁶³ Ibid., inani gloria 56.

¹⁶⁴ Ibid., 58, 78, 83.

Khrysostomoksen mainitsemat sopivat tekemiset lapselle liittyivät lähinnä uskonharjoittamiseen. Poika tuli opettaa paastoamaan kahdesti viikossa ja rukoilemaan. Hänet tuli opettaa myös laulamaan hymnejä häpeällisten laulujen sijaan. Kristillisen kirjallisuuden läpikäyminen oli myös tärkeää. Se toteutuisi niin tarinoita kuuntelemalla kuin myös lukemalla itse. Hän kritisoi sitä, että lapset olivat usein paljon kiinnostuneempia erilaisista leluista kuin kristillisestä kirjallisuudesta.¹⁶⁵ Myös Vuolanto mainitsee, että lapset opetettiin pienestä pitäen rukoiluun, hymnien ja psalmien ja lauluun ja ristinmerkillä siunaamiseen. Hän myös kertoo, että 7-vuotiaana katsottiin, että lapsi osasi uskontunnustuksen ja ymmärsi sen uskon tunnustamisena.¹⁶⁶ Elämän kotona tuli ihanteellisesti olla lapsuudesta asti kristinuskoon keskittyvää. Tärkeää oli, että vanhemmat olivat esimerkillisiä kristillisen elämän harjoittamisessa ja että hengellisyys oli koko perheen yhteinen asia.

Khrysostomos oletti, että lapsella meni aikaa myös opiskeluun, mikä käy ilmi esimerkiksi siitä, että hän totesi tarinoiden olevan hyviä pojan kaivatessa levon hetkeä opiskeluilta.¹⁶⁷ Hän ei kuitenkaan ottanut kantaa, miten opiskelut olisi pitänyt järjestää. Toisaalta hän ei esittänyt myöskään kritiikkiä opiskeluihin liittyen, joten hän oli luultavasti ihan tyytyväinen aikansa käytäntöihin.

Opiskelujen lisäksi Khrysostomos vaikenä lähes kokonaan työhön tai julkiseen elämään perehdyttämisestä. Lähes kasvatusohjeidensa lopuksi Khrysostomos kuitenkin mainitsi vielä, että pojalle tulisi opettaa sellaisia politiikan asioita, joihin ei liittynyt syntiä ja jotka olivat pojan ymmärrettävissä.¹⁶⁸ Keskeisintä oli siis se, että mikään ei ollut ristiriidassa kristillisen uskon kanssa. Poliitiikkaa voisi harjoittaa, jos se sotisi kristillisiä arvoja ja periaatteita vastaan.

Tärkeää oli tarjota lapsille otollinen kasvuympäristö, joka tarjosi hyviä virikkeitä. Ihmisten piti olla esimerkillisiä, ja lapsille piti tarjota kehittävää tekemistä. Kaikessa tuli näkyä kristillinen hyveellisyys, ja paheellisuuden välttäminen oli keskeistä. Se onnistui parhaiten seuran, tekemisten ja ympäristön säätelyllä.

¹⁶⁵Ibid., 79: paastoaminen kahdesti viikossa, 80: rukoilu intohimolla ja syyllisyydentunnossa, 34: hymnien laulaminen. Kirjojen sijaan ihmisillä oli kotona pelejä ja noppia, jotka vievät huomion. Joh. Chrys. Hom. 32 in Joh.

¹⁶⁶ Vuolanto (2010) 2014, 139, 141.

¹⁶⁷ Joh. Chrys. inani gloria 39.

¹⁶⁸ Ibid. 89.

3.3. Lapsen muovailu

Khrysostomos suosi kirjoituksissaan ja puheissaan paljon vertauksia ja metaforia. Vertauksillaan hän avasi ajatuksiaan yleisölleen niin että ihmiset ymmärsivät paremmin Khrysostomoksen sanoman merkityksen. Vertaukset kuuluivat myös tyylikkääseen ilmaisuun ja tehostivat sitä.¹⁶⁹

Myös Khrysostomoksen kasvatuseroista löytyy paljon vertauksia, joiden avulla hän kuvasi lapsen ominaisuuksia, lapsen ja vanhempien suhdetta ja kasvatuksen menetelmiä. Koska koti ja perhe olivat suurimmalle osalle kuulijoista tuttuja asioita, niistä ei tarvinnut tehdä vertauksia, jotta ne olisivat tulleet tutummiksi yleisölle. Sen sijaan vertausten avulla Khrysostomos tahtoi antaa esimerkkejä siitä, miten näihin tuttuihin asioihin tulisi suhtautua. Lapsia ei kasvatettu ehkä siten kuin Khrysostomos olisi halunnut, joten hän otti vertausaineistoa muista yhteyksistä. Isän tuli olla pojalleen kuin kuningas, joka hallitsi kaupunkiaan ja vanhempien tuli olla kuin veistäjät, jotka veistivät tärkeintä taideteostaan, lastaan. Toisaalta hän käytti vastaavasti perhe-elämää vertauksena puhuessaan muista asioista. Esimerkiksi papin tuli olla kuin lapsistaan huolehtiva isä.¹⁷⁰

Lapsen muovailu on yksi Khrysostomoksen keskeisistä metaforista. Lapsi on kuin taideteos, jota taiteilija muotoilee. Taideteos ei synny hetkessä tai kerralla, vaan sitä tulee hioa ja korjailla kärsivällisyydellä:

Jokaiselle isälle ja äidille sanon, että kuten näemme taiteilijoiden tekemän maalauksiaan ja veistoksiaan suurella tarkkuudella, samoin meidän tulee välittää näistä taideteoksistamme. Kun maalajat ovat asettaneet kankaan eteensä, he tekevät sitä joka päivä saavuttaakseen tavoitteensa. Samoin tekevät kivenveistäjät: he poistavat turhan ja lisäävät sen, mikä puuttuu. Samoin te, kuten taideteosten veistäjät, antakaa tekin kaikki vapaa-aikanne näiden Jumalan ihmeellisten veistosten muovaamiseen. Ja kun te poistatte turhan ja lisäätte sen, mikä puuttuu, seurakkaa häntä päivittäin, jotta näette, mitä hyviä ominaisuuksia hänellä luonnostaan on, joita voitte kasvattaa lisää ja mitä huonoja ominaisuuksia, joita voitte poistaa.¹⁷¹

¹⁶⁹ Ks. antiikin retoriikasta esim. Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 485–486.

¹⁷⁰ Joh. Chrys. inani gloria 22, 23–26; Joh. Chrys. sac. 5.4.

¹⁷¹ “Ἐκαστος τοίνυν ὑμῶν τῶν πατέρων καὶ τῶν μητέρων, καθάπερ τοὺς ζωγράφους ὁρῶμεν τὰς εἰκόνας καὶ τὰ ἀγάλματα μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας ἐξασκοῦντας, οὕτω τῶν θαυμαστῶν τούτων ἀγαλμάτων ἐπιμελώμεθα. Προθέντες γὰρ οἱ ζωγράφοι τὸν πίνακα καθ’ ἑκάστην ἡμέραν αὐτὸν ἐπιχρίουσι πρὸς τὸ δέον. Οἱ δὲ λιθοξόοι τῶν λίθων καὶ αὐτοὶ τὸ αὐτὸ πράττουσιν, τὸ μὲν περιττὸν περιαιροῦντες, τὸ δὲ ἐνδέον προστιθέντες. Οὕτω δὴ καὶ ὑμεῖς· καθάπερ ἀγαλμάτων τινῶν κατασκευασταί, πρὸς τοῦτο τὴν σχολὴν ἅπασαν ἔχετε τὰ θαυμαστὰ ἀγάλματα τῷ Θεῷ κατασκευάζοντες· καὶ τὸ μὲν περιττὸν ἐξαιρεῖτε, τὸ δὲ ἐνδέον προστίθετε· καὶ καθ’ ἑκάστην αὐτὰ

Vanhempien tulee olla kuin veistäjät tai maalarit ja käyttää siis kaikki vapaa-aikansa taideteostensa työstämiseen. Kasvatukseen tulee suhtautua hyvin vakavasti ja ottaa se tärkeimmäksi tehtäväksi. Lapsi ei ole, kuten ei taideteoskaan, muuttumaton, vaan sitä voi muokata taideteoksen lailla. Vaikka Khrysostomos ei sitä tässä yhteydessä suoraan painotakaan, lapsen ensisijaisia muokkaajia ovat hänen vanhempansa, kuten taideteoksen muokkaaja on taiteilija itse. Onhan lapsi lähtöisin vanhemmistaan, kuten taideteos taiteilijan käsistä. Lapsi ei ole myöskään mikä tahansa taideteos, vaan ”Jumalan ihmeellinen veistos”, joten kyseessä on vielä paljon suurempi asia kuin jokin tavallinen veistos tai maalaus.

Muovailua voi ajatella kasvatustapahtumana. Kuten Khrysostomos kirjoitti, tulee lapsesta etsiä hänen luonteenpiirteitään, joita hänelle on luonnostaan tullut. Hän käytti sanaa *φύσις*, joka on vaikeaa suomentaa, mutta joka liittyy usein nimenomaan luontoon. Ajattelen, että sanan käyttö liittyy tässä Khrysostomoksella ajatukseen siitä, että lapsi muistuttaa vanhempiaan ja näin ollen on perinyt heidän luonteenpiirteitään. Hän nimittäin totesi eräässä saarnassaan, että lapsilla on tapana muistuttaa vanhempiaan.¹⁷² Vanhempien yhdistyessä yhdeksi lihaksi ja lapsen ollessa myös osa tätä samaa lihaa, hän saa *luonnostaan* piirteitä.

Näitä luonteenpiirteitä Khrysostomoksen mukaan pystyi kuitenkin muokkaamaan. Hyviä luonteenpiirteitä tuli kehittää lisää ja huonoja karsia pois. Ihmisen ei tarvinnut tai pitänyt alistua hänen luonnon suomille piirteilleen. Toisaalta Vuolanto tähdentää, että kreikkalais-roomalaiseen perinteeseen kuului ajatus ihmisen perusluonteen muuttumattomuudesta. Tähän liittyi myös näkemys, että peruspiirteet tulivat esiin jo lapsena. Lapsuus toimi siten myös suuntaa antavana määrittäjänä sille, millainen lapsesta tulisi aikuisena.¹⁷³ Tämä ei ole täysin ristiriidassa Khrysostomoksen ajatusten kanssa. Myös Khrysostomos ajatteli, että peruspiirteet tulivat jo lapsuudessa esiin kuten veistosvertaus todistaa. Hän ei kuitenkaan pitänyt näitä piirteitä yhtä muuttumattomina kuin ehkä klassisen antiikin ajattelijat, minkä saattaa selittää kristinuskon vaikutus. Kristinuskoon liittyi ajatus jatkuvasta parannuksen tekemisestä. Etenkään huonoille piirteille ei tullut alistua, vaan piti pyrkiä koko ajan tulemaan paremmaksi kristityksi.

Khrysostomos jatkoi veistosvertaustaan korostamalla, että vanhempien tulisi erityisesti

περισκοπεῖτε τὴν ἡμέραν, ποῖον ἀπὸ φύσεως ἔχει πλεονέκτημα, ὥστε αὐτὸ ἀὔξειν, ποῖον ἀπὸ φύσεως ἐλάττωμα, ὥστε αὐτὸ περιαιρεῖν.” Joh. Chrys. inani gloria 22.

¹⁷² Joh. Chrys. Hom. 20 in ef. 9.

¹⁷³ Vuolanto 2015, 322–323.

karkottaa paheellinen puhe (ὁ τῆς ἀκολασίας λόγος), ”sillä rakkaus siihen turmelee kaikista eniten nuorten sieluja”.¹⁷⁴ Khrysostomos ei luultavasti tarkoittanut tässä paheellisen puheen karkottamista pelkästään lasten tai nuorten itsensä huuilta, vaan myös vanhempien ja kaikkien, jotka olivat tekemisissä lasten kanssa. ”Rakkaus” tällaiseen kielenkäyttöön, kuten Khrysostomos ilmaisi, saattoi liittyä sekä kuulemiseen että puhumiseen. Ja jotta lapsi olisi oppinut puhumaan paheellisesti, hänen tuli kuulla ensin se joltakulta muulta.

Lapsen muovattavuus perustui juuri siihen, että lapsi oli vielä nuori. Khrysostomos seurasi antiikin filosofien linjaa siitä, että nimenomaan lapsi oli altis vaikutteille, mikä teki myös muovaamisen mahdolliseksi ja huomattavasti helpommaksi kuin aikuisen muovaamisen. Plutarkhos kuvasi lasten mieliä herkkinä, jotka omaksuivat helposti oppeja.¹⁷⁵ Khrysostomos kuvasi hyvin samalla tavalla: ”Jos hyvät opit on painettu mieleen, kun se on vielä herkkä, kukaan ei voi tuhota niitä, kun ne ovat asettuneet, kuten tekee vahaan isketty leima.”¹⁷⁶ Kohdat ovat niin samanlaiset, että pidän todennäköisenä sitä, että Plutarkhoksen teksti on ollut Khrysostomokselle tuttu, vaikka Laistner väittää toisin. Hän ei kuitenkaan perustele kantaansa muuten kuin että Khrysostomoksella ei esiinny lainauksia häneltä.¹⁷⁷ Khrysostomos kuitenkin lainasi lähinnä Raamattua, ja sitäkin välillä epätarkasti ulkomuistista, joten lainauksien puute ei vielä osoita, ettei hän olisi ollut tietoinen tekstistä ja ottanut siitä vaikutteita. Ajallisesti teksteillä on 300 vuotta eroa, mutta niiden samankaltaisuudesta huomaa kasvatuksen periaatteiden jatkuvuuden. Jatkuvuutta pidentää vielä se, että Plutarkhos viittasi tekstissään usein Platoniin, Aristoteleeseen ja muihin hänen edeltäjiinsä parin sadan vuoden takaa. Kirkkoisien tekstit puolestaan vaikuttivat keskiajan kirjoittajiin. Kasvatusmallit pysyivät samankaltaisina vuosisatojen ajan, mutta perustelut ja diskurssit muuttuivat. Pakanallisista lähtökohdista siirryttiin sujuvasti kristillisiin perusteisiin.

Lastenkasvatuksessa kiinnitettiin huomiota myös lapsen fyysiseen ”muovailuun”.

¹⁷⁴ ”οὗτος γὰρ μάλιστα ὁ ἔρωσ ἐνοχλεῖ ταῖς τῶν νέων ψυχαῖς.” Joh. Chrys. inani gloria 22.

¹⁷⁵ Plut. lib. educ. 5. Nuoren ihmisen herkkyyys myös hengellisten asioiden oppimiselle: Joh. Chrys. Hom. 3 in Joh. Ks. myös Laes (2010) 2014, 81.

¹⁷⁶ ”Ἄν εἰς ἀπαλὴν οὖσαν ἔτι τὴν ψυχὴν ἐντυπωθῆ τὰ καλὰ διδάγματα, οὐδεὶς αὐτὰ ἐξελεῖν δυνήσεται, ὅταν σκληρὰ γένηται ὡς τύπος, ὥσπερ καὶ κηρός.” Joh. Chrys. inani gloria 20. Myös eräässä saarnassaan hän kuvasi nuoria vaikutteille herkkinä ja heidän kuulemansa painuvan mieleen aivan kuin sinetti vahaan. Joh. Chrys. Hom. 3. in Joh. Toisaalta lapsi oli Khrysostomoksen mukaan myös kuin siemen, joka tarvitsee paljon hoivaa ollessaan pieni. Joh. Chrys. inani gloria 37. Plutarkhos kuvasi, että lasten mieliin painetaan opetukset kuten sinetit jättävät jälkensä vahaan. Plut. lib. educ. 5.

¹⁷⁷ Laistner 1951, iv.

Klassinen arkeologi Patricia Baker esittää, että lapsia muotoiltiin fyysisesti kapaloimalla ja seuraamalla tarkasti lasten liikkeitä. Tämä oli erityisesti äidin tärkeä tehtävä. Plutarkhos antoi tarkat ohjeet, miten raajoja tuli muotoilla heti syntymän jälkeen. Fyysisen muotoilun tarkoituksena oli tehdä lapsesta vahva varmistamalla, että raajat kasvoivat suoraan. Fyysinen ulkonäkö yhdistettiin sekä estetiikkaan että terveyteen.¹⁷⁸

Khrysostomos ei puuttunut varsinaisesti lapsen fyysiseen muovailuun. Hän päinvastoin kritisoisi isää siitä, että he keskittyivät lasten koristeluun hienoilla vaatteilla ja koruilla.¹⁷⁹ Vaatetus ja korut eivät varsinaisesti ole sama asia kuin esimerkiksi kapaloimalla muotoilu, mutta myös ne liittyvät lapsen fyysiseen ulkomuotoon vaikuttamiseen. Laurence toteaa, että vaatetus kertoi antiikissa usein myös sosiaalisesta statuksesta.¹⁸⁰ Vaatteilla ja varmasti myös koruilla vanhemmat tahtoivat tuoda esiin omaa sosiaalista statustaan ja varallisuuttaan. Kyseessä saattoi olla jopa jonkinlainen vanhempien välinen kilpailu. Lapsen olemus, johon kuuluivat sekä käytös että fyysinen ulkomuoto, kertoivat perheen oloista ja vanhempien arvosta ja kyvykkyydestä.

Poikien pitkät hiukset eivät myöskään saaneet Khrysostomoksen suosiota. Hän piti niitä tyttömäisinä ja ihmetteli vanhempia, jotka antoivat poikansa pitää sellaisia. Hän myös vetosi Paavaliin, joka piti pitkiä hiuksia häpeällisinä pojalle. Pitkät hiukset ja muut koristukset olivat Khrysostomoksen mukaan pojalle erityisen huonoja siksi, että ne pehmensivät pojan vahvaa luonnetta tai ulkomuotoa. Pojan ulkonäkö saattoi johtaa hänet myös turmeluksen tielle.¹⁸¹ Khrysostomos käytti jälleen sanaa *φυσίς*, jonka merkitys on monimuotoinen. Se saattoi tarkoittaa sekä fyysistä olemusta että luonnetta tai mahdollisesti molempia yhtä aikaa. Joka tapauksessa vaarana oli, että poika pehmentyi. Heikkous ei sopinut pojalle Khrysostomoksen mukaan, sillä hän palasi teemaan myös myöhemmin kasvatusohjeissaan. Hän nimittäin totesi, että ”mikään ei heikennä mielen lujutta niin kuin hyvän tuoksun nautinto”. Tuoksujen lisäksi pehmeillä vaatteilla ja patjoilla oli huono vaikutus, sillä pojan koko kehosta tuli tehdä ankara. Toisaalta

¹⁷⁸ Baker (2010) 2014, 161; Plut. lib. educ. 5. Plutarkhos painotti myös varsinaisen fyysisen kunnan kasvattamisen tärkeyttä jo lapsena. Fyysinen harjoitus ei saanut olla kuitenkaan liian rankkaa ja aiheuttaa lapselle opiskelua haittaavaa väsymystä. Plut. lib. educ. 11. Metsästyksen tarkoituksena oli usein fyysisen heikkouden poistaminen. Se oli monien isien ja poikien yhteistä tekemistä. Vuolanto 2013, 587; Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 173.

¹⁷⁹ Joh. Chrys. inani gloria 16. Ks. myös lasten kullatuista vaatteista Joh. Chrys. Hom. 53 in Joh.

¹⁸⁰ Laurence (2010) 2014, 39.

¹⁸¹ Joh. Chrys. inani gloria 16, 57. Pojan hiukset tuli Khrysostomoksen mukaan leikata mahdollisimman yksinkertaisiksi, ettei hän joudu turmeluksen tielle. Hiukset olivat hänestä fyysisen viehättävyyden keskeisin osa. Pojan valitukseen keinona olikin kertoa, että yksinkertaisuus on suurin viehätysvoima.

Khrysostomos mainitsi kovat makuualustat nimenomaan kuvatessaan askeettista elämäntapaa.¹⁸² Khrysostomos ei kuitenkaan vaatinut tai odottanut vanhempien kasvattavan lapsistaan askeetikkoja. Kuitenkin tässä asiassa hänen vaatimuksensa kehon ankaraksi tekemisestä tuovat mieleen vahvasti askeesiin kuuluneen vaatimattomuuden. Mahdollisesti Khrysostomoksella oli mielessä pojan mahdollinen tulevaisuus askeetikkona, mikä oli helpompaa, jos oli tottunut pienestä pitäen vaatimattomiin ja jopa ankariin oloihin.

Khrysostomos totesi, että lapset olivat itse vielä ”helyistä” ja niiden ”arvosta” tietämättömiä.¹⁸³ Kritiikki korujen käytöstä ja muutenkin lapsen ulkonäköön panostamisesta kohdistui siis Khrysostomoksella nimenomaan vanhempiin. Lapset eivät itse pukeutuneet kultaan tai koristautuneet, vaan vanhemmat pukivat ja koristivat heitä. Khrysostomoksen moitteen takana on myös huoli siitä, että lapsi oppii nopeasti. Lapsi ei osaa itse arvostaa helyjä, mutta oppii arvostamaan niitä, väärällä tavalla tietenkin, kun käyttää niitä. Vanhempien esimerkillä ja käytöksellä oli vahva merkitys.

Khrysostomos ei toisaalta täysin vähätellyt fyysisen olemuksen merkitystä. Hän arvosti vahvuutta. Mielen lujuus ja fyysinen vahvuus tuntuvat myös kulkeneen Khrysostomoksella jonkin verran käsi kädessä. Khrysostomos nosti muun muassa Rebekan esimerkilliseksi Vanhan testamentin naiseksi, jonka mielen lujutusta hän ylisti. Toisaalta hän korosti myös hänen fyysistä vahvuuttaan, kun hän esimerkiksi jaksoi itse hypätä kamelin selästä.¹⁸⁴ Fyysinen vahvuus ei siis rajoittunut pelkästään miehiin. Toisaalta Rebekan tapaus oli Khrysostomokselle poikkeuksellinen, kun taas poikien tuli olla aina vahvoja. Vahvuuden tuli olla pojille välttämättömyys, kun tytöille se oli hyvä ylimääräinen ominaisuus.

Korut eivät olleet hyväksi myöskään tytöille Khrysostomoksen mielestä, mutta perustelut olivat erilaiset kuin poikien tapauksessa:

Kun tyttö, joka on kasvatettu äitinsä kammarissa innostumaan kaunistuksista, lähtee isänsä talosta, hänestä tulee vaikea ja työläs sulhaselle, suurempi taakka kuin verojen kerääjistä.¹⁸⁵

¹⁸² Joh. Chrys. inani gloria 54 tuoksuista, 63 pehmeistä vaatteista. Kehosta tuli tehdä σκληρός eli kova kosketukselle tms. Joh. Chrys. sac.

¹⁸³ Ibid., 16.

¹⁸⁴ Joh. Chrys. qual. duc. 9.

¹⁸⁵ ”Κόρη ἐν τῷ θαλάμῳ τῷ μητρικῷ παιδευθεῖσα πρὸς κόσμον ἐπτοῖσθαι γυναικεῖον, ἐπειδὴν ἐξέλθῃ τὴν πατρῶαν οἰκίαν, δυσχερῆς ἔσται καὶ χαλεπὴ τῷ νυμφίῳ καὶ τῶν τοῦς φόρους ἀπαιτούντων φορτικωτέρα.” Joh. Chrys. inani gloria 17.

Korut ja kaunistukset edustivat Khrysostomokselle turhamaisuutta, jota hän käsitteli usein saarnoissaan. Äitien tuli pitää neidot poissa tuhlailusta ja itsensä koristamisesta, jotka olivat prostituoitujen turhuuksia. Naisten suurin pahe oli rakkaus koruihin.¹⁸⁶ Korut eivät olleet hyväksi tytölle itselleen eivätkä hänen tulevalle puolisolleen. Khrysostomoksen huomiosta kuultaa jälleen ajatus kasvatuksen päämäärästä: aikuisesta naisesta. Jos tyttö oppii lapsena pitämään koruista, hän tulee pitämään niistä myös aikuisena ja aiheuttamaan siten vaivaa miehelleen.

Muovaamisella Khrysostomos tarkoitti siis ennen kaikkea sielun kehittämistä hengellisyyteen. Se perustui lapsen ominaispiirteisiin, niiden karsimiseen tai kehittämiseen. Tämä oli erityisesti vanhempien tärkeä tehtävä, joiden tuli tarkkailla lapsen luonteen kehitystä ja ohjata sitä hyvään suuntaan. Myös lapsen fyysiseen olemukseen tuli kiinnittää huomiota ja kannustaa lasta kohti vaatimattomuutta.

3.4. Kuritus ja palkitseminen

Kuritus ja palkitseminen olivat osa lastenkasvatusta, ja myös Khrysostomos käsitteli niitä kasvatuseroissaan. Kuritus eri ilmenemismuotoineen liittyi keskeisesti lapsen huonoon käytökseen, kun taas palkitseminen esimerkilliseen käyttäytymiseen. Kurituksella tarkoitan niin fyysistä kuin psyykkistä kuritusta eli pelottelua ja moittimista. Palkitsemiseen kuuluivat niin konkreettiset lahjat kuin myös suullinen kehuminen.

Christian Laes tutkii artikkelissaan ”Child beating in Roman Antiquity: Some reconsideration” (2005) fyysisen kurituksen läsnäoloa ja ilmenemismuotoja antiikissa. Hän korostaa, että antiikin yhteiskunta oli väkivaltainen. Väkivalta oli päivittäistä: avioliitto ja perhe-elämä olivat väkivallan värittämiä ja konfliktit hoidettiin yleensä brutaalisti. Myös Nathan on samoilla linjoilla ja toteaa, että antiikissa oli jatkuva fyysisen kurituksen uhka.¹⁸⁷

Khrysostomoksen teksteistä ei saa yhtä väkivaltaista kuvaa ajan kulttuurista. Toisaalta Khrysostomoksen tekstit edustavat ideaaleja eivätkä todellisuutta. Ideaalit voivat kuitenkin kertoa juuri siitä, mikä ei toteutunut yhteiskunnassa, mutta minkä olisi

¹⁸⁶ Joh. Chrys. inani gloria 90. Korut olisivat myös sikäli haitallisia tytöille, sillä Khrysostomoksen mukaan mies ihastuu koruihin ja niiden kauneuteen eikä naiseen itseensä. Joh. Chrys. Virg. 62.2.

¹⁸⁷ Laes 2005, 76–78; Nathan 1999, 139–140.

kirjoittajan mukaan pitänyt toteutua. Näin ollen Khrysostomosta voi tulkita aikansa käytäntöjen kritisoijana. Kuitenkin hän viittasi myös ihmisten toimintamalleihin ottamatta varsinaisesti kantaa tekojen moraalisuuteen. Tällöin hän myös välitti tietoa ajan todellisista käytännöistä.

Kasvatusohjeissaan Khrysostomos suhtautui fyysisen kurituksen käyttämiseen kielteisesti:

Älä kurita häntä lyönneillä äläkä totuta häntä kasvatettavan näin. Sillä jos hän oppii, että kuritat häntä niin, hän oppii halveksimaan sitä. Ja kun hän on oppinut halveksimaan sitä, hän halveksii kaikkea. Anna hänen pelätä vitsaa, mutta älä käytä sitä.¹⁸⁸

Vanhempien ei siis tullut käyttää fyysistä kuritusta lapsiinsa. Ei pidä silti erehtyä ajattelemaan, että Khrysostomos olisi suhtautunut fyysiseen kuritukseen täysin kielteisesti. Kuten edellisestä lainauksesta käy ilmi, vitsaa ei tullut käyttää, mutta sitä tuli kuitenkin käyttää pelottelun välineenä. Fyysinen kuritus teoiksi konkretisoituneena ei ollut hyväksyttävää, mutta sen uhka sen sijaan oli. Se toimi parhaiten niin, että lapsi eli sen pelossa, mutta ei kuitenkaan oppinut halveksimaan sitä sen käytön vaikutuksesta. Khrysostomos tarkensi ajatuksiaan:

Uhkaile häntä vitsalla, mutta älä käytä sitä. Älä anna uhkausten kärjistyä teoiksi. Katso, ettei sanoistasi käy ilmi, ettet aio muuttaa uhkauksiasi teoiksi. Sillä uhkaukset ovat hyviä vain, kun hän uskoo, että aiot muuttaa ne teoiksi. Sillä jos uhkailtu oppii suunnitelmaksi, hän oppii halveksimaan sitä.¹⁸⁹

Tehokkain keino oli siis uhkailu ja lapsen eläminen pelossa. Khrysostomos koki, että fyysiseen kuritukseen tottuisi, jolloin siitä ei olisi hyötyä kasvatuksessa. Uhkailu saattoi sikäli olla tehokasta, sillä lapsi tiesi luultavasti kuitenkin, miltä vitsan saaminen tai lyöminen tuntui. Fyysinen kuritus oli nimittäin läsnä koulutuksessa läpi antiikin eri puolilla Välimerta. Myös Khrysostomos viittasi opettajien tapaan käyttää vitsaa opetuksessa.¹⁹⁰

¹⁸⁸ "Πληγὰς δὲ μὴ συνεχῶς, μηδὲ ἐθίσης αὐτὸν οὕτω παιδεύεσθαι· ἂν γὰρ μάθη παιδεύεσθαι συνεχῶς, καὶ καταφρονεῖν μαθήσεται· μαθὼν δὲ καταφρονεῖν τὰ πάντα ἀνέτρεψεν. Ἀλλὰ φοβείσθω μὲν αἰεὶ πληγὰς, μὴ λαμβανέτω δέ." Joh. Chrys. inani gloria 30.

¹⁸⁹ "καὶ ἐπισειέσθω μὲν τὸ σκῦτος, μὴ καταφερέσθω δέ. Καὶ ἀπειλαὶ προχωρεῖτωσαν μὴ εἰς ἔργον· τοῦτο δὲ μὴ ἔστω δηλόν, ὅτι μέχρις ἀπειλῶν ἐστὶ τὰ ῥήματα· ἀπειλὴ γὰρ τότε καλόν, ὅταν πιστεύηται, ὅτι εἰς ἔργον ἔλθῃ· ἐπεὶ ἐὰν τὴν οἰκονομίαν ὁ ἡμαρτηκῶς μάθη, καταφρονήσει." Joh. Chrys. inani gloria 30.

¹⁹⁰ Harlow (2010) 2014, 27; Laes (2010) 2014, 94; Nathan 1999, 139–140 (ks. myös Quintilianus); Laes 1995, 80; Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 152–153; Joh. Chrys. Hom. 44 in Joh.

Tämä saattaa selittää osittain sen, miksi Khrysostomos ei puuttunut opettajien käyttämään fyysiseen kuritukseen. Se saattoi nimittäin auttaa vanhempia kasvatustehtävässään. Kun opettaja käytti vitsaa, vanhemmille riitti pelkkä vitsalla pelottelu. Toisaalta myös sillä oli keskeinen merkitys, kuka oli kurittaja. Isän valta (*auctoritas*) antoi hänelle luvan ja oikeuden lastensa kurittamiseen, mutta kuritus kuitenkin samasti lapset orjiin ja kertoi isän kontrollin puutteesta. Kuritus alensi lapsen orjan tasolle. Kunnollinen isä erotteli lastensa ja orjiensa kohtelun. Erityisesti Plutarkhos oli tämän kannalla todetessaan, että lyöminen ja muu kuritus olivat soveliaampia orjille kuin vapaasyntyisille. Hän ei kuitenkaan kannattanut edes pelottelua kurituksesta, vaan koki kehumisen ja moittimisen tehokkaampina kasvatustekniikoina. Samoin Khrysostomokselle oli tärkeää tehdä selkeä ero orjien ja vapaasyntyisten välille. Toisaalta hän tahtoi tehdä selväksi, että myöskään poika ei saanut lyödä orjaa.¹⁹¹

Khrysostomos ei siis ollut ainoa, joka vastusti fyysisen kurittamisen käyttöä. Plutarkhoksen lisäksi pakanallisista kirjoittajista Libanios vastusti sitä. Laes näkee kuitenkin Libanioksen pikemminkin poikkeuksena kuin todistuksena yleisemmästä kriittisestä suhtautumisesta lasten fyysiseen kurittamiseen.¹⁹² Libanioksen ja Plutarkhoksen perustelut fyysisen kurituksen vastustamiselle olivat kuitenkin erilaiset kuin Khrysostomoksella. Kun Khrysostomos vetosi erityisesti sen tehottomuuteen kasvatuksessa, Plutarkhos näki sen lapsen alentamisena orjan tasolle.

Sekä pakanallisista että kristillisistä kirjoittajista löytyy myös fyysisen kurituksen kannattajia. Esimerkiksi Hieronymus rinnasti lyövää isää lääkäriin, joka leikatessaan (eli kipua tuottaessaan) hoitaa. Myös Augustinus kannatti kuritusta ja totesi, että isä (*pater familias*) rankaisee perheenjäseniään piiskalla. Seneca näki kurituksen lapsen virheiden korjaamisena. Ausoniukselta (310–395) löytyy puolestaan ajatus, että pojan tulee kestää kuritus filosofisella alistumisella, sillä piiskan pelko on merkki heikkoudesta.¹⁹³ Khrysostomokselle piiskan pelko oli sen sijaan merkki onnistuneesta kasvatuksesta. Pelolla oli siis hyvin erilainen merkitys Khrysostomoksella ja Ausoniuksella. Molemmat korostivat filosofista asennoitumista, mutta suhtautuminen pelkoon paljastaa, että he

¹⁹¹ Harlow (2010) 2014, 27. Ks. myös Laes 1995, 85. Plutarkhos lib. ed. 12. Myös Quintilianus koki, että isän käyttämä fyysinen kuritus poikaansa oli rinnastettavissa orjan kohteluun. Orjan ja vapaasyntyisen eroista Joh. Chrys. inani gloria 71; Orjan lyömisestä Joh. Chrys. inani gloria 69.

¹⁹² Laes 1995, 80. Libanios varoitti isää lapsenohjaajasta, joka löi poikaa kuten soutaja vettä airoillaan.

¹⁹³ Laes 1995, 81, 84.

kokivat sen erilaisena.

Edelliset esimerkit suhtautumisesta fyysiseen kuritukseen puhuvat sen puolesta, että kristinusko ei tuonut varsinaista muutosta käytäntöihin tai edes suhtautumiseen. Edelleen myöhäisantiikissa löytyi sekä vastustajia että kannattajia ja fyysisen kurituksen käyttäminen jatkui. Kuitenkin muutosta tapahtui puhetavoissa ja perusteluissa. Toisaalta niistä löytyy myös yhteyksiä. Kaikissa puhetavoissa ja perusteluissa näkyy kasvatuksen päämäärä: yhteiskunnan normit omaksunut ja moraalisesti moitteeton aikuinen. Kuten Laes osuvasti tulkitsee, antiikissa ei oltu huolestuneita kurituksen psykologisista vaan sosiaalisista seurauksista.¹⁹⁴

Pelottelu ja uhkailu tulivat myös muuten kuin fyysisen kurituksen yhteydessä esiin hänen kasvatusoheissaan. Lapsen tulevaisuus toimi hyvänä väylänä tähän, koska se oli hyvin paljon vanhempien, erityisesti isän, vallassa. Hän muun muassa mainitsi, että poikaa voi uhkailla sanomalla, ettei hän saa hyvää vaimoa, jos hän ei osoita hyveellisyyttä.¹⁹⁵ Hyvän vaimon ja avioliiton löytäminen pojalle olivat vanhemmille tärkeitä asioita. Khrysostomos oletti tällä neuvollaan, että ne olivat myös pojalle tärkeitä, sillä eihän uhkaus muuten olisi ollut toimiva.

Tulevaisuudesta löytyi toivottavassa tapauksessa avioliiton lisäksi taloudellinen varmuus, jonka mahdollisti perinnön siirtyminen vanhemmilta lapsille. Khrysostomos kehotti eräässä saarnassaan muun muassa vanhempia jättämään kelvottomat lapset perinnöttömiksi.¹⁹⁶ Khrysostomos ainakin toivoi, että vanhemmat ottaisivat lapsensa mukaan kirkkoon, joten tällöin hekin olisivat kuulleet tämän. Perinnöttömäksi jättäminen saattoi toimia samankaltaisena pelotteluna kuin huonon avioliiton järjestäminen. Historiantutkija Kyle Harper korostaa, että etenkin myöhäisantiikissa tuli tärkeäksi omaisuuden säilyttäminen ydinperheessä. Perheen perusolemuksiin kuului jälkeläisten saaminen ja omaisuuden siirtäminen jälkeläisille.¹⁹⁷

Fyysisen kurituksen sijaan ja pelottelun lisäksi moitteet toimivat kasvatusten menetelminä. Rankaisuna pojan huonoon käytökseen isän tuli Khrysostomoksen mukaan käyttää ankaraa katsetta ja moittivia sanoja. Toisinaan imartelu ja lupaukset toimivat. Myös

¹⁹⁴ Ibid., 87–88.

¹⁹⁵ Joh. Chrys. inani gloria 61. Ks. myös Joh. Chrys. inani gloria 82. Poikaa saattoi uhkailla myös sanomalla, ettei poika saa ruokaa, jos ei käyttäydy hyvin. Joh. Chrys. stat. 14.1.

¹⁹⁶ Joh. Chrys. Hom. 57 in Joh.

¹⁹⁷ Harper 2012, 679, 685.

Plutarkhos koki kehumisen ja moittimisen tehokkaina menetelminä, sillä kehuminen kannusti kunniallisen tekemiseen ja moite pitämään erossa häpeällisestä.¹⁹⁸ Khrysostomos ei sen sijaan perustellut kehumisen hyödyllisyyttä kasvatuksessa eikä muutenkaan korostanut sitä.

Khrysostomokselta ei löydy mainintoja varsinaisten lahjojen antamisesta pojalle osoituksena hänen hyvästä käytöksestään, ellei sitten hyvän vaimon antaminen. Sen sijaan lahjat toimivat pelottelun kaltaisesti ennalta ehkäisevästi: lahjoja antamalla poika pidättäytyisi paremmin teatterista. Hieronymus mainitsi ohjeissaan tytön kasvattamiseen, että tytön opiskellessa aakkosia hänet tulisi palkita kakuilla ja muilla makeilla herkuilla.¹⁹⁹ Lahjat saattoivat olla siis joko kannustimina tai osoituksina hyvästä toiminnasta. Ne osoittivat myös vanhempien kiintymystä lapsiinsa. Lahjonnasta silti tuskin voi puhua.

Kuritus ja palkitseminen olivat ensi sijaisesti sitä varten, että lapsesta tulisi hyvä aikuinen. Niiden ei kuulunut olla osoituksia vanhempien vallasta tai varallisuudesta. Pikemminkin piiskaaminen oli nöyryyttävää sekä isälle että pojalle, sillä se oli merkki isän kontrollin puutteesta ja pojalle alentamista orjan tasolle, kuten on jo aiemmin käynyt ilmi.²⁰⁰ Niin moitteilla kuin kehuilla tuli olla syynsä. Khrysostomoksen kuvaus omasta äidistään valaisee hänen ajatuksiaan vanhempien kiintymyksestä lastaan kohtaan:

[E]i kukaan äiti ole niin sydämetön ja niin vihaa lastaan, että hän ilman pakottavaa syytä tai kenenkään vaatimatta kaikille parjaisi ja panettelisi vaivalla synnyttämäänsä ja kasvattamaansa.²⁰¹

Khrysostomos antoi kasvatusohjeet vanhemmille, jotta he osaisivat kasvattaa lapsistaan kunnollisia kristittyjä. Tavoitteena ei ollut kiusata lasta rajoituksilla tai tehdä lapsen elämää kurjaksi pitämällä häntä pelossa. Rajoitukset ja pelottelut olivat osa lapsen ohjaamista kohti hyvää aikuisuutta. Samoin kaikessa muussa näkyi kasvatuksen päämääränä ollut hyvä kristillinen aikuisuus. Tarinoiden ja lapsen lähimpiin tuli olla

¹⁹⁸ Joh. Chrys. inani gloria 30; Plut. lib. educ. 12.

¹⁹⁹ Joh. Chrys. inani gloria 67, 78; Hier. ep. 128. Hän viittasi ennen sitä lapsen taipumukseen pitää makeasta. Myös Basileios Kesarealainen kannatti lasten palkitsemista. Leyerle 2013, 570–571.

²⁰⁰ Harlow (2010) 2014, 27. Verbin *παιδεύω* kantasana on *παῖς*, joka tarkoittaa sekä lasta että orjaa. Verbi itsessään sen sijaan tarkoittaa sekä kasvattamista että kurittamista. Se voi viitata siihen, että kuritus oli keskeinen osa kasvatusta. Toisaalta se herättää myös kysymyksen, viittaako verbin kuritusmerkitys orjaan vai lapseen vai kenties molempiin.

²⁰¹ ”οὐδεμία οὕτως ἐστὶ μήτηρ ἄστοργος καὶ μισότεκνος ὡς τοῦτον ὃν ᾤδινε καὶ ἔτεκε καὶ ἔθρεψε, μηδεμίαν ἀναγκαζούσης προφάσεως, μηδὲ βιαζομένου τινός, κακίζειν καὶ διαβάλλειν παρὰ πᾶσιν.” Joh. Chrys. sac. 6.7. Suom. Helena Lampi. Libanios kirjoitti samankaltaisesti, ettei äiti koskaan tee lastaan murheelliseksi. Vuolanto 2013, 585.

esimerkkeinä lapselle hyvästä jäljiteltävästä tavasta elää. Vanhempien tuli seurata lapsia ja kiinnittää huomiota heidän luonteenpiirteisiinsä, jotta he pystyivät kehittämään niitä ja näin muovaamaan lapsistaan kristittyjä.

4. ”Kasvata hänestä kilvoittelija Kristukselle” – kohti aikuisuutta

4.1. Pojasta mieheksi

Kasvatusohjeiden taustalla oli koko ajan kasvatuksen päämäärä: tulevat aikuiset. Johannes Khrysostomos antoi ohjeita vanhemmille, miten he voisivat kasvattaa lapsistaan kunnollisia aikuisia. Koko ajan antaessaan ohjeita lastenkasvatukseen hän tuli samalla määritelleeksi hyvän aikuisuuden tunnuspiirteitä. Vaikka hän tunnusti lapsuuden omaksi elämänvaiheekseen, näki sen omat tunnuspiirteet ja hyväksyi ne, hän tahtoi vanhempien kannustavan lapsia kasvamaan kohti hyvää kristillistä aikuisuutta.

Aikuisuuden tuomat asiat olivat osittain läsnä jo lapsuudessa, ainakin ihannetapauksessa. Lasta tutustutettiin ja opetettiin pikkuhiljaa aikuisuuden asioihin. Sukupuoliroolit omaksuttiin jo varhain lapsuudessa. Tässä keskeisiä olivat vanhempien omat esimerkit sukupuoltensa edustajina, kuten jo edellisistä luvuista on käynyt ilmi. Toinen asia, jonka tuli olla läsnä jo lapsuudessa mutta jonka tuli kehittyä ja jatkua aikuisuudessa, oli kristillisuus. Khrysostomoksen ihanteena oli kristillinen kasvatus, jossa lapsi perehdytettiin kristinuskoon pienestä pitäen.

Vaikka Khrysostomos käytti kasvatusohjeissaan pääasiassa sanoja *παῖς* ja *παῖδιον*, jotka saattoivat tarkoittaa joko yleisesti ”lasta” tai tarkemmin vain ”poikaa”, hän käsitteli enemmän poikien kuin tyttöjen kasvatusta ohjeissaan. Toisaalta monet kasvatusohjeet sopivat molempien sukupuolten kasvatukseen. Lapsista tehtiin kasvatusprosessissa osa sosiaalista systeemiä ja heitä valmistettiin sopiviin rooleihin. Vanhemmat ohjasivat lapsiaan ja tekivät päätöksiä heidän tulevaisuudestaan. Tytöt olivat äidin alaisuudessa ja pojat siirtyivät äidin alaisuudesta isän alaisuuteen kasvaessaan.²⁰² Molemmilla vanhemmilla oli siis keskeinen rooli lapsen tulevaisuuteen kasvattamisessa ja ohjaamisessa sekä tulevaisuuden valintojen tekemisessä. Sekä tyttöjen että poikien tulevaisuus oli paljolti vanhempien vallassa. Heitä kasvatettiin erilaisin menetelmin erilaisiin rooleihin, mutta joka tapauksessa vanhempien päätäntävalta oli merkittävä.

Kreikkalais-roomalaiseen kulttuuriin kuului ajatus ihmisen perusluonteen muuttumattomuudesta. Tähän liittyi myös käsitys, että peruspiirteet tulivat esiin jo lapsuudessa. Lapsuus olikin yksilön tulevan luonteen määrittäjä tai ennakoija.²⁰³ Caseau-Chevallier on toisaalta myös sitä mieltä, että vanhemmat tahtoivat tietää, mitä heidän

²⁰² Clark 1994, 18; Kalogeras 2005, 135–136.

²⁰³ Vuolanto 2015, 322–323.

lapsistaan tuli aikuisina, joten he seurailivat enteitä. Myös Hatlie kiinnittää huomiota kreikkalais-roomalaisen astrologian jatkuvuuteen myöhäisantiikissa, jonka ajateltiin paljastavan lapsen elämänkaaren, tulevan fyysisen ulkomuodon ja luonteen, paikan perheessä, varallisuuden, avioliiton ja kuolintavan.²⁰⁴ Nämä asiat puhuvat sen puolesta, että vanhemmat olivat huolissaan lastensa tulevaisuudesta. He halusivat varmistua, että heidän lapsensa olisivat kunnollisia ja pärjäisivät tulevaisuudessa.

Khrysostomos kritisoi pakanallisia tapoja, mutta hän ei ottanut kantaa astrologiaan. Vanhempien huoli lapsen tulevaisuudesta näkyi kuitenkin hänen moittiessa vanhempien pakanallisia nimeämistapoja. Hän kielsi kasvatusohjeissaan vanhempia noudattamasta kreikkalaista tapaa syyttää kynttilöitä ja liittää niihin lasten nimiä selvittääkseen, mikä nimistä olisi paras. Kauimmin palanut kynttilä ja siinä ollut nimi merkitsivät sitä, että sillä nimellä lapsi saisi pisimmän elämän. Toisessa saarnassaan Khrysostomos viittasi toisaalta siihen, että lapsille juuri pitkän elämän saaminen oli ymmärrettävää ja siitä syystä se toimi lasten motivointikeinona.²⁰⁵ Pitkä elämä oli varmasti sekä vanhemmille että lapsille tärkeä päämäärä. Vanhemmat olivat valmiita turvautumaan erilaisiin keinoihin mahdollistaakseen sen parhaiten.

Khrysostomoksen mukaan kasvatuksessa oli tärkeää, että lapsi oppisi kohtaamaan vaikeudet eikä yllättyisi niistä.²⁰⁶ Kasvatusohjeissaan hän otti esimerkin pojasta, jonka isän tulisi sanoa hänelle:

Jos näet, että orjasi on rikkonut yhden vahataulukaivertimesi tai kirjoitusruokosi, älä suutu tai toimi väärin, vaan ole anteeksiantava ja sovitteleva. Näin oppineena pienistä menetyksistä opit kestäämään myös suuria menetyksiä.²⁰⁷

Khrysostomos näki pienten menetysten kestämisen tienä aikuisuuteen, jossa kestäisi kaikki menetykset. Menetysten kestäminen ja vihasta pidättäytyminen olivat sen sijaan merkkejä filosofisesta luonteesta, joka puolestaan oli yksi Khrysostomoksen asettamista kasvatustavoitteista.²⁰⁸ Kuoleman jatkuva läsnäolo myöhäisantiikissa tarkoitti sitä, että

²⁰⁴ Caseau-Chevallier 2009, 128; Hatlie 2010, 184–185.

²⁰⁵ Joh. Chrys. inani gloria 48; Joh. Chrys. Hom. 21 in ef. 3. Lapset tuli Khrysostomoksen mukaan nimetä sen sijaan pyhien mukaan. Ks. Joh. Chrys. inani gloria 49.

²⁰⁶ Joh. Chrys. Hom. 21 in ef. 4. Plutarkhos esitti samankaltaisen huomion todetessaan metaforisesti, että lapsi tuli opettaa kestäämään myrskyä. Plut. lib. educ. 11.

²⁰⁷ ”Ἄν ἴδῃς ἢ γραφίδα ἀπολωλυῖαν ἢ κάλαμον διακλασθέντα ὑπὸ τοῦ οἰκέτου, μὴ ὀργίζου μηδὲ ὑβρίσης, ἀλλ' ἔσο συγγνωμονικός, ἔσο εὐπαραίτητος· οὕτως ἀπὸ τῶν μικρῶν καὶ τὰς μεγάλας οἶση ζημίαις.” Joh. Chrys. inani gloria 73.

²⁰⁸ Joh. Chrys. inani gloria 73. Lapsen kasvattaminen filosofiksi ks. Joh. Chrys. inani gloria 39.

ihmiset kokivat jatkuvasti menetyksiä. Nämä menetykset muiden ohella oli kuitenkin kestettävä. Khrysostomokselle oli tärkeää, että jo lapsen tulisi oppia kestämään pienet menetykset, sillä ne olivat tie suurempien menetysten kestämiseen filosofisella asennoitumisella. Menetysten kestämiseen liittyi myös uskonnollinen puoli. Koska tärkeintä elämässä oli tulevaan hengelliseen elämään valmistautuminen, maallisella elämällä ja sen tuomilla menetyksillä ei pitänyt olla suurta merkitystä.

Lapsia kasvatettiin sukupuolirooleihin esimerkiksi tarinoiden, sukupuolisidonnaisten lelujen ja tosielämän roolimallien avulla, kuten Horn toteaa. Heitä rohkaistiin imitoimaan aikuiselämää. Hatlien mukaan sukupuoliroolit olivat läsnä jo lapsuudessa, mutta erityisesti nuoruudessa niiden läsnäolo oli merkittävää. Yksi osa sukupuolirooleihin kasvatusta oli perheen roolien ja niiden välisen hierarkian opettaminen. Mies hallitsi vaimoaan, mies ja vaimo yhdessä lapsiaan, kuten myös Khrysostomos teki selväksi.²⁰⁹

Pojan aikuisuuteen ja miehuuteen kuului yleensä aviomiehenä ja perheenisänä oleminen. Hän oli myös vastuussa perheensä taloudesta, mikä tarkoitti usein ammatillisen uran tarvetta. Nathan muotoilee asian osuvasti niin, että optimaalinen loppu isyydelle oli se, että isä oli kasvattanut taloudellisesti pärjäävän nuoren miehen, joka oli naimisissa ja jolla oli oma perhe.²¹⁰ Vaikka nämä roolit kuuluivat vasta aikuisuuteen, joskin osa lapsista joutui tekemään töitä, niihin valmistaminen alkoi jo aiemmin. Nämä näkyvät myös Khrysostomoksen kasvatusohjeissa tulevina päämäärinä.

Avioliitto oli yksi keskeisimmistä siirtymäriiteistä lapsuudesta aikuisuuteen antiikissa. Vuolannon mukaan se ei ollut yhtä merkittävä muutos pojalle kuin tytölle, mutta se merkitsi silti nuoruusvuosien päättymistä. Se tarkoitti pojan vallan ja vastuun kasvamista: hänen tuli huolehtia perheestään ja sen omaisuudesta.²¹¹ Vuolanto ei oikeastaan perustele, miksi hän katsoo muutoksen olleen suurempi tytölle kuin pojalle. Ehkä se liittyy siihen, että aikuisuus toi pojalle paljon muitakin muutoksia kuin avioliiton, kun tytön merkittävin muutos aikuistuesssa oli juuri avioliittoelämän alkaminen.

Khrysostomos kuvaili tätä siirtymäriittä vedoten Raamattuun, että mies jättää vanhempansa yhtyäkseen vaimoonsa.²¹² Avioliitto tarkoitti uuden perheen syntymistä ja

²⁰⁹ Horn 2010, 111–112; Hatlie 1994, 197. Sukupuolisidonnaisista leluista ks. Leyerle 2013, 561–562. Ks. myös Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 119; Joh. Chrys. Hom. 21 in ef. 3.

²¹⁰ Nathan 1999, 145.

²¹¹ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 55, 58.

²¹² Joh. Chrys. Hom. 20 in ef.

vanhan jättämistä. Siteitä ei varmasti täysin katkaistu vanhaan perheeseen, mutta pojasta oli tullut avioliiton myötä uuden liiton jäsen. Hän oli samaa lihaa vaimonsa kanssa ja vastuussa hänestä ja heidän tulevista lapsistaan. Tämä oli suuri muutos pojan elämässä, jonka ei tarvinnut ennen huolehtia muista eikä edes itsestään samalla tavalla.

Lasten avioliittojen solmiminen tiettyyn ikään mennessä saattoi olla vanhempien tavoitteena, mikä heijastui myös kasvatuksessa. Hatlie toteaa, että yleensä poikien avioliittoa alettiin suunnitella myöhemmin kuin tyttöjen, nuoruudessa tai vasta nuorena aikuisuudessa.²¹³ Hatlie puhuu siis avioliiton suunnittelusta. Ainakaan Khrysostomokselta ei saa tukea ajatukselle, että avioliittoa olisi alettu suunnitella aiemmin tyttöä kuin poikaa varten. Se on varmasti mahdollista, että tytöt avioituivat usein poikia aiemmin, esimerkiksi lyhempien opintojen takia, mutta suunnittelun aloittamisen ajankohdan eroista ei voi mielestäni tehdä sellaista tulkintaa. Olen pikemminkin sitä mieltä, että vanhemmilla oli hyvinkin alusta asti käsitys siitä, halusivatko ja aikoivatko he järjestää avioliiton lapsilleen vai vaihtoehtoisesti pyhittää lapsensa hengelliselle elämälle. Tämä kosketti sekä tyttöjä että poikia. Tietenkin oli mahdollista, että vanhempien ajatukset ja suunnitelmat muuttuivat. Tätä ajatusta tukee mielestäni Khrysostomoksen maininnat avioliiton käyttämisestä pojan uhkailu- ja rohkaisukeinona. Hänen mukaansa oli tehokasta uhkailla, että poika ei saisi hyvää avioliittoa, jos hän ei käyttäytyisi hyveellisesti ja toisaalta olisi tehokasta myös luvata pojalle hyvä avioliitto ja näin motivoida häntä toimimaan hyvin.²¹⁴ Avioliitolla uhkailu toimi jo ennen kuin ketään tiettyä morsianta oli valittu ja se oli selkeä merkki vanhempien suunnitelmista pojan tulevaisuuden varalle.

Vuolanto toteaa, että avioliitto oli usein sukujen välistä kauppaa. Vanhemmat ottivat tarkasti huomioon taloudelliset ja poliittiset seikat ja loivat niin sanottuja yhteistyö- ja avunantoliittoja.²¹⁵ Tämä käy erittäin selvästi ilmi myös Khrysostomoksen lukuisista valituksista hänen aikansa ihmisistä, jotka pyrkivät avioliitolla kohentamaan asemaansa tai varallisuuttaan. Hän kuvaili, että kihlautuminen ja naimisiinmeno olivat usein sukujen välistä kauppaa, vaikka niiden tulisi olla elämän jakamista. Hän ei ollut ainut, joka näki tämän ongelmana, sillä vuonna 371 tuli laki, joka pyrki kieltämään miehiä ostamasta

²¹³ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 53–54; Hatlie 2010, 188.

²¹⁴ Joh. Chrys. inani gloria 61.

²¹⁵ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 51, 94; Harper 2012, 671, 688. Ks. myös Hennessy 2010, 85.

jaloja naisia avioliittoon.²¹⁶

Harperin mukaan avioliitot, joissa puoliset olivat eri sosiaalisista asemista, olivat yleisiä. Hän myös toteaa, että vaimot olivat sosiaalisen arvovallan symboleita miehille, sillä heidän statuksensa oli liikkumaton. Toisaalta hänen mukaansa nainen ei voinut olla paljon miestänsä korkeammalla, sillä miehen tuli hallita vaimoaan.²¹⁷ Harperin näkökulma on hyvä, sillä suvun ja perheen kunnia ja maine olivat tärkeitä tekijöitä varmasti monille. Vanhemmat tahtoivat pojalleen hyvän avioliiton ja kunniallisen vaimon, joka saattaisi kohentaa pojan ja jopa koko perheen mainetta ja asemaa. Sen lisäksi että korkea-arvoinen vaimo toi perheeseen rahaa, hän toi myös sosiaalista arvoa.

Khrysostomos näki ongelmallisina avioliitot, joissa puolisoitten sosiaaliset statukset tai varallisuudet olivat paljon toisistaan poikkeavat, mikä kertoo myös ilmiön olemassaolosta:

Mies, joka ottaa vaimon samasta asemasta tai köyhemmän kuin hän itse on, ottaa apurin ja liittolaisen ja tuo kaikki siunaukset taloonsa. Vaimon oma köyhyys pakottaa hänet pitämään huolta miehestään suurella huolella, alistuu hänen tahtoonsa ja tottelee häntä kaikessa. [--] Älkäämme siksi tavoitelko saavamme rahaa vaan rauhaa saavuttaaksemme onnen.²¹⁸

Tavoitteena avioliitossa oli rauhan saaminen ja aviopuolisoiden eläminen kumppaneina, mikä ei onnistunut Khrysostomoksen mukaan, jos kumppaneiden varallisuudessa oli suuri ero. Raha saattoi aiheuttaa nimittäin sen, että kumppani pyrki hyötymään toisen omaisuudesta unohtaen avioliiton perimmäisen tarkoituksen. Sen sijaan vaimon köyhyys saattoi toimia kannustimena. Mielestäni tämä johtui mahdollisesti siitä, että Khrysostomoksen mukaan vaimon täytyi tuoda jotain muuta, jos hän ei voinut tuoda avioliittoon paljon rahaa. Köyhyys siis herätti vaimossa ehkä jopa tietynlaista häpeää ja riittämättömyyden tunnetta, joka hänen tuli paikata muilla ominaisuuksilla eli hyveellisyydellä miestänsä kohtaan.

Myös Plutarkhos varoitti isää naittamasta poikiaan paljon heitä rikkaammille tai syntyperältään korkea-arvoisemmille naisille, ettei miehistä tulisi vaimonsa myötäjäisten

²¹⁶ Joh. Chrys. qual. duc. 3; Harper 2012, 667, 690–691.

²¹⁷ Harper 2012, 667, 692.

²¹⁸ ”Ὁ δὲ ὀμότιμον ἢ πενεστέραν λαβὼν γυναῖκα, βοηθὸν καὶ σύμμαχον ἔλαβε, καὶ πάντα εἰς τὴν οἰκίαν εἰσήγαγε τὰ ἀγαθὰ. Ἡ γὰρ τῆς πενίας ἀνάγκη θεραπεύειν αὐτὴν μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιμελείας ἀναπείθει τὸν ἄνδρα, καὶ πάντα εἴκειν καὶ πείθεσθαι.” Joh. Chrys. qual. duc. 4. Khrysostomos korosti muutenkin näkemystä, että nainen luotiin nimenomaan apuriksi miehelle. Ks. esim. Joh. Chrys. Hom. 12 in col. 5.

orjia aviomiesten sijaan. Khrysostomos oli sitä mieltä, että miehet, jotka tahtoivat rikastua vaimonsa avulla, joutuivat kiusaukseen, ansaan ja vahingollisiin haluihin, jotka johtivat tuhoon.²¹⁹ Hän puhui tässä yhteydessä ikään kuin miehet tekisivät itse päätöksensä vaimonsa valinnassa, mutta hänen muista huomioistaan voi päätellä, että kyse oli usein nimenomaan isien tai vanhempien toiveista rikastua:

Jos meillä on poika, huolehdimme siitä, että löydämme hänelle rikkaan vaimon, mutta emme hänen hyveellisyytensä kehittämistä. Huolehdimme siitä, miten saisimme rahaa, mutta emme siitä, miten saisimme tapoja.²²⁰

Rikkaan vaimon löytyminen olikin ehkä tärkeämpää vanhemmille kuin itse pojalle. Pojan hyvä avioliitto toi hyötyä myös vanhemmille. Khrysostomos siis kritisoi vanhempien väärää lähtökohtia avioliiton solmimiseen. Sen lisäksi moite kohdistui siihen, että vanhemmat keskittyivät omiin etuihinsa. Vanhempien ei tullut etsiä rikkaasta avioliittoa pojalleen, joka olisi hyödyttänyt heitä itseäkin, vaan pojan tuli olla keskiössä. Pojan hyveellisyyden kehittäminen oli tärkeämpää kuin maallisen mammonan etsiminen.

Rahan ja aseman sijaan vaimosta tuli etsiä sielun hyveellisyyttä ja luonteen jaloutta. Hän myös varoitti ulkoisen kauneuden arvostamisesta ja etsimisestä, sillä se toi usein mukanaan ylpeyttä ja hölmöyttä.²²¹ Khrysostomos antoi hyvin tarkkoja ohjeita vaimon valintaan. Tämä liittyi varmasti myös siihen, että kristinusko toi muutoksia avioliittoon. Kristinusko omaksui kreikkalais-roomalaisen monogamian, mutta sen myötä avioliiton luonne muuttui. Harper toteaa, että kristillisen avioliiton uutuutena oli erityisesti kaksi tekijää: avioliiton purkaantumattomuus ja seksuaalinen eksklusiivisuus. Avioliiton purkaantumattomuus eli toisin sanoen avioeron mahdottomuus (tai mahdollisuus vain tietyissä ääritapauksissa) perustui hänen mukaansa kristilliseen ajatteluun, jossa korostettiin puolisoista tulevan yksi liha avioliitossa. Avioeron lisäksi uudelleenavioitumista vastustettiin. Seksuaalisella eksklusiivisuudella hän sen sijaan tarkoittaa sitä, että avioliitto tarkoitti sekä miehelle että naiselle sitä, että seksuaalisuus kuului ainoastaan avioliiton sisälle eikä ulkopuolisia suhteita sallittu kummallekaan osapuolelle. Tämä oli uutta, sillä ennen tämä sitoumus oli koskenut vain naista.²²² Nämä tekijät tarkoittivat sitä, että aviopuolison valinnassa tuli olla hyvin tarkka, sillä oli vain

²¹⁹ Plut. lib. educ. 19; Joh. Chrys. Hom. 20 in ef. 3.

²²⁰ ”κὸν παῖδα κτησώμεθα, οὐ σπουδάζομεν ὅπως γένηται ἀγαθός, ἀλλ’ ὅπως πλουσίαν αὐτῆ γυναῖκα λάβωμεν· οὐχ ὅπως εὐτροπος, ἀλλ’ ὅπως εὐπορος.” Joh. Chrys. Hom. 20 in ef. 3.

²²¹ Joh. Chrys. Hom. 20 in ef.2.; Joh. Chrys. qual. duc. 5.

²²² Harper 2012, 679 ja 667.

yksi mahdollisuus onnistua.

Kristinusko ei silti täysin muuttanut avioliittoa eikä etenäkään siihen liittyneitä lakeja. Avioliiton solmiminen ei kuulunut kirkollisiin toimituksiin, vaan se oli maallinen tilaisuus. Avioerolait muuttuivat suuntaan ja toiseen. Myös uudelleenavioituminen oli tyypillistä erityisesti leskeytymisen jälkeen.²²³ Kuitenkin Khrysostomos vastusti sekä avioeroa että uudelleenavioitumista vahvasti. Vanhempien tuli miettiä tarkasti valitessaan puolisoa pojalleen: ”Jos otat huonon vaimon, sinun täytyy kestää kaikki harmit. Jos et kestä sitä, sinä syyllistyt aviorikokseen eroamalla hänestä.”²²⁴ Myös tämä korosti puolison valinnan tärkeyttä.

Avioliitto oli keskeinen vaihe vanhempien ja lasten elämässä ja sen eteen tehtiin paljon valmisteluja. Poikaa kasvatettiin tulevaan aviomiehen rooliin eikä aviokumppanin valinnassa ja esittelyssä tullut viivytellä. Kun vanhemmat olivat valinneet pojalle morsiamen aikaisin, se toimi tehosteena pojan kasvatuksessa. Pojan tuli käyttäytyä moitteettomasti saadakseen hyvän avioliiton, sillä Khrysostomos kehotti vanhempia kertomaan pojalle, että kaikki, jotka tuntevat morsiamen, pitävät huolen siitä, millainen poika ja hänen elämäntapansa ovat ja tulevat kertomaan niistä tytölle. Tämä toimi, sillä poika katsoi tulevaisuutensa olevan uhattuna.²²⁵ Pojan tuli siis olla jo lapsuudessaan ja nuoruudessaan kelvollinen tulevalle morsiamelleen. Aviomiehenä oleminen ei alkanut vasta avioliitossa, vaan aviomiehen kunnollisuus tuli omaksua jo aiemmin. Hänen tuli olla myös uskollinen tulevalle puolisolleen jo ennen naimisiinmenoa. Kyseinen kohta paljastaa myös sen, että tulevaisuudella oli pojalle merkitystä jo hänen lapsuudessaan, tai ainakin Khrysostomos näki asian näin. Poika tiesi tai hänelle tuli tehdä selväksi, että hänen tulevaisuutensa oli hänen vanhempiensa käsissä. Poika pystyi vaikuttamaan tulevaisuuteen vain hänen käyttäytymisellään tai näin hänelle ainakin uskoteltiin. On vaikea sanoa, miten paljon sillä oli merkitystä todellisuudessa.

Harperin mukaan perheellä oli myöhäisantiikissa kaksi perustehtävää: biologisten jälkeläisten saaminen ja omaisuuden siirtyminen. Avioliitto takasi jälkeläisten laillisuuden ja perimisoikeuden. Myöhäisantiikissa tuli hyvin keskeiseksi, että omaisuus

²²³ Ibid., 673; Laato 2011, 43.

²²⁴ ”Εἰ ἡ πονηρὰν λαβόντα γυναῖκα φέρειν αὐτῆς τὴν ἐπάχθειαν, ἢ τοῦτο μὴ βουλόμενον, ἐκβαλόντα μοιχεῖα ἀλίσκεσθαι.” Joh. Chrys. qual. duc. 2. Khrysostomos osoittaessaan neitsyyden paremmuutta avioliittoon nähden perusteli myös, että avioliitossa oli kestettävä, vaikka olisi ottanut huonon vaimon. Joh. Chrys. Virg. 28.3.

²²⁵ Joh. Chrys. inani gloria 81–82.

pysyi niin sanotussa ydinperheessä.²²⁶ Nämä tekijät tulevat esiin myös Khrysostomoksella. Harper ei kuitenkaan mainitse erästä Khrysostomokselle hyvin keskeistä avioliiton tarkoitusta kuvaillessaan yleisesti myöhäisantiikin perhettä ja avioliittoa, nimittäin seksuaalisuuden toteuttamista. Se oli hänen mukaansa vielä lasten saamista keskeisempi avioliiton tarkoitus. Se meni myös omaisuuden siirtymisen edelle, jota hän ei pitänytkaan varsinaisesti avioliiton tai lasten saamisen tarkoituksena, mutta joka kuitenkin näkyi hänen teksteissään. Sen sijaan seksuaalisuus ja lasten saaminen olivat hänelle avioliittoon kuulunut parivaljakko: ”Otat vaimon [seksuaalisen] kohtuullisuuden ja lasten saamisen vuoksi.”²²⁷ Khrysostomos arvosti neitsyyttä enemmän kuin avioliittoa, mutta oli sitä mieltä, että ihmisten halut olivat usein niin suuret, että avioliitto oli parempi valinta, etteivät he syyllistyisi haureuteen.

Khrysostomos ei varsinaisesti käsitellyt, miten poikaa kasvatettaisiin tulevaan isän rooliinsa. Lähinnä hän muutamassa kohdassa kasvatusohjeitaan viittasi pojan tulevaisuuden rooliin myös perheenisänä.²²⁸ Khrysostomoksen muista ohjeista ja ajatuksista voi kuitenkin päätellä, että isän tuli olla esikuvana pojalleen, jolloin hän tarjosi mallin hyvästä isyydestä, jota pojan tulisi myös tulla noudattamaan.

Kuten olen aiemmin todennut, perheen päänä toimiminen tarkoitti myös taloudesta huolehtimista. Se puolestaan tarkoitti usein työnteolla perheen elättämistä. Khrysostomos ei juurikaan käsitellyt pojan kasvattamista työelämää varten. Joitakin asioita voi kuitenkin löytää hänen teksteistään.

Khrysostomos viittasi aikansa tapaan kasvattaa pojat samaan ammattiin kuin heidän isänsä.²²⁹ Myös Vuolanto viittaa tähän käytäntöön. Lapsia otettiin usein töihin mukaan, sillä se oli usein ainoa hoitojärjestely. Toisaalta työn oppiminen perustui paljolti matkimiseen, jolloin työssä mukana oleminen kuului luonnollisesti siihen. Vuolanto toteaa, että saman työn jatkaminen oli myös osa perheen perinteiden jatkamista. Toisaalta hän myös täydentää, että isän kuolema varhaisessa vaiheessa mahdollisti pojan

²²⁶ Harper 2012, 679, 685.

²²⁷ ”Γυναικα ἄγη ἐπὶ σωφροσύνη καὶ παιδοποιία.” Joh. Chrys. Hom. 12 in col. 4. Ks. myös esim. Joh. Chrys. Virg. 19.1., 49.3.

²²⁸ Ks. esim. Joh. Chrys. inani gloria 88.

²²⁹ Joh. Chrys. Hom. 2 in Joh. Ks. myös Joh. Chrys. inani gloria 34, jossa hän viittasi sotilaiden poikiin, joista tuli sotilaita. Samoin Jumalan lapsista voitiin kasvattaa Jumalan sotilaita. Sotilaaksi kouluttaminen aloitettiin varhaisella iällä. Hennessy 2010, 89.

vapaamman uravalinnan.²³⁰ Sen lisäksi, että työllä elätettiin perhettä, sillä siis saatettiin jatkaa perheen perinteitä. Toisaalta työura saattoi olla mahdollisuus pojalle toteuttaa omia haaveita. Hengellistä uraa käsittelen kuitenkin vasta kolmannessa alaluvussa.

4.2. Tytöstä naiseksi

Tytön tulevaisuus piti usein sisällään vaimona ja äitinä olemisen. Avioliitto ja perhe-elämä määrittivät keskeisesti hänen rooliaan ja häneltä odotettuja ominaisuuksia. Parhaan ja läheisimmän mallin tulevalle perheenemännän roolille tarjosi tytön oma äiti. Häntä seuraamalla ja auttamalla tyttö oppi jo lapsuudessaan ja nuoruudessaan hänelle kuuluvia tehtäviä.

Vaikka äiti oli keskeisin malli ja rooliin opastaja tytölle, tulevaisuuden päätöksistä vastasi erityisesti isä, toki usein äidin kanssa. Jos isä oli kuollut, muut läheiset valitsivat puolison tytölle. Clark toteaa, että tyttö sai hylätä puolisoehdokkaan vain, jos hän oli henkisesti viallinen.²³¹ Tämä tuskin oli silti kovin yleistä, sillä vanhemmat näkivät yleensä paljon vaivaa kumppanin etsimiseen, ellei sitten heidän motiivinsa löytää rikkaita ja korkearvoisia puolisoita tarkoittanut, ettei muilla ominaisuuksilla ollut mitään merkitystä. Clark ei kuitenkaan kerro tarkemmin, mitä tämä henkinen viallisuus tarkoittaa, tai miten tyttö pystyi osoittamaan sen ja kenelle se osoitettiin.

Harper täsmentää, että avioliitto ei ollut antiikissa periaatteessa valtion säätämä tai hyväksymä, vaan siihen riitti molempien osapuolien avioitumisaikeet ja –kelvollisuus sekä isien hyväksyntä. Siihen ei tarvinnut virallista seremoniaa tai omaisuuksien vaihtamista.²³² Avioliiton solmiminen ei ollut kuitenkaan kaikille mahdollista, kuten edellisistä kohdista voi päätellä. Siihen tarvittiin riittävää ikää ja suostumusta. Myös Basileios Suuren kaanoneista voi päätellä, että mikäli osapuolten isät olivat elossa, avioliiton tuli saada heidän suostumuksensa. Jos avioliitto solmittiin siitä huolimatta, kyseessä oli aviorikos. Clark korostaa juuri isän päätäntävaltaa lasten avioliittoasioissa, sillä kyseessä oli hänen omaisuutensa ja jälkipolvensa. Äidin valta kuitenkin kasvoi

²³⁰ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 118–119, 156. Esimerkiksi Libanios ilmaisi kierrellen, että hänen isänsä varhainen kuolema mahdollisti hänelle vapaamman uravalinnan. Vuolanto 2013, 584.

²³¹ Clark 1994, 9.

²³² Harper 2012, 672.

myöhäisantiikissa.²³³

Myös Nathan tähdentää isän roolia tyttärien naittamisessa todetessaan, että hyvän avioliiton löytäminen tyttärelle oli usein isän huolena. Tämä näkyy myös Khrysostomoksen teksteissä. Hän totesi, että tyttären avioliiton solmiminen ja suurten myötäjäisten antaminen vaativat suurta luottamista mieheen, eli sulhaseen, jota ei edes tunne ja jota ei ole ehkä edes nähnyt.²³⁴ Toisaalta sopimus tehtiin usein vanhempien kesken, eikä siis morsiamen vanhempien ja sulhasen välillä, kuten on jo aiemmin tullut ilmi. Näin ollen avioliiton järjestäminen ei vaatinut luottamusta ainoastaan sulhaseen, vaan luottamus hänen vanhempiinsa oli myös oleellista. Toki sulhanen oli se henkilö, jonka kotiin oma tytär annettiin, jolloin vanhempien huolena oli enemmän hänen kunnollisuutensa.

Khrysostomos keskittyi saarnoissaan antamaan ohjeita hyvän vaimon valintaan. Näin tehdessään hän tuli samalla kertoneeksi, millaisia ominaisuuksia hyvällä vaimolla tuli olla. Ne puolestaan antavat viitteitä siitä, millaisia päämääriä tyttöjen kasvatuksessa todennäköisesti oli.

Hyvän vaimon ei tullut nalkuttaa miehelle. Hän ei saanut haukkua miestänsä laiskaksi tai syyttää miestä siitä, että toisilla oli enemmän rahaa kuin heillä. Rahanahneus tai ylellisyyksiin tottuminen ei kuulunut hyvän vaimon ominaisuuksiin. Samassa saarnassaan Khrysostomos totesi, että naisen ei tulisi koristaa itseään kultarenkailla tai muilla koruilla eikä kalliilla vaatteilla. Sen sijaan kunniallinen ulkonäkö olisi hyveellistä. Myös kasvatuseroissaan Khrysostomos teki selväksi, ettei lapsia saisi totuttaa koruihin ja ylellisiin vaatteisiin, kuten on jo aiemmin tullut ilmi. Lapsi ei vielä itse arvostaisi niitä, mutta voisi tottua niihin ja olla vaivaksi tulevaisuudessa aviopuolisolleen.²³⁵ Khrysostomoksen mukaan oli siis tärkeää totuttaa lapset heidän tulevaisuuden roolien mukaiseen käytökseen. Koska tottuminen ylellisyyteen ja turhamaiseen koristautumiseen olisi taakaksi tulevaisuudessa aviopuolisolle, myöskään lasta ei tulisi totuttaa kultaan ja koristuksiin. Khrysostomoksen kritiikki kohdistui erityisesti suoraan vanhempiin, ei

²³³ Prinzing 2009, 29, 32 (Basileioksen kaanonit 38, 40–42); Clark 1994, 6. Myöhäisantiikissa äiti saattoi toimia lastensa holhoojana jäätyään leskeksi, mikä osaltaan lisäsi äidin valtaa. Nathan 2002, 156.

²³⁴ Nathan 1999, 146; Joh. Chrys. qual. duc. 3.

²³⁵ Joh. Chrys. Hom. 20 in ef. 7.; Joh. Chrys. inani gloria 17. Naisen koristautuminen oli myös sikäli petollista, sillä Khrysostomoksen mukaan mies ihastui naisen korujen kauneuteen eikä naiseen. Joh. Chrys. Virg. 62.2.

niinkään itse lapsiin, jotka eivät edes osanneet arvostaa Khrysostomoksen mukaan kouruja.

Vaatimattomuuden lisäksi Khrysostomos asetti vaimon hyviksi ominaisuuksiksi oikeudenmukaisuuden (ἐπιείκεια), kainouden (σεμνότης) ja kohtuullisuuden (σωφροσύνη). Näistä lähinnä viimeinen tuli esiin myös hänen kasvatuserineissään. Ohjeiden lopuksi hän nimittäin kehotti äitejä kasvattamaan tyttäriään kohtuullisuuteen pitämällä heidät erossa tuhlailusta ja irstailusta.²³⁶ Joka tapauksessa ominaisuudet, joita tytöllä, samoin kuin pojalla, tuli olla aikuisena, piti istuttaa jo lapsena.

Sen lisäksi että äidin tuli olla tytölle esimerkillinen äitinä ja vaimona, Khrysostomos antoi raamatullisen vaimon esikuvan, Rebekan, joka oli ”hyveellinen, kaunis, vieraanvarainen, antelias, kiltti ja rohkea sielussaan ja voimakas ruumiissaan”. Merkittävää on etenkin se, että Khrysostomos kertoi Rebekan tuoneen nämä hyvät ominaisuudet kotoaan.²³⁷ Rebekka oli hyvän kasvatuksen tulos. Hän oli tullut hyväksi vaimoksi ja saanut hyvät vaimon ominaisuutensa kotoa eli kasvatuksesta. Tämä huomio korostaa Khrysostomoksen uskoa hyvän kasvatuksen merkitykseen.

Khrysostomos ei kuitenkaan vaatinut pelkästään vaimolta kunnollisuutta. Miehen tuli yhtä lailla olla hyvä vaimolleen. Kasvatuserineissään hän totesi, ettei neito kestä olla vaimona, jos mies elää kevyesti. Tyttö tulisi myös saamaan tiedon, jos poika käyttäytyisi huonosti.²³⁸ Vaimona oleminen ei tarkoittanut täysin alistettuna olemista ja huonon kohtelun kestämistä, vaan hän sai vaatia kunnollista käytöstä mieheltään. Khrysostomoksen kasvatusteksteistä tai muistakaan saarnoista ei silti löydy viitteitä, kasvatettiinkö tyttäriä pitämään omia puoliaan avioliittoasioissa. Sen sijaan heille tuli tehdä selväksi, että mies oli vaimonsa eli ruumiinsa pää. Toisaalta Khrysostomos antoi paljon ohjeita miehille ja millaisia heidän piti aviomiehinä olla.

Vanhemmat tahtoivat lapsensa naimisiin usein taatakseen suvun ja perheen nimen, omaisuuden ja kunnian jatkuvuuden, kuten edellisessäkin alaluvussa totesin. Pojan lisäksi tyttö pystyi jatkamaan näitä asioita. Esimerkiksi Melania nuorempi joutui menemään naimisiin vanhempiensa käskystä, jotka tahtoivat hänelle jälkeläisiä ja siis oman sukunsa jatkuvan. Melania oli heidän ainut elossa ollut lapsensa.²³⁹ Lasten avioliiton

²³⁶ Joh. Chrys. qual. duc. 5; Joh. Chrys. inani gloria 90.

²³⁷ ”τὴν οὕτω σώφρονα, τὴν οὕτω κοσμίαν, τὴν οὕτω φιλόξενον καὶ φιλόφρονον καὶ ἡμέρον, τὴν ἀνδρείαν μὲν κατὰ τὴν ψυχὴν, ῥωμαλέαν δὲ κατὰ τὸ σῶμα;” Joh. Chrys. qual. duc. 9.

²³⁸ Joh. Chrys. inani gloria 82.

²³⁹ Clark 1994, 3.

järjestämiseen liittyi usein tällaisia vanhempien toiveita. Kyseessä ei ollut ainakaan ainoastaan lapselle hyvän kumppanin löytäminen, vaan perheen ja suvun kunnian asiat.

Khrysostomoksen mukaan tyttären onnellisuus oli kuitenkin tärkeää. Hän sanoi, että etsimällä rikasta tai korkea-arvoista miestä ei tee tytärtä onnelliseksi.²⁴⁰ Tällä hän tahtoi avata vanhempien silmät näkemään, mikä oli maallista mainetta ja mammonaa tärkeämpää eli tyttären onnellisuus.

Toisaalta toisista Khrysostomoksen maininnoista voi päätellä, että avioliiton järjestyminen oli vanhemmille onnellisuuden paikka:

Isä iloitsee nähdessään poikansa tai tyttärensä avioituvan, aivan kuin näkisi raajan kiinnittyvän ruumiiseen. Vaikka hän kuluttaa paljon rahaa tyttärensä häihin, hän tekee sen paljon mieluummin kuin näkee hänen jäävän naimattomaksi.²⁴¹

Vaikka vanhemmat menettivät avioliiton myötä rahaa myötäjäisiin ja tytär siirtyi uuteen perheeseen, vanhemmat olivat onnellisia. Sen sijaan, jos häitä ei tullut, vanhemmat olivat surullisia. Mielenkiintoinen on Khrysostomoksen huomio sielun tulemisesta kokonaiseksi. Lapsi ei tullut vielä kokonaiseksi ennen kuin hän menisi naimisiin. Avioliitto oli siis vanhemmille päämäärä lasten kasvatuksessa. Vasta silloin lapsen sielu tuli kokonaiseksi ja päämäärä oli saavutettu. Tämä oli siis tilanne, jos lasta kasvatettiin avioliittoa varten.

Vanhempien ja lasten toiveet ja suunnitelmat saattoivat mennä välillä ristiin. Esimerkiksi Macrina oli 12-vuotias, kun hänen olisi pitänyt mennä naimisiin hänen isänsä löytämän sulhasen kanssa. Hän ei kuitenkaan ehtinyt avioitua, sillä sulhanen kuoli ennen häitä. Tämän jälkeen hän jäi kotiin auttamaan äitiä sisarustensa hoitamisessa.²⁴² Sen lisäksi, että kyseinen esimerkki kertoo isien ja tyttärien erimielisyyksistä avioliiton suhteen, se kuvastaa myös monen tytön lapsuuden loppumista nuorella iällä. Avioliitto merkitsi siirtymistä lapsuudesta aikuisuuteen myös tytölle.

Hatlien mukaan avioliittosuunnitelmat aloitettiin tytön ollessa vielä nuori. Tähän liittyi esimerkiksi se, että tytöllä ei ollut tarvetta enemmälle opiskelulle. Historioitsija ja

²⁴⁰ Joh. Chrys. Hom. 12 in col. 7.

²⁴¹ "Καὶ ὁ πατὴρ ὁμοίως χαίρει καὶ θυγατρὸς καὶ υἱοῦ γαμούντων, ὡς πρὸς οἰκεῖον μέλος ἐπιγομένου τοῦ σώματος· καὶ τοσαύτη δαπάνη γίνεται καὶ χρημάτων ἐλάττωσις, καὶ ὅμως οὐκ ἀνέχεται ἄγαμον περιορᾶν." Joh. Chrys. Hom. 12 in col. 5. Ks. myös Joh. Chrys. Hom. 20 ef. 4. ja qual. duc. 3.

²⁴² Caseau-Chevallier 2009, 138.

arkeologi Nikos Kalogeras tähdentää pitkän opiskelun tarpeettomuutta tytöille, sillä tiedossa ei ollut ammatillista uraa.²⁴³ Opiskelua tärkeämpää tytöille olikin valmistautua tulevaisuuden rooleihin perheenäitinä ja vaimona. Näin ollen he olivat kotona äidin opissa ja vaimoksi ja äidiksi valmistaminen voitiin aloittaa nuorena.

Ensimmäisellä ja toisella vuosisadalla elänyt Soranus ei kannattanut kuitenkaan tytön liian aikaista siirtymistä aikuisuuteen. Hän totesi, että murrosikäinen tyttö saattoi hedelmöittyä, mutta niin nuori tyttö ei olisi kuitenkaan vielä valmis raskauteen ja synnytykseen. Clark huomioi, että synnytykseen liittyneet riskit tiedostettiin jo antiikissa.²⁴⁴ Soranuksen mukaan ainakaan äitiyden ei olisi tullut alkaa liian aikaisin. Khrysostomos sen sijaan ei ottanut siihen kantaa.

Vanhempien tuli pohtia tarkasti miehen valintaa tyttärelleen. Vanhempien piti etsiä mies, joka olisi todellinen aviomies ja suojelija. Khrysostomos muistutti, että vanhemmat olivat asettamassa päätä vartalolle valitessaan miestä tyttärelleen.²⁴⁵ Kyseessä oli suuri päätös, eikä tyttärelle haluttu antaa huonoa miestä.

Mainitsin edellisessä alaluvussa, että poikia kehoitettiin ottamaan vaimoiksi sellaisia, joilla oli sama varallisuus tai jotka olivat heitä köyhempiä. Mielenkiintoista on, että Khrysostomos antoi samanlaiset ohjeet tyttärien naittamista varten:

Jos vaadit tyttäresi naimaan rikkaan miehen, vahingoitat häntä etkä auta häntä. Mies kohtelee häntä kuin orjaa, koska hän tulee köyhemmästä perheestä kuin mies itse. Sen sijaan, tytön tulisi naida mies samanlaisesta taloudesta kuin hän itse on tai jopa köyhemmästä, jos haluat antaa tyttäresi aviomiehelle etkä myydä häntä orjaksi isännälle.²⁴⁶

Varallisuuserot toivat epätasapainon perhe- ja avioliitohierarkiaan. Sen sijaan että kyseessä olisi ollut avioliitto, kyseessä oli enemmänkin orjan ja hänen isäntänsä suhde. Khrysostomoksella esiintyvät ristiriitaisuudet osoittavat hyvin sen, että ongelman ytimenä oli rikkaus. Köyhyys ei itsessään ollut ongelma, sillä eihän hän olisi muuten kehottanut ottamaan köyhempää puolisoa. Rikkaus sen sijaan oli se, joka aiheutti ongelmia. Rikkaus aiheutti hierarkiaan epätasapainoa ja vääränlaisen suhteen

²⁴³ Hatlie 2010, 188; Kalogeras 2005, 136.

²⁴⁴ Clark 1994, 9–10.

²⁴⁵ Joh. Chrys. Hom. 12 in col. 7.

²⁴⁶ ”Πλουσιώτερον γὰρ ζητοῦσα, οὐ μόνον αὐτὴν οὐκ ὠφελήσεις, ἀλλὰ καὶ βλάψεις, δούλην ἀντ' ἐλευθέρως ποιούσα. Οὐ τοσαύτην γὰρ ἀπὸ τῶν χρυσίων καρπώσεται τὴν ἡδονὴν, ὅσην ἀπὸ τοῦ δουλεύειν τὴν ἀγδίαν. Ἀλλὰ μὴ ζῆτει ταῦτα, ἀλλὰ μάλιστα μὲν ὁμότιμον· εἰ δὲ μὴ δυνατὸν, πενέστερον μᾶλλον, ἢ εὐπορώτερον, εἴ γε μὴ ἀποδόσθαι δεσπότη, ἀλλ' ἐκδοῦναι ἀνδρὶ βούλει τὴν θυγατέρα.” Joh. Chrys Hom. 12 in col. 7.

avioliittoon. Se teki rikkaasta isännän ja köyhästä orjan. Samanlainen varallisuus olikin varmasti paras vaihtoehto avioliitossa, eikä rikkaudesta ollut hyötyä.

Teoksessaan *Neitsyydestä* Khrysostomos piti avioliittoa joka tapauksessa kahlitsevana ja orjuutukseen rinnastettavana sitoumuksena:

Sillä avioliitto on todella kahle, ei vain sen aiheuttaman huolien ja murheiden paljouden takia, vaan myös siksi että se pakottaa puoliset alistumaan toisilleen, mikä on rankempaa kuin mikään muu orjuus.²⁴⁷

Tarkoituksena hänellä oli jälleen perustella neitsyyden paremmuutta avioliittoon nähden. Hänen asennoitumisensa avioliittoon oli selvästi erilainen muissa hänen saarnoissaan, jossa hän korosti kumppanuutta ja piti avioliittoa muutenkin arvossa.

Parasta oli Khrysostomoksen mukaan turvautua Jumalaan avioliittoasioissa. Vanhempien tuli rukoilla, että lapsille annettaisiin hyvät kosijat. Juuri näin oli Abraham tehnyt naittaessaan poikaansa Iisakia.²⁴⁸ Khrysostomos kehotti siis vanhempia rukoilemaan, että lapsille löytyisi hyvät puoliset eikä niin että vanhemmat löytäisivät lapsille hyvät puoliset. Hän siis korosti Jumalan osallisuutta puolisoiden löytymisessä. Vaikka vanhemmat päättivät puolison ja tekivät avioliittoneuvotteluja, heidän tuli jättää asia Jumalalle ja luottaa asian järjestymiseen, kuten Abraham teki.

Kuten jo aiemmin totesin, Harper korosti perheen kahta tehtävää myöhäisantiikissa: jälkeläisten saamista ja omaisuuden siirtymistä. Khrysostomoksella jälkeläisten saaminen ei kuitenkaan ollut vaatimus avioelämälle. Avioliitto oli yhtä täydellinen huolimatta lasten lukumäärästä, sukupuolesta tai ylipäänsä olemassaolosta. Vaikka Khrysostomos kuvaili lasta siltana, joka yhdisti isän ja äidin toimimalla pään ja vartalon sidoskohtana eli niskana, hän totesi selkeästi, että avioliitto riitti yhdistämään aviopuolisot yhdeksi lihaksi. Toisessa saarnassaan hän selitti, että ennen oli tarpeellista saada lapsia, koska maa piti kansoittaa, mutta nyt sille ei enää ollut tarvetta.²⁴⁹ Tämä saattaa mielestäni selittää sitä, miksi Khrysostomos ei korostanut kasvatuksen päämääränä vanhemmuutta, vaan avioliitto nousi selkeästi keskeisemmäksi päämääräksi. Avioliitto ei välttämättä tuonut mukanaan vanhemmuutta.

²⁴⁷ "Δεσμὸς γὰρ ὄντως ὁ γάμος, οὐ διὰ τὸν τῶν φροντίδων ὄχλον μόνον οὐδὲ διὰ τὰς λύπας τὰς καθημερινὰς ἀλλ' ὅτι παντὸς οἰκέτου χαλεπώτερον ἀλλήλοις ὑποκεῖσθαι τοὺς γεγαμηκότας καταναγκάζει." Joh. Chrys. Virg. 41.1.

²⁴⁸ "Μάλιστα μὲν οὖν καὶ τότε παρακάλει, ὥστε μνηστῆρα τοιοῦτον δοῦναι." Joh. Chrys. Hom. 12 in col. 7. Joh. Chrys. qual. duc. 6

²⁴⁹ Harper 2012, 679, 685; Joh. Chrys. Hom. 12 in col. 5; Roth & Anderson 1986, *Sermon on Marriage*. Ks. myös *Neitsyydestä* lasten saamisen tarpeettomuudesta.

Kuitenkin äitiys oli monen tytön tulevaisuus, ja vanhemmat kasvattivat tyttäriään se mielessään. Etenkin perheen vanhimmat tyttäret oppivat äidin roolia jo kotona hoitaessaan äidin kanssa pienempiä sisaruksiaan. Jo mainittu Macrinan esimerkki kertoo tästä, vaikka kyseessä olikin poikkeuksellinen tilanne. Horn korostaa juuri äidin auttamisen merkitystä vaimon ja äidin roolien oppimisessa. Myös Vuolanto painottaa, että kotitalouden hoitaminen oli osa tyttöjen kasvatusta tuleviksi perheenemänniksi.²⁵⁰

Myös nukeilla oli äitiyteen valmistava rooli. Sekä Caseau-Chevallier että Horn korostavat, että nukken huolenpito oli eräänlaista äitiyden imitointia. Nukke kuului nimenomaan lapsuuteen ja se annettiin aikuistuesssa votiivilahjana pois.²⁵¹ Horn tai Caseau-Chevallier ei kerro suoraan, että nukkeja olisi silti käytetty varsinaisesti kasvatustarkoituksessa, mutta heidän mainintansa nukeista äidin rooliin valmistajina tukevat ajatusta siitä. Mikäli näin on, vanhempien tuli tiedostaa tämä nukkejen potentiaali kasvatuksessa. Lapsi saattoi olla ikään kuin äiti nukelle hoitaessaan tätä. Toisaalta nuket olivat usein aikuisia naisia ja tarjosivat siten aikuisuuden mallia tytöille.

Vaikka Khrysostomos ei katsonut lastensaamista pakolliseksi avioliitossa, Vuolannon mukaan täysivaltainen aikuisuus ja yhteisön arvostus saavutettiin vasta lastensaamisen myötä.²⁵² Tämä herättää kysymyksen siitä, oliko sitten itse asiassa pelkkä avioliitto täysin lapsuuden loppu vai merkitsikö vasta omien jälkeläisten saaminen lapsuuden loppumista. Toisaalta ainakin Khrysostomos tukee käsitystä, että avioliitto itsessään merkitsi suurta muutosta ja siirtymistä lapsuudesta aikuisuuteen. Avioliitossa jätettiin vanhemmat ja perustettiin uusi perhe.

Vuolanto on kuitenkin luultavasti sen jäljillä, mitä monet myöhäisantiikin ihmiset ajattelivat. Khrysostomokselle lapsien saaminen ei ehkä ollut tarpeellista tai tärkeää, mutta suurimmalle osalle vanhemmista oli tärkeää, että heidän lapsensa saivat jälkeläisiä ja suku jatkui. Khrysostomoksen sanoman syy oli, ettei maata tarvinnut enää kansoittaa, mutta todennäköisesti siihen liittyi myös ajatus, että myös avioliitossa oli hyvä elää neitsyyden kaltaista elämää.

Khrysostomoksen mukaan kodinhoitajan rooliin kuului muun muassa tekstiilitöitä, orjien silmälläpitoa, lasten hoitoa, ruoanlaittoa ja vaatteista huolehtimista. Leyerle mainitsee myös puutarhanhoidon, veden haun, puun keräämisen ja leivänteon tyttöjen

²⁵⁰ Caseau-Chevallier 2009, 138; Horn 2010; Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 50.

²⁵¹ Pitarakis 2009, 242; Horn 2010, 112; Aasgaard 2015, 148. Nuket olivat myös tytöille morsiamen esikuvia. Horn 2010, 103.

²⁵² Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 50.

kodinhoitotehtäviksi.²⁵³ Nämä olivat luultavasti juuri niitä askareita, joissa perheen tyttären auttoivat äitiä ja näin omaksuivat samalla tulevaisuuden roolejaan.

4.3. Ihmisen lapsesta Jumalan lapseksi

Tärkeintä Khrysostomokselle oli, että lapsesta kasvatettiin kristittyä. Kristillisyyden tuli olla kasvatuksessa vahvasti läsnä. Tärkeää oli, että myös vanhemmat elivät kristillisten perusteiden mukaisesti, sillä heiltä lapsi oppi ja omaksui tapoja, kuten olen jo monesti todennut. Oliko kristillisyyden kuitenkään päämäärä vai enemmänkin jatkuvaa kasvamista kristittynä?

Kristillisyyden kasvatuksen päämääränä tulee esiin Khrysostomoksen muutamista ohjeista, joissa hän selkeästi käski vanhempia tekemään lapsesta kristityn.²⁵⁴ Hän käytti tekemisen verbiä ποιέω, joka ei sinänsä kerro mitään tarkempaa merkityksestä. Sen sijaan verbin muoto on aoristi, jolla kuvataan yksittäistä tapahtumaa. Siis ”tee hänestä kristitty” –käsky saa sävyn ”tee nyt” tai ”tee äkkiä hänestä kristitty”. Tekeminen saa siis vivahteen, jossa se suoritetaan ikään kuin kerrallaan. Toisaalta tekstiyhteydessä Khrysostomos antoi ohjeita, että lapsi pitäisi tutustuttaa pienestä pitäen Raamattuun. Hän myös totesi, että Raamatun lukeminen ei ollut vain munkkeja varten. Sen sijaan lapsesta tulisi tehdä kristitty.²⁵⁵ Aoristin voisi ymmärtää myös päämäärää korostavana. Sen sijaan, että lapsesta olisi tarvinnut tehdä munkkia, riitti että hänestä teki kristityn. Vaikka kristityksi tekeminen ei ehkä olisi yhdessä hetkessä tehty asia, kristityksi tuleminen olisi loppuun saatettua ja tekemisen lopputulos.

Hän käytti aoristin käskymuotoa myös kasvatusohjeissaan, joissa hän käski vanhempia kasvattamaan lapsesta Kristuksen kilvoittelijaa.²⁵⁶ Toisaalta toisessa kohdassa kasvatusohjeitaan hän käytti preesensmuotoa: ”sillä sinä kasvatat hänestä filosofia, kilvoittelijaa ja taivaan kansalaista.”²⁵⁷ Preesensmuoto antaa olettaa, että kyseessä oli pidempikestoinen projekti. Loppujen lopuksi aoristin käyttö saattoi tulkintani mukaan liittyä vahvasti juuri siihen, että kyseessä oli käskymuoto. Kun käsky oli aoristissa, se oli

²⁵³ Joh. Chrys. qual. duc. 4. Toisaalta esimerkiksi ruoanlaitto oli myös orjan tehtävä. Ks. Joh. Chrys. inani gloria 70. Leyerle 2013, 563.

²⁵⁴ Ks. esim. Joh. Chrys. Hom. 21 in ef. 1. ”Χριστιανὸν αὐτὸν ποιήσον.”

²⁵⁵ Joh. Chrys. Hom. 21 in ef. 1.

²⁵⁶ Joh. Chrys. inani gloria 19. ”Θρέψον ἀθλητὴν τῷ Χριστῷ.”

²⁵⁷ ”φιλόσοφον γὰρ τρέφεις καὶ ἀθλητὴν καὶ πολίτην τῶν οὐρανῶν.” Joh. Chrys. inani gloria 39.

varmasti tehokkaampi. Se ei ollut epämääräinen tarkoittaen, että vanhempien tulisi joskus tehdä lapsesta kristitty ja kasvattaa hänestä filosofi, vaan Khrysostomoksen sanoma oli, että toimeen oli ryhdyttävä heti.

Khrysostomos vetosi kasvatuksessa myös luomiskertomuksen ajatukseen ihmisestä Jumalan kuvana:

Kun opetamme lapsia olemaan hyviä, kilttejä, anteeksiantavia (jotka kaikki ovat Jumalan ominaisuuksia) ja anteliaita ja rakastamaan lähimmäisiä, ajattelemaan tätä aikaa vähäisenä, asetamme hyveellisyyden heidän sieluihinsa ja paljastamme heissä olevan Jumalan kuvan.²⁵⁸

Kasvatuksessa tuli siis Khrysostomoksen mukaan kiinnittää huomiota hyveellisten ominaisuuksien kehittämiseen lapsessa. Kun lasta kasvatettiin hyveellisyyteen, hänen sisällään oleva Jumalan kuva tuli näkyväksi. Khrysostomos ei tarkoittanut, että vasta hyveellisyys teki ihmisestä Jumalan kuvan, vaan hänen mukaansa ihmisen sisimmässä oli joka tapauksessa Jumalan kuva. Hyveellisyys ja Jumalaan liitetyt piirteet ihmisessä paljastivat Khrysostomoksen mukaan ihmisessä olevan Jumalan kuvan. Kristilliseen kasvatukseen liittyi siis myös ajatus Jumalan kuvana olemisesta ja sen paljastamisesta ihmisessä.

Basileios Kesarealainen totesi, että ”kaikki, mitä teemme tässä elämässä, on valmistautumista seuraavaan elämään”.²⁵⁹ Samoin Khrysostomos korosti jatkuvasti tulevan taivaallisen elämän merkitystä vähätellen maallista elämää. Tämä tuli esiin myös hänen kasvatusnäkemyksissään. Kasvatusohjeissaan hän nimittäin totesi, että vanhemmat kasvattavat lapsesta ”taivaan kansalaista”.²⁶⁰ Sekä Basileioksen että Khrysostomoksen toteamuksista voi päätellä, että lapsi piti opettaa pitämään nykyistä maallista elämää vähämerkityksisenä. Maallinen kansalaisuus oli vain väliaikaista, kunnes koittaisi pääsy taivaan kansalaiseksi. Maallista elämää kuitenkin tarvittiin seuraavaan elämään valmistautumista varten. Toisaalta Khrysostomos tiedosti, että lapsi arvosti maallista elämää ja sen pituutta. Hänen mukaansa tämän vuoksi myös Paavali sanoi, että lasta tuli motivoida kertomalla, että hän saa pitkän elämän, jos hän toimii hyveellisesti.²⁶¹

²⁵⁸ ”ὅταν ἀγαθοὺς εἶναι παιδεύσωμεν τοὺς παῖδας, ὅταν ἀοργήτους, ὅταν ἀμνησικάκους· ταῦτα πάντα Θεοῦ ἴδια, ὅταν εὐεργετικούς, ὅταν φιλανθρώπους, ὅταν παιδεύσωμεν τὰ παρόντα μηδὲν ἠγεῖσθαι.” Joh. Chrys. Hom. 21 in ef. 4.

²⁵⁹ Hatlie 2010, 187.

²⁶⁰ Joh. Chrys. inani gloria 39.

²⁶¹ Joh. Chrys. Hom. 21 in ef. 3.

Kasvatuksen päämääränä oli siis ensisijaisesti kristityksi tekeminen. Kuten jo aiemmasta käy ilmi, Khrysostomos ei olettanut tai vaatinut, että vanhemmat kasvattaisivat lapsistaan munkkeja. Hän totesi myös kasvatusohjeissaan, että vaikka hän olisi tahtonut lapsista kasvatettavan askeetikkoja tai neitsyitä, hän ei vaatinut sitä vanhemmilta:

Kasvata Kristukselle kilvoittelija. En tarkoita tällä, että pidät hänet pois avioliitosta ja lähetät hänet erämaahan ja valmistat häntä omaksumaan munkkien elämän(tyylin). Tätä en sano. Toivon tätä ja rukoilin [ennen], että kaikki omaksuisivat tämän, mutta koska se näyttää olevan raskasta, en vaadi sitä. Kasvata hänestä kilvoittelija Kristukselle ja opeta häntä olemaan maailmassa jumalaapelkäävä pienestä pitäen.²⁶²

Khrysostomoksen toiveissa oli siis askeetikon tai neitsyen elämä lapsen tulevaisuutena. Hän kuitenkin tiedosti niin äärimmäisen hengellisen elämän raskauden, sillä hän oli myös itse kokeillut askeetikon elämää, mutta se oli käynyt liian raskaaksi hänelle. Hänen oma kehonsa ei kestänyt sitä.²⁶³ Etenkin erämaalla eläminen askeesia harjoittaen oli ankaraa. Siihen liittyi paastoamista, kovalla alustalla nukkumista, alkeellista pukeutumista ja jatkuvaa rukoilua.²⁶⁴

Ainoa syy askeesin tai neitsyyden raskaudelle ei ollut fyysinen ankaruus. Erityisesti teoksessaan *Neitsyydestä* Khrysostomos kannatti neitsyyttä ja kannusti ihmisiä valitsemaan neitsyyden avioliiton sijaan, mutta hän totesi kuitenkin, että se oli monille käytännössä mahdotonta. Mahdottomaksi sen tekivät ihmisen luontaiset halut ja himot, jolloin neitsyys ei ollut aitoa ja jolloin oli myös riski ajautua haureuteen. *Neitsyydestä* oli osoitettu sekä miehille että naisille. Samoin hän eräässä saarnassaan moitti monia naisia siitä, että usein he pitivät ruumiinsa koskemattomina, mutta heidän sielunsa oli täynnä himoa.²⁶⁵ Neitsyys ja asketismi olivat jatkuvaa kilvoittelua.

Myöhäisantiikissa lapsia pyhitettiin hengelliseen elämään. Vanhemmat ohjasivat lapsia hengellisille urille Vuolannon mukaan kasvattaakseen omaa henkistä ja sosiaalista pääomaansa. Samalla he uskoivat luovansa siteitä tuonpuoleiseen.²⁶⁶ Kuten edellisissä

²⁶² Ὁρέψων ἀθλητὴν τῷ Χριστῷ. Οὐ τοῦτο λέγω ὅτι γάμου ἀπάγαγε καὶ εἰς τὰς ἐρημίας ἀπόστειλον καὶ τὸν τῶν μοναχῶν παρασκευάσον ἐλέσθαι βίον· οὐ τοῦτο λέγω. Βούλομαι μὲν τοῦτο καὶ πάντας ἠυχόμην καταδέξασθαι, ἀλλ' ἐπειδὴ φορτικὸν εἶναι δοκεῖ, οὐκ ἀναγκάζω. Ὁρέψων ἀθλητὴν τῷ Χριστῷ καὶ ἐν κόσμῳ ὄντα δίδαξον εὐλαβῆ ἐκ πρώτης ἡλικίας.” Joh. Chrys. inani gloria 19. Ks. jumalanpelosta myös Joh. Chrys. inani gloria 86. Lapsen ei tulisi pelätä ketään muuta kuin Jumalaa.

²⁶³ Allen & Mayer 1999, 5–6.

²⁶⁴ Joh. Chrys. Virg. 9.1.

²⁶⁵ Joh. Chrys. Virg. passim.; Joh. Chrys. qual. duc. 7.

²⁶⁶ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 77, 224, 240–241.

alaluvuissa totesin, vanhempien motiivit kasvatuksen päämääriin liittyivät usein heidän omiin intresseihinsä. Myös hengellinen ura ja kytkökset luostariin saattoivat olla vanhemmille eräänlaisia perheen ja heidän itsensä statuksen kohottajia. Erityisesti jos vanhemmilla oli monia lapsia, joku saatettiin pyhittää hengelliselle elämälle.

Hengellinen ura lapselle oli siis usein vanhempien päättämä ja suunnittelema ja siihen kasvatettiin lasta pienestä pitäen. 300-luvulta lähtien askeettiliikkeeseen liittyi tapa luvata lapsia Jumalalle, jolloin lapsista kasvatettiin niin sanottuja kotiaskeetteja. He elivät suljettua elämää vanhempiensa kanssa ja saivat uskonnollisen kasvatuksen. Lapsia saatettiin luvata Jumalalle jo ennen heidän syntymäänsä. Erityisesti jos lasta oli odotettu kauan, lapsi saatettiin kiitoksena luvata Jumalalle. Lupaukset eivät kuitenkaan aina pitäneet. Khrysostomos nosti esimerkilliseksi Vanhan testamentin Hannan, joka toi poikansa Samuelin temppeliin pikkulapsena. Erityisen kunnioitettavaa oli Khrysostomoksen mukaan hänen uskonsa lujuus. Hän uskoi poikansa Jumalalle, vaikka Samuel oli hänen ainoa poikansa eikä hän odottanut saavansa lisää lapsia.²⁶⁷ Hannassa kiteytyi Khrysostomoksen arvostamia asioita. Hän luotti Jumalaan ja asetti hengelliset asiat maallisten edelle. Hän oli valmis antamaan ainoan poikansa Jumalalle, vaikka se tarkoitti sitä, ettei hänen sukunsa jatkuisi. Kuten on käynyt ilmi, suvun jatkuvuutta ja perinnön siirtymistä sukupolvelta toiselle pidettiin yleisesti tärkeänä, joten Hannan uhraus oli merkittävä.

Kasvattaminen askeettiseen elämään käy ilmi myös Khrysostomoksen peilatessa omaa huonoa kuntoa toisten pärjäämiseen:

Ruokien, juomien ja pehmeän vuoteen halveksiminen näyttää olevan monille suhteellisen helppoa, varsinkin maalaiselämään tottuneille. Se on helppoa myös niille, joita on sillä tavoin kasvatettu varhaislapsuudesta lähtien, sekä lukemattomille muille, sillä ruumiin harjoittamiseen tottuminen helpottaa näiden kilvoitusten ankaruutta.²⁶⁸

Khrysostomoksen tekstistä kuultaa läpi hänen pettymyksensä itseensä. Koko teoksessaan *Pappeudesta* Khrysostomos perusteli hänen kyvyttömyyttään papin tärkeään tehtävään ystävälleen Basileiokselle. Toisaalta otteesta voi poimia myös katkeruuden sävyjä.

²⁶⁷ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 123–125; Caseau-Chevallier 2009, 143. Theodoros Kyrrhoslainen vanhempiensa luostariin pyhittämä kiitoksena 13 vuoden lapsettomuuden jälkeen Greenfield 2009, 269; Joh. Chrys. Hom. 21 in ef. 2.

²⁶⁸ ”Τὸ μὲν γὰρ σίτων καὶ ποτῶν καὶ στρωμνῆς καταφρονεῖν ἀπαλῆς, πολλοῖς οὐδὲ ἔργον ὀρωμεν ὄν, καὶ μάλιστα γὰρ τοῖς ἀγροικότερον διακειμένοις καὶ οὕτως ἐκ πρώτης τραφεῖσι τῆς ἡλικίας, καὶ πολλοῖς δὲ ἑτέροις, τῆς τε τοῦ σώματος κατασκευῆς καὶ τῆς συνηθείας ἐξευμαριζούσης τὴν ἐν ἐκείνοις τοῖς πόνοις τραχύτητα.” Joh. Chrys. sac. 3.10. Suom. Helena Lampi.

Askeettinen elämäntapa oli monille helppoa, mutta ei hänelle. Häntä ei ollut kasvatettu siihen pienestä pitäen.

Naimattomuudesta tuli kristinuskon myötä varteenotettava vaihtoehto. Vuolanto täsmentää, että viimeistään 400-luvulla neitsyydestä tuli myös elämänura. Kirkkoisät antoivat myös ohjeita neitseelliseen elämään kasvattamisesta Caseau-Chevallierin mukaan.²⁶⁹ Hän kuitenkin viittaa Khrysostomoksen kasvatusohjeisiin, jotka tulkintani mukaan on periaatteessa tarkoitettu kaikkien lasten kasvattamiseen. Pääasiana ohjeissa on tarjota lapselle kristillinen kasvatus, ja kuten on käynyt ilmi, Khrysostomoksen toiveissa oli askeettiseen ja neitseelliseen elämäntapaan kasvattaminen, mutta hän ei odottanut sitä vanhemmilta. Caseau-Chevallier on kuitenkin asian jäljillä, sillä niin Khrysostomokselta kuin esimerkiksi Hieronymukselta, jonka hän myös mainitsee, löytyy ohjeita myös varsinaiseen neitsyen kasvattamiseen.

Kirkkoisät kannustivat neitsyyttä ja siihen kasvattamista usein avioliiton harmien esiintuomisella. Vuolanto ottaa Hieronymuksen ja Khrysostomoksen esimerkeiksi,²⁷⁰ mutta on muistettava, että Khrysostomoksen suhtautuminen avioliittoon oli myönteisempi kuin pelkästä *Neitsyydestä*-teoksesta voi saada. Avioliitto toi mukanaan huolia perheenjäsenistä. Perheenäiti joutui oman kuolemansa lisäksi elämään jatkuvassa pelossa miehensä, lastensa, lastensa puolisoiden ja heidän lastensa vuoksi. Samoin sairaudet ja taloudelliset menetykset aiheuttivat huolia. Nainen joutui myös kärsimään synnytyskivuista ja jännittämään lapsen sukupuolta ja synnytyksen jälkeen huolehtimaan vielä lapsen kasvatuksesta. Toisaalta hän joutui kärsimään lapsettomuuden pelosta, jos lapsia ei tullut nopeasti. Hetkellinen onni saattoi muuttua hetkessä onnettomuudeksi, mikä teki myös perheellisen elämästä rankkaa. Perhe vei myös ajatukset uskonharjoittamiselta. Neitsyellä ei olisi näitä huolia.²⁷¹

Neitsyyden edut tulivat myös Khrysostomoksen muissa saarnoissa esiin. Todellinen neitsyt ei nimittäin huolehtinut maallisista murheista, mikä oli suurin ero neitsyen ja vaimon välillä.²⁷² Maalliset murheet, kuten perhe-elämä ja raha-asiat eivät koskettaneet neitsyyttä tai niiden ei tullut vaivata neitsyen mieltä, jonka piti pystyä keskittymään rukoiluun ja hengellisiin asioihin. Khrysostomos korosti maallisia asioita usein nimenomaan murheina ja taakkoina ja käytti niitä keinoina neitsyyden paremmuuden

²⁶⁹ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 94–95, 241; Caseau-Chevallier 2009, 158.

²⁷⁰ Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 229–230.

²⁷¹ Joh. Chrys. Virg. 44.2., 56.1., 57.1., 57.1, 4–5, 57.1., 80.2., 82.4.

²⁷² Joh. Chrys. Hom. 19 in cor.

osoittamiseksi.

Jo aiemmin mainitsemani nuket, jotka olivat naiseuden malleja tytöille, saattoivat olla maallisen morsiamen mallien lisäksi Kristuksen morsiamen malleina.²⁷³ Kristuksen morsiamina neitsyillä oli tiettyjä samoja velvollisuuksia Kristusta kohtaan kuin vaimoilla oli miehiään kohtaan. He olivat uskollisia morsiamia ja keskittyivät Kristuksen palveluun kuten vaimot miehensä apureina olemiseen. Myös perheenäidin ja vaimon tuli löytää aikaa hengellisyydelle, mutta neitsyen tuli käyttää kaikki aikansa sille.

Askeesin ja neitsyyden lisäksi lapsen tulevaisuudessa saattoi koittaa varsinainen hengellinen työura. Tytöille uramahdollisuudet olivat hyvin suppeat: diakonissa oli ainut tehtävä kirkossa naisille, johon kuului erityisesti naisiin liittyvät tehtävät kuten naisten luona käyminen ja heidän opettamisensa. Pojille sen sijaan ensimmäinen kirkollinen tehtävä oli usein lehtorin, eli kirkon lukijan, tehtävä, joka aloitettiin usein noin 18 vuoden iässä. Se oli väylä tärkeämpiin kirkon tehtäviin. Myös Khrysostomos aloitti kirkollisen uransa lehtorin tehtävässä ollessaan noin 24-vuotias. Kirkolliselle uralle kasvattamisesta Khrysostomos ei kertonut sen tarkemmin kuin että avioliittoasioita pojan kasvatuksessa tarvitsi miettiä vain, jos poikaa kasvatettiin maallista elämää varten.²⁷⁴ Toisin sanoen, jos poikaa ei kasvatettu maallista elämää varten, avioliittoasioita ei tarvinnut miettiä. Tämä huomio ei kuitenkaan kerro varsinaisesti siitä, oliko maallinen elämä asetettu hengellisen uran kanssa vastakkain. Kohdassa mainittiin kyllä maallisen elämän esimerkkeinä maallisia ammatteja, sotilas ja poliitikko, mutta maallinen elämä, *κοσμικὸς βίος*, sinänsä ei viittaa pelkästään maalliseen uraan. Todennäköisesti kyseessä oli lähinnä erottelu maalliseen elämään, joka piti sisällään maallisen työuran ja tavallisen perhe-elämän, ja hengelliseen elämään, joka saattoi tarkoittaa kirkollista uraa mutta myös yhtä hyvin askeetikon naimatonta elämää. On myös hyvä muistaa, että 300-luvulla papeilla ei ollut selibaattivaatimusta.

Hengellinen elämä tai ura ei aina ollut vanhempien toiveissa. Clark mainitsee, että erityisesti 300-luvulla lasten ja aikuisten välillä oli paljon konflikteja perhevelvollisuuksien ja uskonnollisten sitoumusten ristiriitaisuuksien vuoksi. Lapset saattoivat kieltäytyä naimisiinmenosta ja sosiaalisista velvoitteista. Kristinusko kannusti

²⁷³ Horn 2010, 104.

²⁷⁴ Hatlie 2010, 198; Laato 2011, 80. Diakonissan virkaan tuli 40 vuoden ikäraja 600-luvulla. Khrysostomos valittiin Antiokiassa lehtoriksi noin vuonna 371. Allen & Mayer 2000, 6. Joh. Chrys. inani gloria 81. Palladioksen mukaan Khrysostomoksen tati Sabiniana oli diakonissa. Laato 2011, 80.

lapsia omiin päätöksiin koskien hengellisiä asioita. Tilanne saattoi olla myös sellainen, että lapsen hengellinen isä, eli pappi, saattoi olla maallista isää vastassa.²⁷⁵ Myös Khrysostomos korosti aikalaistensa tapaan vanhempien kunnioituksen ja kuuliaisuuden merkitystä erityisesti neljännen käskyn ja Paavalin ohjeiden hengessä. Hän selitti, mitä Paavali tarkoitti sanoessaan: ”Olkaa vanhemmillenne kuuliaisia Herrassa”. Vanhempia tuli totella, kun he pyysivät tekemään Jumalalle kelpaavia asioita. Tämä tarkoitti esimerkiksi sitä, että jos lapsen isä ei uskonut tai jos hän oli harhaoppinen, hänen käskynsä ei ollut ”Herrassa”.²⁷⁶ Myös toisissa saarnoissaan Khrysostomos ilmaisi vielä selkeämmin, että vanhemmat eivät saisi olla esteinä lastensa hengellisyydessä.²⁷⁷ Tärkeintä Khrysostomokselle oli, että lapsesta kasvatettiin hengellinen ja jos tähän ei pystytty tai kannustettu, lapsella tuli olla mahdollisuus uhmata vanhempiaan ja löytää itse hengellisyys.

Vanhempien ja lapsen rakastava suhde saattoi olla joskus esteenä tai hidasteena lapsen hengellisen uran valinnassa, kuten Bysantin historioitsija Dimiter Angelov toteaa. Esimerkkinä hän mainitsee Khrysostomoksen. Teoksessaan *Pappeudesta* Khrysostomos kuvaili hänen leskiäitinsä pyyntöjä, että poika olisi hänen kanssaan hänen kuolemaansa asti. Sen jälkeen poika saisi lähteä. Hänen tahtonsa myös toteutui.²⁷⁸ Lapset olivat usein vanhempiensa vanhuuden turvana. He olivat vastuussa myös vanhempiensa hautaamisesta.²⁷⁹ Näillä oli merkitystä epäilemättä myös Khrysostomoksen äidille, etenkin kun hän oli leski. Myös monesta muusta syystä oli varmasti tärkeää, että hänen poikansa oli hänen luonaan. Vahvan tunnesiteen lisäksi apu kotona oli varmasti merkityksellistä. Lapset saattoivat myös itse kokea, että tilanne ei ollut sopiva jättää vanhempia tai toista vanhemmista yksin. Kasvatuksella oli varmasti merkitystä tässä asiassa. Vanhempien kunnioitus ja heistä huolenpittäminen heidän vanhetessaan sekä heidän hautaamisensa kuuluivat ajan normeihin, jotka tulivat luultavasti myös voimakkaasti kasvatuksessa esiin.

²⁷⁵ Clark 1994, 4, 17, 26–27; Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2013, 116, 228–229; Hatlie 2010, 189, 199.

²⁷⁶ ”Τὰ τέκνα, ὑπακούετε, φησὶ, τοῖς γονεῦσιν ὑμῶν ἐν Κυρίῳ.” Joh. Chrys. Hom. 21 in ef. 1. ja efesolaiskirjeessä 6:1a. Kohta on käännetty Uuden testamentin uusimmassa käännöksessä (vuodelta 1992): ”Lapset, olkaa vanhemmillenne kuuliaisia Herraa totellen.” ”Herraa totellen” on vapaa käännös kreikan ilmaisusta ”ἐν Κυρίῳ”, jonka merkitys on kirjaimellisesti vain ”Herrassa”. Oikeastaan suomennoksessa on tehty jo samankaltainen tulkinta, jonka myös Khrysostomos esitti.

²⁷⁷ Joh. Chrys. Hom. 21, 22, 23 in Joh.

²⁷⁸ Angelov 2009, 121; Joh. Chrys. sac. 1.

²⁷⁹ Vuolanto 2013, 582.

Clark tuo esiin vielä edellisten lisäksi erilaisen näkökulman lapsen hengellisen tien valintaan. Hän esittää, että vanhemmat saattoivat olla myös tyytyväisiä, jos lapsi valitsi luostarielämän tai vastaavan. Hän perustelee tätä sillä, että äitien ja isien omat kokemukset vanhemmuudesta saattoivat olla niin raskaat, että heille tuotti helpotusta, jos lapset valitsivat neitsyyden. Hennessy sen sijaan ei puhu suoraan vanhempien omista raskaista vanhemmuuskokemuksista, mutta argumentoi silti sen puolesta, että vanhemmat saattoivat haluta suojella lasta maailmalta ja sen vuoksi laittaa lapsensa luostariin.²⁸⁰ Nämä ovat mielestäni mahdollisia tulkintoja ainakin joissakin tilanteissa. Usein vanhempien toiveena varmasti oli lasten avioituminen, mistä tässäkin luvussa olen paljon kirjoittanut, mutta vanhemmuuden haasteet saattoivat olla sellaisia, joita vanhemmat eivät välttämättä toivoneet lapsilleen. Jatkuva kuolemanpelko, haastavat raskaudet ja synnytykset, kireä taloustilanne ja muut vastaavat eivät olleet läsnä ainakaan samassa mittakaavassa hengellisellä uralla kuin perhe-elämässä. Pyhiä arvostettiin myös paljon, joten monet saattoivat ajatella lasten olevan hyvässä turvassa heidän luonaan.

Khrysostomos korosti pappien merkitystä ihmisten, siis myös aikuisten, kristillisenä kasvattajana todetessaan, että vanhemmat synnyttivät tähän elämään, papit tulevaan.²⁸¹ Tästä saa kuvan, että vanhempien tehtävä ja merkitys olisi ollut huomattavasti pienempi kuin pappien, sillä tuleva taivaallinen elämä oli maallista elämää tärkeämpi ja todellinen päämäärä. Kyseinen Khrysostomoksen ajatus on kuitenkin hänen teoksestaan *Pappeudesta*, jossa hän keskittyi kuvaamaan pappeuden merkitystä ja vastuullisuutta. Hänen muista saarnoistaan ja kasvatuseroistaan voi päätellä, että vanhempien merkitys myös kristillisinä kasvattajina ja tulevaan elämään valmistajina oli keskeinen.

Kasvatuksessa oli läsnä sen päämäärät. Molemmat vanhemmat kasvattivat lapsiaan ja vastasivat heidän tulevaisuudestaan. Lapset siirtyivät pikkuhiljaa kohti aikuisuutta, vaikka avioliittoa voidaan pitää yhtenä tärkeänä siirtymäriittinä lapsuudesta aikuisuuteen. Lapsia kuitenkin valmisteltiin aikuisuuteen ja aikuisuuden rooleihin jo varhain. Avioliitto odotti monia lapsia tulevaisuudessa, mikä näkyi myös kasvatuksessa monin tavoin. Sillä saatettiin uhkailla tai kannustaa lasta ja sen mukaisia piirteitä pyrittiin kehittämään lapsissa. Sen sijaan vanhemmuus tai työura eivät korostuneet Khrysostomoksen kasvatuspäämäärinä. Ne olivat kuitenkin monilla edessä. Sukupuolirooleja tärkeämpää Khrysostomokselle kasvatuksessa oli kuitenkin, että lapsista kasvatettiin kristittyjä.

²⁸⁰ Clark 1994, 8.

²⁸¹ Joh. Chrys. sac. 7.

Vaikka askeesi ja neitsyys olivat Khrysostomoksen toiveissa lasten tulevaisuutena, hän ei odottanut vanhempien kasvattavan lapsiaan siten. Kristillisyyteen ja tulevaan elämään valmistaminen olivat keskeisiä asioita, joiden tuli olla läsnä kasvatuksessa.

5. Lopuksi

Johannes Khrysostomos kirjoitti lastenkasvatusohjeita 300-luvun Bysantin vanhemmille. Hän siis koki lastenkasvatuksen tärkeäksi tehtäväksi, johon vanhempien tuli kiinnittää huomiota ja käyttää aikaa. Hän näki lapsuuden omana ikäkautena, johon kuuluivat sen omat tunnuspiirteet. Lapsilla oli lyhyt keskittymiskyky, he suuttuivat helposti, mutta toisaalta he myös omaksuivat helposti asioita eivätkä välittäneet koruista tai muista turhamaisuuksista. Khrysostomos otti huomioon lapsen ominaisuudet antaessaan ohjeita kasvatukseen. Tarinoiden tuli olla viihdyttäviä, että lapsi jaksoi kuunnella niitä ja lasta piti opettaa sietämään menetyksiä ja käsittelemään kiukkuaan. Vastaavasti lapsen hyviä ominaisuuksia tuli käyttää hyväksi kasvatuksessa. Erityisesti lapsen herkkä omaksumiskyky tarjosi mahdollisuuksia kasvatuksessa. Se myös vaati vanhemmilta ja muilta lapsen seuralaisilta tarkkaavaisuutta ja kunniallista ja esimerkillistä käytöstä, sillä lapsi matki ja imi käytöstapoja heiltä.

Vaikka Khrysostomos huomioi lapset omana ryhmänään ja kirjoitti heistä, on tärkeää muistaa, että kaikki hänen tekstinsä ja saarnansa kertovat yhden ihmisen näkemyksistä. Khrysostomos ei ollut itse lapsi kirjoittaessaan lapsista, vaan hän edusti aikuisen miehen ajatuksia. Hän ei myöskään ollut kuka tahansa aikuinen mies, vaan hän edusti kirjoituksissaan kristinuskoa ja kirkkoa, jolla oli suuri vaikutus kirjoitusten sisältöön ja hänen edustamiinsa mielipiteisiin. Toki Khrysostomos, kuten kaikki muutkin aikuiset, oli itsekin ollut lapsi, joten hän tiesi, millaista on olla lapsi ja millainen hän itse oli. Hän ei kuitenkaan tuonut omaa lapsuuttaan kirjoituksissaan juurikaan esiin, mutta esimerkiksi puhuessaan äidistään hän tuli samalla kertoneeksi jotain omasta perheestään ja kasvatuksestaan.

Käsitellessä kasvatusta ei tulla puhuneeksi vain lapsista, vaan keskeisessä osassa on myös vanhemmuus. Vanhemmat muodostivat perheen ytimen, avioliiton, ja he kasvattivat lapsiaan ihannetapauksessa Khrysostomoksen mukaan. Olen tutkimuksessani käsitellyt, millaisena Khrysostomos piti hyvää vanhemmuutta ja mitä hän odotti vanhemmilta kasvattajina. Hän käsitteli enemmän isän kuin äidin roolia, mutta selvää on, että molemmilla oli tehtävänsä ja paikkansa lastenkasvatuksessa. Ihanteellista oli, että molemmat osallistuivat yhdessä lastenkasvatukseen ja tukivat niin toisiaan kuin lapsiaan hengellisessä kasvussa.

Molempien vanhempien tuli tarjota kristillistä kasvatusta lapsille. Khrysostomos kävi

kuitenkin tarkemmin läpi, miten isä voisi sitä lapselle. Hän antoi jopa sanatarkkoja esimerkkejä kerrottavista tarinoista ja opetuksista, mitä lapselle pitäisi kertoa ja missä tilanteissa. Isän roolia väritti myös perheen päänä toimiminen. Myöhäisantiikissa isällä oli edelleen isän valta, *patria potestas*, joka antoi hänelle oikeuden päättää perheensä asioista ja käyttää valtaa, myös fyysisessä muodossa, perheensä jäseniin. Kasvatuksessa tämä tarkoitti usein fyysistä kuritusta lasten ojentamisena. Vaikka Khrysostomos oli aikansa näkemysten linjalla sikäli, että hänkin näki isän perheen päänä, hän myös odotti mieheltä vastuuta perheensä johtajana. Fyysinen kuritus ei ollut perheessä sopivaa. Isän valta näkyi kuitenkin esimerkiksi niin että hän oli vastuussa lastensa tulevaisuuksista yhdessä äidin kanssa. He tekivät usein päätökset lapsen työurasta, avioliitosta ja heistä oli kiinni myös perinnön siirtäminen.

Äiti osallistui isän kanssa hengelliseen kasvatukseen, ja Khrysostomos viittasikin usein äidin läsnäoloon lasten opetustilanteissa. Hänen tuli osallistua tarinankerrontaan ja tarjota hengellistä esikuvaa, isän tavoin, lapsille. Khrysostomos myös kannusti perheitä käymään yhdessä kirkossa ja muutenkin keskustelemaan yhdessä uskon asioista. Äidin rooli oli erityisesti kodinhoitajan. Hän oli lasten kanssa kotona, hoiti heitä ja siirsi erityisesti tyttäriille kodinhoitamisen taitoja. Khrysostomos ei maininnut äitejä opettajina, mutta muista aikalaislähteistä voi päätellä, että äidit olivat usein vastuussa lasten ensimmäisestä opetuksesta, usein siis kirjoitus- ja lukutaidon opettamisesta. Äidit kasvattivat erityisesti tyttäriään, kun isät kasvattivat poikiaan heidän kasvaessaan vanhemmiksi.

Khrysostomokselle ei riittänyt, että vanhemmat olivat kunnollisia ja suhtautuivat kasvatustehtäväänsä vakavasti. Hän vaati, että vanhemmat kiinnittivät huomiota erityisesti orjien valintaan ja heidän käytökseensä. Orjat olivat merkittävässä roolissa etenkin varakkaimissa perheissä ja he olivat usein läheisiä lasten kanssa ja viettivät paljon aikaa heidän kanssaan. Heidän tuli olla vanhempien tavoin esimerkillisiä, sillä myös heiltä lapset ottivat vaikutteita. Suvusta Khrysostomos sen sijaan puhui hyvin vähän, mutta voi olettaa, että Khrysostomos olisi vaatinut heiltä samanlaista käytöstä.

Khrysostomos keskittyi antamaan kasvatusohjeita poikien kasvatukseen. Hän totesi kuitenkin itsekin, että samoja ohjeita voisi soveltaa tyttöjen kasvatukseen. Sukupuolikasvatus oli joka tapauksessa läsnä Khrysostomoksella. Pojista kasvatettiin miehiä, tytöistä naisia. Miehen ja naisen roolit olivat puolestaan erilaisia, joten poikia ja tyttöjä valmistettiin niihin jo lapsuudessa. Hengellinen kasvatus sopi kuitenkin molemmille sukupuolille ja uskon perusasiat tuli iskostaa molempien mieliin.

Samat kasvatustavat sopivat molemmille sukupuolille. Raamatun tarinoita tuli kertoa koko perheen kuullen ja pohtia niiden opetusta. Matkiminen toimi myös sekä tyttöjen että poikien kasvatuksessa, mutta matkimisen mallit olivat toki osittain erilaiset. Tyttöjen tärkein malli oli äiti, poikien isä. Kuitenkin kaikkien lasten läheisten tuli tarjota sopiva käyttäytymismalli lapsille. Khrysostomos otti esimerkkejä myös Raamatun esikuvallisista henkilöistä, joita tuli jäljitellä. Hän antoi myös vanhemmille esikuvia.

Khrysostomos puhui lasten ”muovaamisesta”. Sillä hän tarkoitti erityisesti luonteen kehittämistä, huonojen piirteiden karsimista ja hyvien jalostamista. Se liittyi nimenomaan lapsen hengellisyden istuttamiseen ja kasvatukseen kohti kristillisyyttä, sillä hyveellisyys oli Khrysostomokselle kristillisten ihanteiden noudattamista.

Kasvatus kunnolliseksi kristityksi tarkoitti selkeiden ohjeiden ja sääntöjen tekemistä. Lapsen tekemisiä ja seuraa vartioitiin tarkasti. Khrysostomos antoi ohjeissaan selkeitä esimerkkejä, mitä lapsi sai tehdä ja missä hän sai liikkua ja mitkä asiat puolestaan olivat haitallisia hänelle. Hän myös kertoi, miten lasta saattoi palkita ja kannustaa ja milloin toisaalta oli aiheellista moittia ja ojentaa lasta. Hän ei kuitenkaan kannattanut fyysistä kuritusta muuta kuin pelottelun keinona.

Kasvatuksen päämäärät olivat näkyvässä osassa Khrysostomoksen kasvatusohjeita. Kasvatus avioliittoa varten tuli esiin monissa hänen saarnoissaan. Poikien mieliin piti takoa, että heistä tulisi tulevaisuudessa aviomiehiä ja heillä tulisi olemaan oma perhe, josta pitää huolta. Samoin tyttöjen tuli omaksua jo ennen avioliittoa vaimon ja kodinhoitajan piirteitä. Erityisesti kristinuskon tuoma muutos avioliitto- ja avioeroajatteluun teki puolison valinnasta erityisen tärkeää. Koska avioeroa ei kannatettu, tuli puolison valintaan kiinnittää erityistä huomiota ja tarkkuutta. Tämä oli pääasiassa vanhempien vastuulla. Usein avioliitot olivat kuitenkin sukujen välistä kauppaa ja mahdollisuuksia luoda suhteita ja kasvattaa varallisuutta ja mainetta, mitä Khrysostomos kritisoi voimakkaasti. Hänen mukaansa avioliitossa oli kyse kumppanuudesta ja elämän jakamisesta.

Avioliitto toi usein mukanaan vanhemmuuden. Lapsia kasvatettiin myös tuleviksi perheenisiksi ja -äideiksi, joskin Khrysostomos ei kiinnittänyt siihen erityisesti huomiota kasvatusohjeissaan. Hän ei myöskään edellyttänyt avioliitolta lasten saamista. Kuitenkin myöhäisantiikissa suvun jatkuvuus oli tärkeä asia ja usein avioliitto katsottiin täydelliseksi vasta lastensaamisen myötä. Vanhempien odotuksena oli usein suvun

jatkuminen ja perinnön siirtäminen.

Kristinusko toi toisaalta uuden mahdollisuuden neitsyydelle. Toki ennen kristinuskoakin oli ollut neitsyitä, mutta kristinuskon myötä siitä tuli ihanteellista ja laajemmin hyväksyttyä. Se ei kuitenkaan välttämättä ollut vanhempien toive lastensa tulevaisuudeksi. Toisaalta oli myös sellaisia vanhempia, jotka kasvattivat lapsiaan neitsyiksi ja pyhittivät lapsensa Jumalalle. Khrysostomos antoi muiden kirkkoisien ohella ohjeita myös neitsyeksi kasvattamiseen. Hän asetti neitsyyden avioliiton edelle, mutta totesi, ettei kuitenkaan vaatinut vanhempia kasvattamaan lapsiaan neitsyyttä tai askeettista elämää varten. Sitä hän kuitenkin toivoi. Pääasia oli, että kasvatuksen päämääränä oli kasvattaa lapsesta kristitty ja tuleva taivaan kansalainen.

Tutkimukseni jakautui kolmeen osaan: kasvattajiin, kasvatustapoihin ja kasvatuksen päämääriin. Jokainen osio jätti mahdollisuuksia lisätutkimukselle. Ensimmäisestä teemasta jäin pohtimaan erityisesti jatkokysymystä siitä, millainen rooli vanhemmillä oli aikuisten lasten suhteen. Päätyikö heidän tehtävänsä kasvattajina, kun lapsi saavutti aikuisuuden ja perusti oman perheen vai jatkuiko heidän valtansa jossain muodossa? Isän valta jatkui periaatteessa siihen asti, kun hän kuoli tai vapautti lapsensa vallasta, mutta miten tuo valta näkyi aikuisten lasten elämässä? Millainen sen sijaan oli äidin rooli? Vanhempien ikääntyessä lasten vastuu ja velvollisuus vanhempiensa huolehtimisesta on toisaalta myös hyvin kiinnostava teema, joka menee toki jo kauemmaksi alkuperäisestä tutkimuskysymyksestäni.

Kasvatustapojen mieleeni jäi erityisesti leikin poissaolo Khrysostomoksen kasvatustapojissa. Näkikö hän leikin täysin turhana ja vääränä? Leikki ja lelut Khrysostomoksella voisivat tarjota mahdollisuutta lisätutkimukseen. Myös koulutus jäi Khrysostomoksella muiden asioiden varjoon, samoin kuin se jäi myös tässä tutkimuksessani tarkastelun ulkopuolelle lähes kokonaan. Khrysostomoksen suhtautuminen koulutukseen ja esimerkiksi sen pakanallisuuteen olisivat kuitenkin uusia jännittäviä tutkimuskysymyksiä.

Kolmas teema, kasvatuksen päämäärät, jätti eniten kysymyksiä ja mahdollisia lisäpolkuja. Erityisesti Khrysostomoksen avioliittokäsityksiin olisi kiinnostavaa tehdä tutkimusmatka. Tämän tutkimuksen puitteissa pidin kuitenkin huomioni avioliittoasioissa nimenomaan kasvatuksen päämäärässä ja siinä, miten siihen lapsia valmistettiin. Laajalaisempi tutkimus Khrysostomoksen avioliittokäsityksistä olisi kuitenkin kiinnostava

haaste. Samoin hengellinen kasvaminen ja erityisesti Jumalan kuvan paljastuminen jättivät mieleni kiinnostuneeksi tarkemmasta ja syvällisemmästä pohdinnasta.

Otin huomioon tutkimuksessani ajallisen jatkumon ja toisaalta muutokset. Nostin erityisesti antiikin auktoreista Plutarkhoksen erityiseen valoon, sillä hän kirjoitti hyvin samankaltaisia ohjeita lastenkasvatusta varten. Ei voida siis puhua, että vasta kristinuskon myötä lapsia alettiin arvostaa tai heihin alettiin kiinnittää huomiota, sillä Plutarkhos koki lastenkasvatuksen Khrysostomoksen tavoin tärkeänä tehtävänä. Plutarkhos tarjosi kuitenkin kiinnostavia vertailukohtia. Hän ei ollut kristitty kuten Khrysostomos, mutta silti hänen ajatteluistaan löytyi paljon samaa. Hänen perustelunsa vaan poikkesivat usein Khrysostomoksen perusteluista. Otin myös Khrysostomoksen aikalaisia huomioon, joista eniten ääntä annoin Hieronymuksella. Hän ei kirjoittanut varsinaista lastenkasvatusopasta, mutta hän vastasi kirjeissään vanhempien kysymyksiin tyttäriensä hengellisestä kasvattamisesta. Myös niistä löytyi paljon yhtäläisyyksiä Khrysostomokseen.

En ulottanut jatkumo- ja muutosajattelua kuitenkaan Khrysostomoksesta pidemmälle tässä tutkimuksessa. Olisi kuitenkin jännittävää perehtyä myöhempiin lastenkasvatusohjeisiin ja niiden taustalla olleisiin henkilöihin. Olisi ylipäänsä kiinnostavaa tietää, antoiko Khrysostomos vaikutteita tuleville vaikuttajille lastenkasvatusasioissa tai luettiinko Khrysostomoksen tekstejä vielä hänen aikansa jälkeen? Tutkimuskirjallisuudessani en törmännyt lainkaan Khrysostomoksen mahdollisiin seuraajiin tällä saralla, joten voisi olla varsin urauurtavaa lähteä tekemään tällaista tutkimusta.

Kun olen kertonut ihmisille pro gradu -tutkielmani aiheesta, olen usein saanut kuulla ihmetystä. Monelle on tullut aivan yllätyksenä, että ”joku noin vanha” on kirjoittanut lapsista tai lastenkasvatuksesta. Moni kysyy myös ensimmäisenä, olivatko hänen kasvatusohjeensa kamalia. Minun tehtävänäni ei ole ollut tietenkään arvostella tai arvioida Khrysostomoksen ohjeiden hyvyttä tai huonoutta, mutta olen joka tapauksessa huomannut tutkimusprosessini aikana, kuinka vanhat harhakäsitykset elävät sitkeästi. Olen myös itse elänyt väärissä luuloissa. Tutkimus on kuitenkin avannut uusia näkökulmia ja avartanut käsityksiä lapsuudesta ja lastenkasvatuksesta 300-luvun Itä-Roomassa. Lapset ja vaimo eivät eläneet isän täydellisen vallan alla, vaan lasten ja vaimon hengellisyydelle oli tilaa. Ainakin ihanteena oli koko perheen yhteinen hengellinen elämä, jossa kaikilla oli paikkansa. Hengellisestä kasvatuksesta ei vastannut

vain äiti tai isä, vaan molemmat ja lapsen omaan hengellisyyteen kannustettiin. Kaiken ytimessä oli kristinusko.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Joh. Chrys. *contra ludos et theatra*. Patrologia Graeca 56. Toim. J.-P. Migne. Pariisi 1858.

Joh. Chrys. *contra theatra*. Patrologia Graeca 56. Toim. J.-P. Migne. Pariisi 1858.

Joh. Chrys. *Hom. 2, 3, 8, 10, 11, 12, 21, 22, 23, 25, 31, 32, 33, 44, 46, 49, 53, 57 in Joh. Johannes Khrysostomos. Homiliae in Joannem*. Patrologia Graeca 59. Toim. J.-P. Migne. Pariisi 1858.

Joh. Chrys. *Hom. 19 in cor. Johannes Khrysostomos. Homilia in epistulam ad Corinthios*. Patrologia Graeca 61. Toim. J.-P. Migne. Pariisi 1858.

Joh. Chrys. *Hom. 20, 21 in ef. Johannes Khrysostomos. Homiliae in epistulam ad Ephesios*. Patrologia Graeca 62. Toim. J.-P. Migne. Pariisi 1858.

Joh. Chrys. *Hom. 12 in col. Johannes Khrysostomos. Homilia in epistulam ad Colossenses* Patrologia Graeca 62. Toim. J.-P. Migne. Pariisi 1858.

Joh. Chrys. *Hom. 1 in Tim. Johannes Khrysostomos. Homilia in epistulam ad Timotheum*. Patrologia Graeca 62. Toim. J.-P. Migne. Pariisi 1858.

Joh. Chrys. *inani gloria: Johannes Khrysostomos. De inani gloria et de educandis liberis. (περὶ κενοδοξίας καὶ ὅπως δεῖ τοὺς γονεῖς ἀνατρέφειν τὰ τέκνα.)* Teoksessa *Jean Chrysostome: Sur la vaine gloire et l'éducation des enfants*. Toim. A.-M. Malingrey. Sources Chrétiennes 188. Les Editions du Cerf, Pariisi 1972.

Joh. Chrys. *qual. duc. Johannes Khrysostomos. Quales ducendae sint uxores*. Patrologia Graeca 51. Toim. J.-P. Migne. Pariisi 1858.

Joh. Chrys. *sac.: Johannes Khrysostomos. De Sacerdotio*. Patrologia Graeca 48. Toim. J.-P. Migne. Pariisi 1858.

Joh. Chrys. *Stag.: Johannes Khrysostomos. Ad Stagirium*. Patrologia Graeca 47. Toim. J.-P. Migne. Pariisi 1858.

Joh. Chrys. *Stat.: Johannes Khrysostomos. De statuis*. Patrologia Graeca 49. Toim. J.-P. Migne. Pariisi 1858.

Joh. Chrys. *Virg.: Johannes Khrysostomos De Virginitate*. Patrologia Graeca 48. Toim. J.-P. Migne. Pariisi 1858.

Laistner, Max L. W.: ”An Address on Vainglory and The Right Way for Parents to Bring Up Their Children by Saint John Chrysostom, Bishop of Constantinople.” Teoksessa *Christianity and Pagan Culture in the Later Roman Empire*. Cornell University Press, Ithaca, NY, 1951. 1–27.

Lampi, Helena (suom.): *Pyhä Johannes Khrysostomos - Kuusi kirjaa pappeudesta*. Ortodoksisen kirjallisuuden julkaisuneuvosto, Joensuu 1981.

Roth, Catherine P. & Anderson, David (trans.): ”St. John Chrysostom – On Marriage and Family Life”. *Popular Patristics Series*. Ed. John Behr. St Vladimir’s Seminary Press. Crestwood, NY, 1986.

Seppälä, Serafim (suom.): *Opetuspuheita Johanneksen evankeliumista I*. Valamon luostari 2001.

Seppälä, Serafim (suom.): *Opetuspuheita Johanneksen evankeliumista II*. Valamon luostari 2003.

Shore, Sally Rieger (trans.): *On Virginity – Against Remarriage*. The Edwin Melles Press, New York & Toronto 1983.

Aikalaiskirjallisuus

Euripides: *Medeia*. Suom. Kirsti Simonsuuri. Lasipalatsi, Helsinki 1999.

Hier. ep. 107. Hieronymus. *Epistulae 107, 128*. Teoksessa *Saint Jérôme: Lettres, 8 vol.* Toim. J. Labourt. Les Belles Lettres. Pariisi 1949–1963.

Homeros: *Odyseia*. Suom. Pentti Saarikoski. Otava, (1972) 2002.

Plut. lib. educ.: Plutarkhos. *De liberis educandis*. Teoksessa *Moralia, vol 1*. Toim. F. Cole Babbitt. Loeb Classical Library. Harvard University Press, Cambridge, MA, (1939) 2000.

Tutkimuskirjallisuus

Aasgaard, Reidar: ”Growing Up in Constantinople: Fifth-Century Life in a Christian City from a Child’s Perspective”. *Children and Family in Late Antiquity. Life, Death and Interaction*. Leuven, Walpole, MA 2015. 135–167.

- Allen, Pauline & Mayer, Wendy: *John Chrysostom*. Routledge, New York, 2000.
- Angelov, Dimiter G.: "Emperors and Patriarchs as Ideal Children and Adolescents: Literary Conventions and Cultural Expectations". *Becoming Byzantine: Children and childhood in Byzantium*. Dumbarton Oaks, Washington D.C. 2009. 85–125.
- Baker, Patricia: "Health and Science". *A Cultural History of Childhood and Family in Antiquity*. Bloomsbury, London (2010) 2014. 153–170.
- Bourbou, Chryssi & Garvie-Lok, Sandra J.: "Breastfeeding and Weaning Patterns in Byzantine Times: Evidence from Human Remains and Written Sources". *Becoming Byzantine: Children and childhood in Byzantium*. Dumbarton Oaks, Washington D.C. 2009. 65–83.
- Carcopino, Jérôme: *Sellaista oli elämä keisarien Roomassa*. Alkuteos: *La vie quotidienne à Rome à l'apogée de l'empire (1939)*. WSOY, Helsinki 2001.
- Caseau-Chevallier, Béatrice: "Childhood in Byzantine Saints' Lives". *Becoming Byzantine: Children and childhood in Byzantium*. Dumbarton Oaks, Washington D.C. 2009. 127–166.
- Castrén, Paavo & Pietilä-Castrén, Leena: *Antiikin käsikirja*. Otava 2000, Helsinki.
- Clark, Gillian: "The Fathers and the Children". *The Church and Childhood*. Blackwell, Oxford 1994. 1–27.
- Greenfield, Richard: "Children in Byzantine Monasteries: Innocent Hearts or Vessels in the Harbor of the Devil?". *Becoming Byzantine: Children and childhood in Byzantium*. Dumbarton Oaks, Washington D.C. 2009. 253–282.
- Harkins, Paul W.: *St. John Chrysostom: Baptismal Instructions*. The Newman Press, Westminster 1963.
- Harlow, Mary: "Family Relationships". *A Cultural History of Childhood and Family in Antiquity*. Bloomsbury, London (2010) 2014. 13–29.
- Harlow, Mary & Laurence, Ray: "World Contexts". *A Cultural History of Childhood and Family in Antiquity*. Bloomsbury, London (2010) 2014. 171–186.
- Harper, Kyle: "Marriage and Family". *The Oxford handbook of late antiquity*. Oxford

University Press, Oxford 2012. 667–714.

Hatlie, Peter: "The Religious Lives of Children and Adolescents". *Byzantine Christianity. A People's History of Christianity*. Fortress Press, Minneapolis 2010. 182–200.

Hennessy, Cecily: "Young People in Byzantium." *A Companion to Byzantium*. Blackwell, Oxford 2010. 81–92.

Horn, Cornelia B.: "Children's Play as Social Ritual". *Late Ancient Christianity. A People's History of Christianity*. Fortress Press, Minneapolis 2010. 95–116.

Kalogeras, Nikos: "The Role of Parents and Kin in the Education of Byzantine Children". *Hoping for continuity: childhood, education and death in antiquity and the Middle Ages: Institutum Romanum Finlandiae*. 2005. 133–143.

Katajala-Peltomaa, Sari ja Vuolanto, Ville: *Lapsuus ja arki antiikissa ja keskiajalla*. Gaudeamus, Helsinki 2013.

Laato, Anni Maria: *Matres Ecclesiae – Kirkkoäidit*. Bookwell Oy, Porvoo 2011.

Laes, Christian: "Education". *A Cultural History of Childhood and Family in Antiquity*. Bloomsbury, London (2010) 2014. 79–95.

Laes, Christian: "Childbeating in Antiquity: Some Reconsiderations". *Hoping for continuity: childhood, education and death in antiquity and the Middle Ages: Institutum Romanum Finlandiae*. 2005. 75–89.

Laistner, Max L. W.: "An Address on Vainglory and The Right Way for Parents to Bring Up Their Children by Saint John Chrysostom, Bishop of Constantinople. Introduction". *Christianity and Pagan Culture in the Later Roman Empire*. Cornell University Press, Ithaca, NY, 1951. iii–ix.

Laurence, Ray: "Community". *A Cultural History of Childhood and Family in Antiquity*. Bloomsbury, London (2010) 2014. 31–44.

Leyerle, Blake: "Children and "the Child" in Early Christianity". *The Oxford Handbook of Childhood and Education in the Classical World*. Oxford University Press, Oxford 2013. 559–579.

Nathan, Geoffrey: *The Family in Late Antiquity: The Rise of Christianity and the*

Endurance of Tradition. Routledge, London/New York 2000.

O’Roark, Douglas: "Parenthood in Late Antiquity: The Evidence of Chrysostom". *Greek, Roman and Byzantine Studies* no. 40:53-81. 1999.

Pitarakis, Brigitte: "The Material Culture of Childhood in Byzantium". *Becoming Byzantine: Children and childhood in Byzantium*. Dumbarton Oaks, Washington D.C. 2009. 167–251.

Prinzing, Günter: "Observations on the Legal Status of Children and the Stages of Childhood in Byzantium". *Becoming Byzantine: Children and childhood in Byzantium*. Dumbarton Oaks, Washington D.C. 2009. 15–34.

Revell, Louise: "Geography and the Environment". *A Cultural History of Childhood and Family in Antiquity*. Bloomsbury, London (2010) 2014. 61–78.

Vuolanto, Ville: "The Construction of Elite Childhood and Youth in Fourth- and Fifth Century Antioch." *Children and Family in Late Antiquity. Life, Death and Interaction*. Leuven, Walpole, MA 2015. 309–324.

Vuolanto, Ville: "Elite Children, Socialization, and Agency in the Late Roman World". *The Oxford Handbook of Childhood and Education in the Classical World*. Oxford University Press, Oxford 2013. 580–599.

Vuolanto, Ville: "Faith and Religion". *A Cultural History of Childhood and Family in Antiquity*. Bloomsbury, London (2010) 2014. 133–151.

Watts, Edward: "Education: Speaking, Thinking, and Socializing". *The Oxford handbook of late antiquity*. Oxford University Press, Oxford 2012. 467–486.